

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Філологічний факультет
Кафедра української мови

Анастасія Вегеш

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

**Методичний посібник
для студентів 4–5 курсів філологічного факультету**

Ужгород – 2022

ББК Ш 141.14-314
УДК 811.161,2'373.2
В – 32

Вегеш А.І. Методика викладання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах: методичний посібник для студентів 4–5 курсів філологічного факультету. Ужгород, 2022. 101 с.

Методичний посібник адресований студентам 4–5 курсів, які вивчають дисципліну «Методика викладання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах» відповідно до навчального плану. Пропонований методичний посібник допоможе студентам готуватися до практичних занять, формувати навички професійної комунікації, удосконалювати культуру педагогічного мовлення, творче мислення, мотивувати й скеровувати поведінку особистості.

У методичному посібнику вміщено програму навчальної дисципліни, теми, питання та найважливіший теоретичний матеріал. До кожної з тем подано список літератури.

Рецензенти:

Негер О.Б. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету;

Філак І.Я. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Відповідальний за випуск:

Венжинович Н.Ф. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови філологічного факультету Ужгородського національного університету

Рекомендовано до друку науково-методичною комісією
філологічного факультету Ужгородського національного університету,
протокол № 9 від 24 червня 2022 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	6
ТЕМА 1. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК НАУКА І НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА.....	28
ТЕМА 2. РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	30
ТЕМА 3. ЗМІСТ І ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ШКОЛАХ НОВОГО ТИПУ	37
ТЕМА 4. МЕТОДИ І ПРИЙОМИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	42
ТЕМА 5. СУЧАСНИЙ УРОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	50
ТЕМА 6. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСВОЄННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕОРІЇ	57
ТЕМИ 7–8. СЛОВНИКОВА РОБОТА НА УРОКАХ ТА РОБОТА НАД ЗВ’ЯЗНИМ МОВЛЕННЯМ.....	73
ТЕМА 9. ЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ МЕТОДИКИ СТИЛІСТИКИ	83
ТЕМА 10. ЗНАЧЕННЯ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ШКОЛІ.....	88
ТЕМА 11. УДОСКОНАЛЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК ІЗ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СТАРШИХ КЛАСАХ.....	95
ТЕМА 12. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ ДО РОБОТИ В ШКОЛІ	98

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Методика викладання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах» належить до циклу професійно орієнтованих.

Мета дисципліни – озброїти майбутнього вчителя української мови не тільки теорією цієї науки, а й найефективнішими формами організації навчального процесу, найдоцільнішими методами та прийомами навчання учнів на сучасному етапі розвитку загальноосвітніх закладів.

Завдання вивчення дисципліни:

- підготовка майбутніх учителів до педагогічної діяльності в умовах реформування сучасної школи, реалізації концепцій мовної освіти в Україні;
- формування в майбутніх учителів національно свідомого ставлення до української мови як рідної і державної, розуміння її значення як предмета шкільного навчання та засобу вивчення інших предметів;
- забезпечення засвоєння студентами системи теоретичних знань і професійних умінь, які допоможуть їм формувати в учнів мовну та мовленнєву компетенції, виховувати свідомих громадян України;
- навчити співвідносити теоретичні знання з практичними потребами сучасної школи, втілювати нові методичні ідеї в практику вивчення предмета, застосовувати педагогічні інновації;
- розвиток у студентів пізнавальних інтересів, прагнення до вдосконалення своєї професійної підготовки, уміння працювати з навчально-методичною літературою;
- формування в майбутніх учителів-словесників дослідницьких навичок, розвиток умінь здійснювати самостійні наукові пошуки й експериментальні дослідження;
- формування в студентів професійно-методичних умінь.

Методичним орієнтиром у підготовці програми та методички стали дослідження професора М.І. Пентилюк, викладені в «Методиці навчання української мови» (К., 2005). На її думку, зв'язки з іншими предметами пронизують усі види та форми навчальної діяльності, є органічною частиною всього навчального процесу та забезпечують систематичність у засвоєнні знань, умінь і навичок.

У теоретичному курсі передбачено висвітлення: загальних питань методики навчання української мови в загальноосвітній школі (методика української мови в школі як наука і як навчальна дисципліна; завдання, зміст, принципи, методи, прийоми навчання мови; типологія уроків); методики вивчення лінгвістичної теорії, найважливіших проблем методичної науки (індивідуалізація та диференціація навчання мови, проблемне й інтегроване навчання, блокове компонування програмового матеріалу з мови, комп'ютеризоване навчання мови, різноманітні типи уроків і форми проведення занять: аспектні уроки, уроки розвитку зв'язного мовлення, нестандартні уроки тощо).

Теоретичний матеріал охоплює вузлові питання, пов'язані з навчанням української мови в національних школах: зміст і принципи побудови навчання

мови, системний підхід до організації навчання, основні аспекти розвитку мовлення учнів, особливості роботи над текстом тощо.

Належна увага приділяється аналізу чинних програм, підручників, психологічних основ і загальнодидактичних принципів навчання мови. У процесі опрацювання мовленнєвознавчих розділів, присвячених методиці навчання української мови в загальноосвітніх школах, насамперед розкривається значення їх вивчення в конкретному класі, визначається їх місце та завдання, а потім розкривається суть методів і прийомів теоретичного та практичного вивчення кожного розділу й підрозділу, певної теми. У посібнику використані матеріали з підручників, посібників, статей відомих лінгводидактів. Широко використовуються таблиці, складені М. Пентилюк.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування Показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Очна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 3, 5	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 105	4-ий	5-ий
Кількість модулів – 2	Семестр:	
Тижневих годин для очної форми навчання: 3 аудиторних –52 самостійної роботи здобувача – 53	7-ий	9-ий
	Лекції:	
	30	14
	Практичні (семінарські):	
	22	10 / 2 контр.
Вид підсумкового контролю: залік	Лабораторні:	
	-	4
Форма підсумкового контролю: усна	Самостійна робота:	
	53	91

2. МЕТА І ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета дисципліни – озброїти майбутнього вчителя української мови не тільки теорією цієї науки, а й найефективнішими формами організації навчального процесу, найдоцільнішими методами та прийомами навчання учнів на сучасному етапі розвитку загальноосвітніх закладів (з українською та російською мовами навчання).

Завдання вивчення дисципліни:

- підготовка майбутніх вчителів до педагогічної діяльності в умовах реформування сучасної школи, реалізації концепцій мовної освіти в Україні;
- формування у майбутніх вчителів національно свідомого ставлення до української мови як рідної і державної, розуміння її значення як предмета шкільного навчання та засобу вивчення інших предметів;

- забезпечення засвоєння студентами системи теоретичних знань і професійних умінь, які допоможуть їм формувати в учнів мовну та мовленнєву компетенції, виховувати свідомих громадян України;

- навчити співвідносити теоретичні знання з практичними потребами сучасної школи, втілювати нові методичні ідеї у практику вивчення предмета, застосовувати педагогічні інновації;

- розвиток у студентів пізнавальних інтересів, прагнення, до удосконалення своєї професійної підготовки, уміння працювати з навчально-методичною літературою;

- формування в майбутніх учителів-словесників дослідницьких навичок, розвитку уміння здійснювати самостійні наукові пошуки й експериментальні дослідження;

- формування у студентів професійно-методичних вмінь.

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких **загальних компетентностей**:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу на основі логічних аргументів та перевірених фактів (ЗК 1);
- знання і розуміння професії та предметної галузі, основних концепцій, базових філологічних понять (ЗК 2);
- здатність спілкуватися державною мовою, вміння правильно, логічно і ясно будувати своє усне і писемне мовлення (ЗК 3);
- здатність вчитися і бути готовим до самоосвіти, постійного підвищення кваліфікації (ЗК 4);
- здатність у процесі навчання та при самостійній підготовці до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел, здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології (ЗК 5);
- здатність визначати, формулювати та розв'язувати проблеми, приймати обґрунтовані рішення (ЗК 6);
- уміння спілкуватися з нефахівцями, виявляти певні навички викладання (ЗК 8)

Фахових (предметних) компетентностей:

- здатність практично користуватися системою відповідно до норм конкретної мови і культури на основі здобутих знань про рівневу структуру цієї системи та усвідомлення особливостей мовних явищ (ПК 1);

- здатність аналізувати й оцінювати педагогічні досягнення в галузі методики викладання української мови та літератури; здатність застосовувати новітні засоби й технології під час викладання української мови та літератури, використовувати різні методи, прийоми і форми організації навчання (ПК 3);

- здатність використовувати сучасні наукові методи філологічних досліджень, добирати, аналізувати, систематизувати й синтезувати фактичний лінгвістичний, літературний матеріал; узагальнювати підсумки виконаного дослідження та формулювати його новизну; оформляти згідно з сучасними вимогами та

презентувати результати наукового дослідження в усній чи письмовій формі, послуговуючись відповідним термінологічним апаратом (ПК-4);

- турбота про якість; готовність здійснювати перевірку реального педагогічного процесу відповідно до схвалених планів, норм і вимог, інструкцій та рішень; здатність спілкуватися з експертами з інших галузей; уміння застосовувати знання на практиці; володіння різноплановими методами і способами перевірки знань з української мови і літератури; уміння організувати різні види перевірки знань, умінь і навичок суб'єктів навчально-виховного процесу; розробка системи діагностування творчих задатків (ПК-5);

- здатність використовувати психологічні засоби навчання в організації взаємодії в освітній діяльності, адекватно оцінити власні здібності, навчальні можливості та індивідуально-психологічні особливості учнів, вибрати найефективніший варіант поведінки в тій чи іншій ситуації; регулювати власні емоційні стани, вирішувати конфліктні ситуації (ПК-7);

- моральне і фізичне вдосконалення своєї особистості в умовах сучасного глобалізованого соціокультурного середовища; здатність до критики і самокритики; взаємодія; етичні зобов'язання; лідерські якості; ініціативність; бажання досягти успіху; досконале усне і писемне спілкування рідною мовою; знання іншої мови (ПК-11);

- управління процесами навчальної діяльності, виховання та розвитку особистості учня; ухвалення рішень; міжособистісні навички і вміння (ПК-14).

3. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Передумовами вивчення навчальної дисципліни «Методика викладання української мови в загальноосвітній школі» є опанування таких навчальних дисциплін:

ЦВВС 2.2.1.12.01.	Ділова українська мова
ДФП 1.1.2.08	Сучасна українська літературна мова
ДФП 1.1.2.13.	Українська діалектологія
ДФП 1.1.2.15.	Педагогіка
ДФП 1.1.2.11.	Психологія

4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Відповідно до освітньої програми «Українська мова і література», вивчення навчальної дисципліни повинно забезпечити досягнення здобувачами вищої освіти таких програмних результатів навчання:

Програмні результати навчання	Шифр ПРН
Досконале володіння українською мовою для здійснення вільного усного і писемного спілкування, володіння орфографічними, граматичними, фонетичними, стилістичними навичками для побудови зв'язного та правильного писемного та усного мовлення.	ПРН 1

Уміння будувати висловлювання у певному стилі (розмовному, науковому, публіцистичному, художньому), застосовувати норми сучасної української літературної мови у мовленнєвій практиці.	ПРН 4
Володіння знаннями про основні етапи розвитку методики навчання української та іноземної мов, світової літератури; уміння підбирати відповідні методи та прийоми навчання.	ПРН 7
Уміння обирати оптимальну структуру заняття з української мови для досягнення конкретної мети, конкретизувати комунікативні уміння в окремому виді мовленнєвої діяльності і підбирати вправи, які б забезпечували їх формування.	ПРН 8
Володіння навичками планування різних форм організації навчання; проектування процесу навчання як системи взаємопов'язаних окремих ланок (навчальних занять), змістовно і логічно пов'язаних між собою.	ПРН 9
Здатність здійснювати перевірку реального педагогічного процесу Відповідно до схвалених планів, норм і вимог, інструкцій та рішень.	ПРН 13
Володіння різноплановими методами і способами перевірки знань з Української мови і літератури.	ПРН 14
Уміння виявляти і аналізувати психічні особливості особистості; складати психологічний портрет особистості; визначати віковий період на підставі психічних та фізіологічних характеристик розвитку; створювати ефективні умови для самореалізації та самовираження учня.	ПРН 19
Володіння основними категоріями педагогіки; методами педагогічних досліджень; змістом і напрямками процесу виховання; закономірностями і принципами навчання; методами навчання; видами і формами навчання; основними напрямками та тенденціями розвитку зарубіжної та української педагогіки.	ПРН 20
Здатність забезпечувати навчально-виховний процес відповідною навчально-методичною документацією, програмами, планами та інноваційними проектами.	ПРН 21
Наявність міцних знань із базових професійних дисциплін.	ПРН 22
Володіння професійними якостями педагога.	ПРН 23
Уміння застосовувати технічні методи та засоби у навчально-виховній діяльності. Здатність управляти процесами навчальної діяльності, виховання та розвитку особистості учня.	ПРН 30
Уміння керувати методичними об'єднаннями філологів або класних керівників.	ПРН 31

Очікувані результати навчання, які повинні бути досягнуті після опанування навчальної дисципліни **«Методика викладання української мови в загальноосвітній школі»:**

Очікувані результати навчання з дисципліни	Шифр ПРН
<p>У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> - предмет і завдання методики в аспекті сучасної національної школи; місце і значення предмета «Українська мова» серед інших навчальних дисциплін у середній школі; - основні етапи формування методики викладання української мови як наукової дисципліни; - базові поняття методики викладання української мови; - зміст і принципи побудови програм з української мови; - особливості підручників та навчальних посібників з української мови; - методи та прийоми викладання української мови; - особливості планування роботи з української мови; види планування; норми оцінювання письмових робіт учнів; - типи уроків з української мови; - методика викладання окремих розділів мови; проведення позакласної та факультативної роботи; - основні напрями у розвитку сучасної методичної думки. 	ПРН 7 ПРН 13 ПРН 14 ПРН 20 ПРН 21 ПРН 30
<p>Вміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> - складати календарний, тематичний та поурочний плани роботи вчителя української мови; - розробляти конспекти уроків різних типів; - визначати методи і прийоми навчання на уроках різних типів; - перевіряти та оцінювати різні види учнівських письмових робіт; - проводити позакласну роботу і факультативні заняття з української мови; - здійснювати інтегроване навчання; - готувати й проводити нестандартні уроки; - аналізувати уроки колег; - оцінювати усні та письмові відповіді учнів. - працювати з підручниками, словниками, навчальними посібниками та методичною літературою. 	ПРН 7 ПРН 8 ПРН14 ПРН 20 ПРН 21 ПРН 30

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Методи навчання

У процесі викладання нормативної навчальної дисципліни «**Методика викладання української мови в загальноосвітній школі**» викладач використовує наступні **групи методів навчання:**

1. Словесні (лекція, бесіда, обговорення).
2. Наочні (ілюстрація, демонстрація (з використанням фотоілюстрацій, таблиць та схем, електронних презентацій)).

3. Практичні (опитування на практичних заняттях; виконання тестових завдань; робота з підручником, першоджерелами; виконання індивідуальних завдань; контрольні роботи).

Методи контролю

Викладач використовує наступні групи **методів контролю** знань студентів, які вивчають навчальну дисципліну «**Методика викладання української мови в загальноосвітній школі**»:

1. Методи усного контролю (монологічна відповідь студента на окреме питання теми практичного заняття в індивідуальній та фронтальній формах; запитально-відповідна бесіда під час пояснення проблемного питання на практичному занятті; залік у формі усної відповіді).
2. Письмовий контроль (виконання індивідуальної роботи; виконання вправ та завдань за підручником; складання конспектів уроків; конспектів проведення виховного заходу; роздатковий матеріал; модульна контрольна робота; дидактичні тестові завдання).
3. Методи практичного контролю (перевірка змістового наповнення конспектів, розробок із позакласної роботи, електронної презентації).

Форми поточного та підсумкового контролю

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 1)

Поточне оцінювання та самостійна робота								Модульна контрольна робота	Сума
T 1	T 2	T 3	T 4	T 5	T 6	T 7	CP		
10	8	8	15	9				50	100

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 2)

Поточне оцінювання та самостійна робота								Модульна контрольна робота	Сума
T 6	T 7	T 8	T 9	T 10	T 11	T 12	CP		
12	6	7	7	6	6	6		50	100

Оцінювання окремих видів навчальної роботи з дисципліни

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модуль 1	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Практичні заняття (допуск, виконання та захист)	5	20
Роздатковий матеріал	1	10
Реферат	1	10
Укладання бібліографії	1	10

Модульна контрольна робота	1	50
Разом	9	100

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модуль 2	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Практичні заняття (допуск, виконання та захист)	6	20
Конспект уроку	1	10
Реферат	1	10
Конспект позакласного заходу	1	10
Модульна контрольна робота	1	50
Разом	10	100

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

1. Модульний контроль є необхідним елементом модульно-рейтингової технології навчального процесу. Модульна контрольна робота з навчальної дисципліни «**Методика викладання української мови**» проводиться два рази на семестр, згідно з розкладом модульних контролів, визначених навчальною частиною в межах годин, які відведені на практичні заняття. До модульної контрольної роботи допускаються студенти, які виконали всі види практичних завдань. До початку модульної контрольної роботи студенти мають мати поточні підсумкові бали за практичні заняття та самостійну роботу. Максимальна кількість балів одержаних під час контрольної роботи становить 50 балів.
2. Виконання модульної контрольної роботи передбачає надання відповідей на тести та теоретичні питання і граматичні завдання. Робота складається з 8 тестів (по 1 балу), двох теоретичних питань (по 10 балів), двох граматичних завдань (14 і 8 балів).
3. Перескладання підсумкового модульного контролю студентами, які отримали рейтинговий бал за модульний цикл, що відповідає незадовільній оцінці, проводиться не пізніше двох тижнів після атестаційного. Позитивні оцінки з модульного циклу не підвищуються.
4. Якщо студент набрав 60 і більше балів, то залік може бути виставлений за результатами поточного оцінювання та модульного контролю на момент оголошення результатів. У разі, якщо студент бажає поліпшити свою оцінку, він складає залік за всією програмою навчальної дисципліни. При цьому в підсумковій оцінці не враховуються накопичені бали.
5. Здобувач вищої освіти, який не з'явився на модульну контрольну роботу, або ж його модульна оцінка складає від 0 до 34 балів, зобов'язаний скласти (перескласти) модуль до початку підсумкового контролю у строки, визначені викладачем дисципліни та погоджені деканатом факультету.

Критерії оцінювання підсумкового контролю

1. **Залікова методика оцінювання.** За результатами модульних контролів визначається підсумкова рейтингова оцінка. Залікова оцінка визначається в залежності від рейтингового балу, або балів за залік.
2. До складання заліку допускаються здобувачі вищої освіти, у яких підсумкова модульна оцінка за семестр становить не менше 35 балів і, яким зараховано всі види робіт за цей семестр.
3. Здобувач вищої освіти, підсумкова рейтингова оцінка якого складає від 0 до 34 балів, зобов'язаний покращити її до початку підсумкового семестрового контролю під час чергування викладачів на кафедрі у строки, визначені викладачем дисципліни та погоджені деканатом факультету. Інакше здобувач не допускається до заліку і у нього виникає академічна заборгованість.
4. Залік з навчальної дисципліни здобувач вищої освіти може не скласти, якщо він успішно пройшов усі модульні контролі та його влаштовує підсумкова модульна оцінка. Здобувачі вищої освіти, підсумкова модульна оцінка яких становить від 35 до 59, залік складають обов'язково. Здобувач освіти може підвищити на заліку рейтинговий бал, при цьому, за результатами складання заліку оцінка не може бути менша за підсумкову модульну оцінку, яку він отримав за результатами модульних контролів.
5. Залік проводиться в усній формі. На залік виносяться практичні завдання в обсязі навчального матеріалу. Оцінювання результатів навчання на заліку здійснюється за 100-бальною шкалою. Оцінка за залік вноситься у відомість обліку успішності.

Таблиця відповідності оцінок за різними шкалами оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену	для заліку
90-100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Критерій оцінювання підсумкового контролю з дисципліни:

- **«відмінно» (90–100 балів, А)** заслуговує студент, який виявив всебічне і глибоке знання програмового матеріалу, вміння вільно виконувати завдання, передбачені програмою, засвоїв основну і ознайомився з додатковою літературою, розуміє взаємозв'язок головних понять дисципліни та їх значення для майбутньої професії;
- **«добре» (82–89 балів, В)** заслуговує студент, який виявив повне знання програмного матеріалу, успішно виконує передбачені програмою завдання, засвоїв основну літературу рекомендовану програмою, виявив систематичний характер знань з дисциплін і здатний до самостійного доповнення, але під час відповіді допустив деякі неточності;
- **«добре» (74–81 бал, С)** заслуговує студент, що виявив не цілком повне знання програмного матеріалу, не завжди успішно виконує передбачені програмою завдання, частково засвоїв основну літературу, рекомендовану програмою, виявив не систематичний характер знань з дисциплін і не завжди здатний до їх самостійного доповнення і під час відповіді допускає деякі неточності;
- **«задовільно» (64–73 бали, D)** заслуговує студент, що виявив знання основного програмного матеріалу в обсязі, необхідному для подальшого навчання та майбутньої роботи за професією, вміє виконувати завдання, передбачені програмою, знайомий з основною рекомендованою літературою. Як правило, дана оцінка виставляється студентам, що допустили помилки у відповіді на заліку чи екзамені та при виконанні залікових або екзаменаційних завдань, але які володіють необхідними знаннями для їх усунення за допомогою викладача;
- **«задовільно» (60–63 балів, E)** заслуговує студент, що виявив часткове знання основного програмового матеріалу в обсязі, необхідному для подальшого навчання та майбутньої роботи за професією, не завжди вміє виконувати завдання, передбачені програмою, знайомий лише частково з основною рекомендованою літературою. Як правило, дана оцінка виставляється студентам, що допустили грубі помилки у відповіді на заліку чи екзамені та при виконанні залікових або екзаменаційних завдань, але які частково володіють необхідними знаннями для їх усунення за допомогою викладача;
- **«незадовільно» (35–59 балів, FX)** виставляється студенту, який виявив суттєві прогалини в знаннях основного програмового матеріалу, допустив принципові помилки у виконанні передбачених програмою завдань;
- **«незадовільно» (0–34 балів, F)** виставляється студенту коли протягом семестру він допустив грубі помилки у виконанні передбачених програмою завдань.

6. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

6.1. Зміст навчальної дисципліни

Тема 1. Методика української мови як наука і навчальна дисципліна

Предмет і завдання методики викладання української мови. Наукові основи і джерела розвитку методики викладання української мови. Зв'язок

методики викладання української мови з суміжними дисциплінами. Зміст і побудова курсу методики викладання української мови.

Тема 2. Роль української мови в реалізації концепції національної освіти в Україні.

Рідна мова – основа інтелектуального і духовного розвитку особистості. Лінгвістичні основи навчання української мови. Основні аспекти навчання української мови. Комунікативне спрямування у навчанні мови. Закономірності навчання української мови. Дидактичні основи навчання мови. Формування мовленнєвих умінь і навичок учнів.

Тема 3. Зміст і організація навчання української мови в школах нового типу.

Зміст і принципи побудови курсу «Рідна мова». Основні етапи вивчення української мови. Варіативність структури і змісту курсу «Рідна мова» в 5–9 і в 10–11 класах. Поглиблений курс мови. Факультативні та спеціальні курси української мови. Особливості уроку української мови.

Тема 4. Методи і прийоми навчання української мови.

Суть методів і прийомів навчання, їх визначення. Класифікація методів навчання. Характеристика методів навчання української мови. Засоби навчання мови. Проблемний підхід до визначення системи методів і прийомів навчання мови.

Тема 5. Сучасний урок української мови.

Викладання української мови на рівні вимог сучасності. З'ясування поняття сучасний урок. Сучасні підходи до навчання рідної мови в загальноосвітній середній школі. Самоаналіз уроку мови. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів 5 – 11 класів з української мови. Типи уроків української мови. Особливості технології уроків української мови.

Тема 6. Особливості засвоєння лінгвістичної теорії.

Спадкоємність і перспективність у засвоєнні фонетики і графіки. Особливості засвоєння лексики. Особливості засвоєння фразеології. Основні поняття граматики. Особливості вивчення морфології. Особливості вивчення синтаксису. Навчання орфографії та пунктуації.

Тема 7. Словникова робота на уроках.

Лінгводидактичні основи української мови. Зміст і форми словникової роботи. Робота над лексичними помилками. Словникові вправи.

Тема 8. Робота над зв'язним мовленням.

Основні напрями і принципи роботи над зв'язним мовленням. Робота над текстом. Методика роботи над усним і писемним висловлюванням. Перекази. Учнівські твори. Шляхи попередження мовних і мовленнєвих помилок.

Тема 9. Основні напрями роботи зі стилістики.

Лінгвістичні основи методики стилістики. Функційно-стилістичне спрямування у вивченні мовних явищ. Опрацювання стилів мовлення у 5–7 класах. Стилістичні уміння.

Тема 10. Позакласна робота з рідної мови.

Роль і місце позакласної роботи з рідної мови у старших класах. Зміст позакласної роботи. Система позакласної роботи.

Тема 11. Удосконалення знань, умінь і навичок з мови у старших класах.

Основні форми занять з мови у старших класах. Особливості уроків з рідної мови в 10–11 класах. Робота над мовою художніх творів.

Тема 12. Професійна підготовка студентів-філологів до роботи в школі.

Проблема вдосконалення змісту курсу «Методика викладання української мови в загальноосвітній школі». Методична робота вчителя-словесника. Формування у майбутніх вчителів творчого, самостійного мислення на практичних заняттях спецкурсу. Шляхи і засоби підвищення кваліфікації вчителів. Роль навчальних кабінетів в організації навчально-методичної та навчально-виховної роботи, у проведенні позакласної роботи та факультативних занять.

6.2. Структура навчальної дисципліни

№	Назви тем	кількість годин			
		Лекції	Практ.роб.	Контр.роб	Самост.робота
1	<p>Методика української мови як наука і навчальна дисципліна Предмет і завдання методики викладання української мови. Наукові основи і джерела розвитку методики викладання укр. мови. Зв'язок методики викладання укр. мови з суміжними дисциплінами. Зміст і побудова курсу методики викладання української мови.</p>	2 / 2	2		4 / 8
2	<p>Роль української мови в реалізації концепції національної освіти в Україні Рідна мова – основа інтелектуального і духовного розвитку особистості. Лінгвістичні основи навчання української мови. Основні аспекти навчання української мови. Комунікативне спрямування у навчанні української мови. Закономірності навчання української мови. Дидактичні основи навчання мови. Формування мовленнєвих умінь і навичок учнів.</p>	4 / 2	2/2		6 / 12
3	<p>Зміст і організація навчання української мови в школах нового типу Зміст і принципи побудови курсу «Рідна мова», «Українська мова». Основні етапи вивчення української мови. Варіативність структури і змісту курсу «Рідна мова» в 5–9 і в 10–11 класах. Поглиблений курс мови. Факультативні та спеціальні курси української мови.</p>	2			6 / 10

	Особливості уроку української мови.				
4	Методи і прийоми навчання української мови Суть методів і прийомів навчання, їх визначення. Класифікація методів навчання. Характеристика методів навчання української мови. Засоби навчання мови. Проблемний підхід до визначення системи методів і прийомів навчання мови.	4 / 2	2		8 / 10
5	Сучасний урок української мови Викладання української мови на рівні вимог сучасності. З'ясування поняття сучасний урок. Сучасні підходи до навчання рідної мови в загальноосвітній середній школі. Самоаналіз уроку мови. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів 5 – 11 класів з української мови. Типи уроків української мови. Особливості технології уроків української мови.	4 / 2	2		6 / 10
6	Особливості засвоєння лінгвістичної теорії Спадкоємність і перспективність у засвоєнні фонетики і графіки. Особливості засвоєння лексики. Особливості засвоєння фразеології. Основні поняття граматики. Особливості вивчення морфології. Особливості вивчення синтаксису. Навчання орфографії та пунктуації.	4 / 2	2		8 / 20
7.	Словникова робота на уроках української мови	2	2 / 2		6 / 10

	Лінгводидактичні основи української мови. Зміст і форми словникової роботи. Робота над лексичними помилками. Словникові вправи.				
8	Робота над зв'язним мовленням. Основні напрями і принципи роботи над зв'язним мовленням. Робота над текстом. Методика роботи над усним і писемним висловлюванням. Перекази. Учнівські твори. Шляхи попередження мовних і мовленнєвих помилок.	2	2		4 / 6
9.	Основні напрями роботи зі стилістики Лінгвістичні основи методики стилістики. Функційно-стилістичне спрямування у вивченні мовних явищ. Опрацювання стилів мовлення у 5–7 класах. Стилістичні уміння.	2	2	2	6 / 6
10.	Значення позакласної роботи з української мови в школі Роль, місце та зміст позакласної роботи з української мови в середніх освітніх закладах. Мета і завдання позакласної роботи з української мови. Форми і методи позакласної роботи з української мови.		2		6 / 4
11.	Удосконалення знань, умінь і навичок з мови у старших класах. Основні форми занять з мови у старших класах. Особливості уроків з рідної мови в 10–11 класах. Робота над мовою художніх творів.				4 / 5
12	Професійна підготовка студентів-філологів до роботи в школі	2			4 / 5

	Проблема вдосконалення змісту курсу «Методика навчання української мови в загальноосвітній школі». Методична робота вчителя-словесника. Формування у майбутніх вчителів творчого, самостійного мислення на практичних заняттях спецкурсу. Шляхи і засоби підвищення кваліфікації вчителів. Роль навчальних кабінетів в організації навчально-методичної та навчально-виховної роботи, у проведенні позакласної роботи та факультативних занять.				
13	Контрольна робота		4	4 лаб. 2КР	
	Разом:	30/14 год.	22/10 год.	4 / 2	53/91 год.

5.3. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Методика української мови як наука і навчальна дисципліна	2
2	Роль української мови у реалізації концепції національної освіти в Україні	2
3	Зміст і організація навчання української мови в школах нового типу	2
4	Методи і прийоми навчання української мови	2
5	Сучасний урок української мови	2
6	Особливості засвоєння лінгвістичної теорії	2
7	Словникова робота на уроках	2
8	Робота над зв'язним мовленням	2
9	Основні напрями роботи зі стилістики	2
10	Позакласна робота з рідної мови	2
11	Контрольна робота	2
	Усього годин	22

5.4. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Наукові основи і джерела розвитку методики викладання української мови. Зв'язок методики викладання української мови з суміжними дисциплінами.	2 / 8
2	Основні аспекти навчання рідної мови. Комунікативне спрямування в навчанні рідної мови.	3 / 8
3	Формування мовленнєвих умінь і навичок учнів	4 / 8
4	Особливості уроку рідної мови	5 / 8
5	Проблемний підхід до визначення системи методів і прийомів навчання мови.	4 / 8
6	Особливості засвоєння лексики	4 / 8
7	Особливості засвоєння фразеології	4 / 6
8	Зміст і форми словникової роботи. Робота над лексичними помилками.	5 / 7
9	Методика роботи над усним і писемним висловлюванням	4 / 6
10	Опрацювання стилів мовлення в 5–7 класах	5 / 6
11	Роль і місце позакласної роботи з рідної мови в старших класах	4 / 4
12	Зміст позакласної роботи. Система позакласної роботи	2 / 4
13	Особливості уроків з української мови в 10–11 класах	4 / 5
14	Формування в майбутніх вчителів творчого, самостійного мислення на практичних заняттях	3 / 5
	Разом	53 / 91

7. ІНСТРУМЕНТИ, ОБЛАДНАННЯ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ЯКИХ ПЕРЕДБАЧАЄ НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Технічні засоби

- мультимедійний проектор, інтерактивна дошка;
- пакети завдань для модульного та підсумкового контролю;
- система дистанційного навчання «Moodle»;
- офісні додатки, сервіс Google Meet.

8. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основні

1. Біляєв О., Мельничайко В., Пентилюк М. Концепція навчання державної мови в школах України. *Дивослово*. 1996. № 1. С.16–21.
2. Бондаренко Н., Ярмолук А. Концепція вивчення української мови в 5–11 класах загальноосвітньої школи з російською мовою навчання. *Українська мова і література в школі*. 2002. № 5. С. 43–51.
3. Бурда К. Критерії вибору вправ у процесі вивчення теми «Прийменник». *Українська мова і література в школі*. 2004. № 5. С. 19–23.
4. Глазова О. П. Кольорове слово. Зведений комплект з розвитку зв'язного мовлення. 5 клас. Х.: Веста, 2005. 112 с.
5. Глазова О.П., Кузнецов Ю.Б. Уроки рідної мови в 5 класі: Посібник для вчителя. К.: Освіта України, 2005. 224 с.
6. Горошкіна О. «Не бійтеся заглядати у словник» (лексико-графічна робота у 10 класі). *Дивослово*. 2000. № 9. С. 33–36.
7. Дика Н. Робота над граматичними (морфологічними) помилками. *Дивослово*. 2002. № 12. С. 30–33.
8. Дика Н. Робота над граматичними (синтаксичними) помилками. *Дивослово*. 2002. № 12. С. 40–42.
9. Дубовик С. Застосування методики взаємного навчання на уроках української мови в школі (вивчення тем «Прислівник» і «Дієприслівник»). *Українська мова і література в школі*. 2004. № 4. С. 6–8.
10. Дороз В. Лінгвокультурологічний підхід до вивчення української лексики учнями 5–6-х класів російської та болгарської національностей. *Українська мова та література*. 8 (360), лютий 2004. С. 9–6.
11. Дороз В. Ф. Вивчення лексикології в умовах діалогу культур: Навч. посібник. Ніжин: ТОВ «Видавництво Аспект-Поліграф», 2006. 264 с.
12. Дорошенко О. А. Робота вчителя-словесника в умовах місцевої говірки. *Українська мова та література в школі*. 1991. № 12. С. 18–22.
13. Кашук А. Будова слова в українській мові (у завданнях, запитаннях і відповідях). *Українська мова та література в школі*. 2002. № 7. 216 с.
14. Коваль В. Безмежний як думка (Система комбінованих уроків із вивчення фразеологізмів). *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2005. № 6. С. 6–11.
15. Крупа М. Критерії відбору художньої словесності для лінгвоаналізу / Теорія і практика лінгвістичного аналізу тексту. Тернопіль, 1997. 416 с.
16. Кузьміна О., Носалюк В. Інноваційні прийоми активізації пізнавальної діяльності учнів 5–6-х класів на уроках мови. *Українська мова та література*. 2005. № 6. С. 3–7.
17. Методика навчання української мови в середніх навчальних закладах / Колектив авторів за редакцією М.І. Пентилюк: М.І. Пентилюк, С.О. Караман, О.В. Караман, О.М. Горошкіна, З.П. Бакум, М.М. Барахтян, І.В. Гайдаєнко, А.Г. Галетова, Т.В. Коршун, А.В. Нікітіна, Т.Г. Окуневич, О.М. Решетилова. К.: Ленвіт, 2004. 400 с.

- 18.Новосьолова В. Вивчення дієприкметника на уроках рідної мови у 7 класі. *Українська мова і література в школі*. 2004. № 4. С. 12–16.
- 19.Пентилюк М.І. Державний стандарт мовної освіти у світлі сучасної методики української мови. *Українська філологія: теоретичні та методичні аспекти навчання*. Черкаси: Брама – Україна, 2005. С. 41–47.
- 20.Пентилюк М. Мовленнєві помилки та принципи їх класифікації. *Українська мова та література в школі*. 2003. № 3. С. 26–29.
- 21.Плиско К. М. Синтаксис української мови в опорних конспектах, таблицях і завданнях. Х.: Вид. група «Основа», 2004. 96 с.
- 22.Скуратівський Л. Концепція мовної освіти 12-річної школи (українська мова). *Українська мова і література в школі*. 2001. № 2. С. 4–10.
- 23.Хом'як І. Визначення орфограми у писемному мовленні. *Дивослово*. 2000. № 2. С. 29–31.
- 24.Хом'як І. Вивчення лексики у поєднанні з орфографією. *Дивослово*. 2002. № 6. С. 20–24.
- 25.Чешуріна Т.Г. Словникова робота на уроках української мови. *Вивчаємо українську мову та літературу*. № 17 8 (57–58) червень 2005. С. 19–22.
- 26.Шляхова В., Нечитайло Н. Робота зі словниками на уроці української мови. *Українська мова та література в школі*. 2002. № 8. С. 11–13.
- 27.Ющук І. До методики синтаксичного аналізу речення. *Дивослово*. 2003. № 10. С. 33–37.

Додаткові

1. Біляєв О.М., Мельничайко В.Я., Пентилюк М.І., Передрій Г.Р., Рожило Л.П. Методика вивчення української мови в школі. К., 1987. 245 с.
2. Варзацька Л., Кратасюк Л. Інтерактивні методи навчання: лінгводидактичні засади. *Дивослово*. 2004. № 11, (продовження) С. 5–9.
3. Варзацька Л., Кратасюк Л. Інтерактивні методи навчання: лінгводидактичні засади *Дивослово*. 2005. № 2. С. 19, (продовження) С. 2–7.
4. Головецька Н. Уроки розвитку зв'язного мовлення. Зимова казка. Складання текстів розповідей і текстів-описів у 5-му класі. *Українська мова і література*. 2005. № 47. С. 7–9.
5. Гудзик І.П. Аудіювання українською мовою (для шкіл національних меншин): Посібник для вчителів. К.: Педагогічна думка. 2003. 137 с.
6. Заболотний О. Розвиток навчально-пізнавальної активності учнів (Проблемні ситуації). *Дивослово*. 2004. № 12. С. 29.
7. Кратасюк Л. Інтерактивні методи навчання: лінгводидактичні засади. *Дивослово*. 2004. № 10. С. 11, (початок).
8. Лаврінчук І. Аналіз диктанту. Алгоритм роботи над помилками. *Українська мова і література*. 2005. № 6. С. 11–13.
9. Мельник Н. Опорні конспекти з української мови. *Українська мова і література в школі*. 2001. № 2. С. 50–55.
- 10.Методика навчання української мови у школі // О.М. Беляєв, М.Я. Мельничайко, М.І. Пентилюк, Г.Р. Передрій, Л.П. Рожило: Посібник для учителів. К.: Рад. шк., 1987. 246 с.

- 11.Методика викладання української мови у середній школі: Навч. посібник / Олійник І.С., Іваненко В.К., Рожило Л.П., Скорик О.С.; За ред. І.С. Олійник. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Вища школа, 1989. 439 с.
- 12.Пентилюк М.І. Культура мови і стилістика: Підручник для гімназій гуманітарного профілю. К.: Вежа, 1994.
- 13.Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.: метод. посібник / Пометун О.І., Пироженко Л.В. За ред. О.І. Пометун. К.: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.
- 14.Тризна М. Таємниці храму Володарки Орфографії. Повторення вивченого з теми. *Українська мова і література*. 2005. № 6. С. 20–22.
- 15.Шелехова Г.Т. Інноваційні підходи до укладання нової програми з української (рідної) мови для 5–12 класів.*Українська філологія: теоретичні та методичні аспекти навчання*. Черкаси: Брама – Україна, 2005. С. 55–59.

**Програми навчальних предметів, факультативів, спецкурсів,
рекомендованих до використання в навчально-виховному процесі
загальноосвітніх закладів**

1. Артеменко Є. Світ українського слова / Методичні рекомендації щодо організації та змісту навчально-виховного процесу в закладах освіти Київщини в 2005–2006 навчальному році / За заг. ред. Н.І. Клокар. Біла Церква: КОППОК, 2005. Ч. II. С. 167–177.
2. Бондаренко Н. В. та ін. Українська мова: Програма для 5–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання / Н. В. Бондаренко, О. М. Біляєв, Л. М. Паламар, В. Л. Кононенко. Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2005. 152 с.
3. Бондарчук Л, Кисляк Н, Шубко І. Сучасна риторика. 5–11 класи / Методичні рекомендації щодо організації та змісту навчально-виховного процесу в закладах освіти Київщини в 2004–2005 навчальному році / За заг. ред. Н.І. Клокар. Біла Церква: КОППОК, 2004. Ч. II. С. 259–273.
4. Глазова О., Кузнецов Ю. Програма факультативного курсу «Лексика сучасної української мови» (7 клас) // Методичні діалоги. 2006. № 1. С. 13–20.
5. Дем'яненко О. Крилаті вислови та їх літературні першоджерела / Методичні рекомендації щодо організації та змісту навчально-виховного процесу в закладах освіти Київщини в 2002-2003 навчальному році / За заг. ред. Н.І. Клокар. Біла Церква, 2002. С. 249–253.
6. Заболотний О. Вступ до мовознавства. 10–11 класи / Методичні рекомендації щодо організації та змісту навчально-виховного процесу в закладах освіти Київщини в 2004–2005 навчальному році / За заг. ред. Н.І. Клокар. Біла Церква: КОППОК, 2004. Ч. II. С. 46–53.
7. Кононович В. Від авторської казки до вершини? Творчі роботи на уроках мови та літератури // Українська мова та література. 2005. № 13. С. 6–9.
8. Мірошник С., Шестаківська Р. Мистецтво слова. 9–11 класи / Методичні рекомендації щодо організації та змісту навчально-виховного процесу в

- зкладах освіти Київщини в 2003–2004 навчальному році / За заг. ред. Н.І. Клокар. Біла Церква: КОПОПК, 2003. С. 341–351.
9. Романюк Є. Авторська програма «Основи культури мовлення» // Укр. мова і література в школі. 2003. № 3. С. 59–60.
 10. Рубан І. Українська мова. 6–9 класи / Методичні рекомендації щодо організації та змісту навчально-виховного процесу в закладах освіти Київщини в 2005–2006 навчальному році / За заг. ред. Н.І. Клокар. Біла Церква: КОПОПК, 2005. Ч. II. С. 177–190.
 11. Сідько О. Культура мовлення. 10 клас / Методичні рекомендації щодо організації та змісту навчально-виховного процесу в закладах освіти Київщини в 2005–2006 навчальному році / За заг. ред. Н. І. Клокар. Біла Церква: КОПОПК, 2005. Ч. II. С. 27–32.
 12. Скуратівський Л.В. та ін. Рідна (українська) мова: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Л.В. Скуратівський, Г.Т. Шелехова, В.І. Тихоша, А.М. Корольчук, В.І. Новосьолова, Я.І. Остаф. Ірпінь: Видавничо-торгова фірма «Перун», 2005. 176 с.
 13. Фесенко О. Цікаві розмови про частини мови // Українська мова та література. 2005. № 10. С. 7–8.
 14. Цимбалюк В. Культура мовлення. 8–9 класи / Методичні рекомендації щодо організації та змісту навчально-виховного процесу в закладах освіти Київщини в 2005–2006 навчальному році / За заг. ред. Н.І. Клокар. Біла Церква: КОПОПК, 2005. Ч. II. С. 99–103.

Підручники

1. Біляєв О.М. та ін. Українська мова: підручник для 10–11 кл. загальноосв. навч. закладів з укр. та рос. мовами навчання. К.: Освіта, 2005. 384 с.
2. Бондаренко Н.В., Ярмолюк А.В. Українська мова: підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням рос. та польськ. мовами. К.: Освіта, 2005. 272 с.
3. Бондаренко Н.В., Ярмолюк А.В. Українська мова: підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням рос. та польськ. мовами. К.: Освіта, 2006. 240 с.
4. Бондаренко Н. В., Ярмолюк А.В. Українська мова: підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням рос. мовою. К.: Освіта, 2007. 256 с.
5. Ворон А.А. Українська мова для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням російською мовою: підручник для 7 кл. К.: Видавничий дім «Освіта», 2015. 240 с.
6. Глазова О.П., Кузнецов Ю.Б. Рідна мова: підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів. К.: Педагогічна преса, 2005. 288 с.
7. Глазова О.П., Кузнецов Ю.Б. Рідна мова: підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів. К.: «Зодіак-ЕКО», 2006. 288 с.
8. Глазова О.П., Кузнецов Ю.Б. Рідна мова: підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів. К.: «Зодіак-ЕКО», 2007. 288 с.
9. Глазова О.П., Кузнецов Ю.Б. Українська мова: підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів. К.: «Зодіак-ЕКО», 2009. 225 с.

10. Глазова О.П. Українська мова: підручник для 5 класу загальноосвіт. навч. закл. К.: Видавничий дім «Освіта», 2013. 272 с.: іл.
11. Глазова О. П. Українська мова: підручник для 6 класу загальноосвіт. навч. закл. К.: Видавничий дім «Освіта», 2014. 240 с.: іл.
12. Глазова О. П. Українська мова: підручник для 7 класу загальноосвіт. навч. закл. К.: Видавничий дім «Освіта», 2016. 272 с.: іл.
13. Глазова О. П. Українська мова: підручник для 8 класу загальноосвіт. навч. закл. К.: Видавничий дім «Освіта», 2016. – 288 с.
14. Єрмоленко С.Я., Сичова В.Т. Українська мова: підручник для 5 класу загальноосвіт. навч. закл. К.: Грамота, 2013. 296 с.
15. Єрмоленко С.Я. Українська мова: підручник для 6 класу загальноосвіт. навч. закл. К.: Грамота, 2014. 275 с.: іл.
16. Єрмоленко С.Я. Українська мова: підручник для 7 класу загальноосвіт. навч. закл. К.: Навчальне видання, 2014. 287 с.
17. Єрмоленко С. Я., Сичова В. Т. Українська мова: підручник для 9 класу загальноосвіт. навч. закл. К.: Грамота, 2009. 304 с.: іл.
18. Заболотний О. В. Українська мова: підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів. К.: Генеза, 2013. 256 с.
19. Заболотний О.В. Українська мова: підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів. К.: Генеза, 2014. 256 с.
20. Заболотний О.В. Українська мова: підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів. К.: Генеза, 2015. 256 с.
21. Заболотний О.В. Українська мова: підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів. К.: Генеза, 2016. 221 с.
22. Заболотний О.В. Українська мова: підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів. К.: Генеза, 2009. 240 с.
23. Заболотний О.В. Українська мова: підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту. К.: Генеза, 2012. 256 с.
24. Кобцев Д.А. Українська мова 7 клас: підручник для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Х.: Видавнича група «Основа», 2015. 296 с.
25. Коржова Н., Корнієвська Н. Українська мова за новою програмою: 11 клас. К.: Шкільний світ, 2011. 128 с.
26. Пентиліук М.І., Гайданко І.В., Ляшкевич А.І., Омельчук С.А. Рідна мова 7 клас: підручник для загальноосвітніх навчальних закладів. К.: «Освіта», 2007. 288 с.
27. Пентиліук М.І., Гайданко І.В., Ляшкевич А.І., Омельчук С.А. Українська мова 9 клас: підручник для загальноосвітніх навчальних закладів. К.: «Освіта», 2009. 337 с.
28. Плющ М.Я. Українська мова: підручник для 10 класу загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. К.: Освіта, 2010. 416 с.
29. Скуратівський Л.В. Українська мова: Елементи практичної риторики: Додаток до підручника «Українська мова, 10–11 класи». К.: Освіта, 2004. 128 с.

- 30.Шелехова Г.Т. Українська мова: підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. К.: Педагогічна думка, 2011. 128 с.
- 31.Юшук І.П. Українська мова: підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2015. 296 с.: іл.

9. Методичне забезпечення

Вегеш А.І. Методика викладання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах. Методичні розробки до практичних занять для студентів 4 курсу філологічного факультету. Ужгород: ПП Бреза, 2017. 78 с.

Жовтобрюх Н.В. Курсові роботи з методики викладання української мови в загальноосвітній школі для студентів заочників українського відділення філологічного факультету Ужгородського державного університету (Методичний посібник). Ужгород: ВАТ «Патент», 1997. 30 с.

Галас Б.К. Методичні вказівки до практичних і лабораторних занять із курсу методики викладання української мови в середній школі для студентів філологічного факультету (спеціальність «Українська мова і література»). Ужгород, УЖДУ, 1989. 25 с.

ТЕМА 1.

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК НАУКА І НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

План

1. Предмет і завдання методики викладання української мови.
2. Наукові основи і джерела розвитку методики викладання української мови.
3. Зв'язок методики викладання української мови з суміжними дисциплінами.
4. Зміст і побудова курсу методики викладання української мови.

Методика навчання української мови – наука про загальні закономірності навчання учнів української (державної) мови (засвоєння ними знань про мову, формування мовних і мовленнєвих умінь і навичок); забезпечує технологію застосування принципів, методів, прийомів і засобів навчання залежно від дидактичної мети й завдань, характеру матеріалу, етапу навчання та інтелектуально-мовного розвитку учнів.

Мета дисципліни – озброїти майбутнього вчителя української мови не тільки теорією цієї науки, а й найефективнішими формами організації навчального процесу, найдоцільнішими методами та прийомами навчання учнів на сучасному етапі розвитку загальноосвітніх закладів.

Найголовніші завдання методики

Завдання	<i>Розуміння</i> соціальної ролі мови, її функцій, мовленнєвої діяльності та її компонентів у житті окремої людини і суспільства в цілому
	<i>Визначення</i> цілей, специфіки, змісту й обсягу курсу української мови у різних типах навчальних закладів і на різних етапах мовної освіти
	<i>Реалізація</i> світоглядних функцій української мови, вплив на формування національно-мовної особистості
	<i>Засвоєння</i> мінімуму мовних і мовленнєвих понять, рівнів і закономірностей функціонування мови
	<i>Вивчення й опис</i> найбільш раціональних, оптимальних та ефективних методів, прийомів і засобів навчання залежно від змісту матеріалу, індивідуальних особливостей учнів, рівня їх мовної і мовленнєвої компетенції
	<i>Забезпечення</i> належної культури мовлення учнів, розвитку комунікативних умінь і навичок

Предмет методики – це процес навчання української мови, що охоплює:

1. **Зміст навчання**, мовний матеріал, що вивчається, мовні вміння, які повинні бути засвоєні.
2. **Діяльність учителя**, його роль в організації навчання, доборі й подачі матеріалу, формуванні мовних і мовленнєвих умінь і навичок учнів.
3. **Діяльність учнів**, спрямована на засвоєння знань, формування мовної, мовленнєвої і комунікативної компетенції, розвиток творчих здібностей.

Методика поділяється на **загальну** (лінгводидактика) та **часткову** (конкретну – методика фонетики, граматики тощо). **Загальна** розглядає теоретичні основи методики; загальні закономірності засвоєння мови. **Часткова** – розглядає шляхи і способи реалізації змістових ліній шкільних програм з української мови; досліджує особливості вивчення її розділів; особливості навчання української мови як нерідної

Методика української мови ґрунтується на **наукових засадах**, тобто на особливих правилах взаємодії учителя й учнів під час навчання, які поділяються на: **загальнодидактичні** (науковість, системність, наступність, перспективність, зв'язок теорії з практикою, наочність, доступність, міжпредметні зв'язки) та **специфічні** (взаємозв'язок у навчанні споріднених і неспоріднених мов, зв'язок у вивченні розділів курсу, комунікативно-діяльнісний підхід, функційно-стилістичне спрямування).

Джерела розвитку методики:

1. Постанови уряду, Міністерства освіти і науки України про школу.
2. Передовий досвід української та зарубіжної шкіл.
3. Використання методичної спадщини минулого.
4. Дані наукових досліджень із методики навчання української мови.

Методи наукового дослідження:

1. Педагогічний експеримент (метод анкет, індивідуальної бесіди, лінгвістичний аналіз мовного матеріалу).
2. Вивчення літератури з методики мови і суміжних дисциплін.
3. Вивчення документів з актуальних питань освіти та національного виховання.
4. Вивчення й аналіз передового педагогічного досвіду.

Історія розвитку методики охоплює:

1. Історію світової педагогіки і дидактики.
2. Історію вітчизняної методики.
3. Історію розвитку методики навчання української мови як навчальної дисципліни.

Методика навчання мови тісно пов'язана з іншими науками: мовознавство, соціолінгвістика, педагогіка, етнопедагогіка, психологія, психолінгвістика, література, історія, філософія, етика, естетика, генетика, анатомія та фізіологія, шкільна гігієна та ін.

Література

1. Біляєв О.М., Мельничайко В.Я., Пентилюк М.І., Передрій Г.Р., Рожило Л.П. Методика вивчення української мови в школі. К., 1987. С. 6–12, 62–70.
2. Біляєв О., Скуратівський Л., Симоненкова Л., Шелехова Т. Концепція навчання державної мови в школах України. *Дивослово*. 1996. № 1. С.16–21.
3. Біляєв О.М. Концепція інтенсивного навчання мови. *Укр. мова і літ. в школі*. 1991. № 6. С. 26–30.
4. Голуб Н.Б. Концептуальні засади сучасної методики навчання української мови в загальноосвітній школі. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 1. С. 107–118.

5. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К., 1997.
6. Девдера М. Від антропоцентричної лінгводидактики. *Дивослово*. 1997. № 7. С. 62–64.
7. Коваль Г.П., Суржук Т.Б. Методика викладання української мови. Рекомендації до виконання науково-дослідної тематики: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. 368 с.
8. Кучерук О. Методика навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі. *Українська мова і література в школах*. 2016. № 5. С. 62.
9. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М. Пентилюк. К., 2001.
10. Методика навчання української мови в загальноосвітніх закладах: програма для студентів 7.010103. ПМСО. Українська мова і література факультетів української філології педагогічних університетів та інститутів. К., 2001.
11. Олійник І.С., Іваненко В.К., Рожило Л.П., Скорик О.С. Методика викладання української мови в середній школі. К., 1989. С. 6–22.
12. Пентилюк М.І. Наукові засади комунікативного спрямування навчання мови. *Українська мова і література в школі*. 1999. № 3. С. 8–10.
13. Скуратівський Л. Від лінгводидактики, зорієнтованої на формування духовної мовної особистості. *Дивослово*. 1997. № 9. С. 52–57.
14. Стельмахович М.Г. Актуальні проблеми перебудови викладання мови. *Українська мова і література в школі*. 1990. № 4. С. 78–83.
15. Стельмахович М.Г. Етнопедагогічні основи методики української мови. *Дивослово*. 1993. № 5–6. С. 19–23.

ТЕМА 2.

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

План

1. Рідна мова – основа інтелектуального і духовного розвитку особистості.
2. Лінгвістичні основи навчання української мови.
3. Основні аспекти навчання української мови.
4. Комунікативне спрямування в навчанні мови.
5. Закономірності навчання української мови.
6. Дидактичні основи навчання мови.
7. Формування мовленнєвих умінь і навичок учнів.

Одним із напрямів гуманізації освіти в Україні є визнання людини як особистості і найвищої цінності суспільства. **Мовна особистість – це носій мови, який володіє системою лінгвістичних знань, репродукує мовленнєву діяльність, має навички роботи зі словом, дбає про мову і сприяє її розвитку, є патріотом України.** Українська мова є мовою українського народу, отже, тільки вона повинна бути рідною для кожного, хто вважає себе приналежним до української нації.

Головна мета навчання української мови – це формування національно свідомої, духовно багаті особистості, яка володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися мовними засобами української мови (стилями, типами, жанрами) в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо).

Українська мова – це

- а) засіб міжособистісного і міжнаціонального спілкування;
- б) засіб єднання громадян України в суспільно-політичну спільноту;
- в) скарбниця знань, культурних надбань нації і людства;
- г) засіб формування національно-мовної особистості.

Ставлення до української мови, народу, країни є яскравим свідченням національної свідомості і рівня культури цивілізованості людини. Тому в школах повинен панувати культ рідної мови як вияв патріотизму і віри у своє майбутнє.

Спілкування українською мовою вимагає не тільки досконалих знань, але й вміння нею користуватися. Мистецтво спілкування – це володіння правилами мовної етики, уміння донести всі відтінки думки до слухача або читача.

Мовна культура людини – це дзеркало її духовної культури. Вивчення рідної мови має бути зорієнтоване на формування мовної особистості.

Вивчення української мови як державної дає змогу дітям:

- пізнавати довкілля;
- входити в людський колектив;
- прилучатися до національної і світової культури;
- розвиватися як національно-мовна особистість;
- розвивати свій інтелект (увагу, пам'ять, мислення);
- формувати почуття прекрасного;
- засвоювати мовленнєву етику.

Грунтовне вивчення рідної української мови створює великі можливості для розвитку мислення учнів, формування їхнього світогляду. Засвоюючи лексичне багатство, граматичну будову і стилістичні можливості рідної мови, вони вчаться будувати усні й писемні висловлювання, користуватися мовою в будь-якій життєвій ситуації. Суттєвими для навчання української мови є такі її ознаки: мова – знакова система; у мовному знаці поєднуються ідеальна і матеріальна сторони; мова – явище поліфункціональне і найголовніша її функція – спілкування; мова функціонує у формі усного і писемного мовлення; мова – явище нормативне; значення мовних одиниць (слів) сприймається в тексті. Для організації навчання рідної мови важливим є розкриття суті мови і мовлення.

Мова (усна і письмова) – основний універсальний засіб спілкування людей, висловлення їх думок, почуттів. За допомогою мови ми здобуємо знання, зберігаємо їх у нашій пам'яті, передаємо їх іншим. Учені виділяють такі функції мови у спілкуванні:

- засіб існування, передавання і засвоєння суспільно-історичного досвіду;
- засіб інтелектуальної діяльності (сприйняття, мислення, уява);
- засіб передачі інформації, тобто слова, словосполучення, речення, тексти є вербальними засобами передачі інформації.

Вербальні засоби – найважливіші компоненти спілкування, оскільки вони головні носії повідомлень. Формою існування мови є мовлення.

Мовлення – це реалізація мови людьми в процесі спілкування, тобто процес реалізації мовної діяльності. Мовець використовує засоби спілкування (звуки, слова та їх форми, сталі звороти, моделі речень, тексти) для передавання певного змісту, до якого можуть входити, крім думок, почуття і волевиявлення.

Мовлення неможливе без мови, а мова створена для того, щоб здійснювати процес спілкування.

Мова є спільною для всіх, хто нею послуговується, а **мовлення завжди індивідуальне**, оскільки мовні засоби кожен із нас застосовує, добирає по-своєму.

Отже, **мова** – це система засобів спілкування, **мовлення** – вибір цих засобів у процесі спілкування, **спілкування** – процес обміну інформацією за допомогою мови, тобто мовленнєва діяльність.

Реалізація мови у мовленні здійснюється в процесі мовленнєвої діяльності. Мовленнєва діяльність ґрунтується на психічній діяльності людини і залежить від її інтелектуального та емоційного розвитку, від мовних знань. Опанування мовленнєвою діяльністю здійснюється у процесі навчання мови на комунікативній (мовленнєвій) основі, що включає слухання, говоріння, читання і письмо. Наслідком мовленнєвої діяльності є текст (висловлювання).

Літературна мова – це надбання українського народу, результат його історичного розвитку. Літературне мовлення є таким засобом спілкування, який кодифікується як норми зразкового мовлення.

Форми існування усного і писемного мовлення

Усне	Писемне
Діалог (полілог, монолог)	Переказ
Дискусія	Розповідь
Диспут	Твори (опис, розповідь, роздум)
Переказування	Ділові папери
Звіт	Газетні жанри
Доповідь	План, тези, конспект, реферат
Ці форми мовлення опрацьовуються на спеціальних уроках зв'язного мовлення.	

Основні аспекти навчання української мови

Аспекти навчання мови	Лінгвістичний	Вивчення української мови як системи
	Педагогічний	Врахування значення мови для пізнавальної діяльності індивіда; виховання і розвиток учнів; підготовка до життя
	Психологічний	Врахування психологічних чинників, які забезпечать якісне засвоєння мови і формування мовних (мовленнєвих) умінь і навичок
	Моральний	Передбачає формування національної свідомості особистості, моральних якостей
	Естетичний	Враховує естетичну цінність мови, що виявляється в багатстві її виражальних засобів
	Народознавчий	Рідна мова як засіб пізнання самого себе; як представника народу, української нації
	Етнопедагогічний	Навчання рідної мови на основі народної педагогіки і дидактики
	Культурологічний	Зв'язок мови із загальнолюдською культурою

Перераховані аспекти навчання мови підпорядковуються найголовнішому – комунікативному.

Комунікативне спрямування в навчанні рідної мови

У практиці роботи вчителів переважає вивчення мови, а діяльність спілкування займає другорядне місце. Дуже часто учні, знаючи лінгвістичну теорію, не вміють вільно і легко висловлюватися з будь-яких питань, не виявляють високого рівня мовної культури, не дбають про якість свого мовлення.

Методика навчання української мови передбачає не лише кількісні переваги практики над лінгвістичною теорією, а насамперед навчання діяльності спілкування, створення таких умов на уроці, які б сприяли бажанню дітей висловлюватися, взаємодіяти зі співрозмовником (слухачем, читачем), впливати на нього.

Для методики української мови актуальним є мовленнєве спілкування, що розглядається як процес впливу на співрозмовника, здійснюваного у формі мовлення. Змістовий бік цього впливу – ретельно відібрані і певним чином організовані думки (висловлювання), формальний бік – мовне оформлення цих думок. Для розуміння суті спілкування як поняття необхідно дати відповідь на такі три питання: чому я вступаю в спілкування? З ким я спілкуюся? Як я буду спілкуватися?

Закономірності навчання української мови

Закономірностями навчання і засвоєння української мови можна вважати взаємозв'язок між лінгвістичною теорією і мовленнєвою практикою, залежність наслідків навчання і засвоєння мови. До таких закономірностей слід зарахувати:

- постійну увагу до матерії мови, її звукової системи (ЗФ фонем);
- розуміння семантики мовних одиниць (не-діля);
- здатність засвоювати норму літературної мови;
- оцінку виражальних можливостей рідної мови (стилі);
- розвиток мовного чуття, дару слова (правильне усне мовлення підручники);
- випереджаючий розвиток усного мовлення;
- залежність мовленнєвих умінь і навичок від знань граматики і словникового складу мови.

Дидактичні основи навчання рідної мови

В основі навчання рідної мови лежать загальнодидактичні принципи – своєрідні правила діяльності, шляхи взаємодії вчителя і учнів, вихідні положення, на яких ґрунтується зміст навчання, використання методів і прийомів, побудови системи вправ підготовки і проведення уроків української мови. До загальнодидактичних принципів відносять науковість, систематичність і послідовність, наступність і перспективність, зв'язок теорії з практикою, наочність, доступність, нерозривність виховної, освітньої роботи та ін. На них базується методика викладання мови, яка забезпечує процес навчання й успішного засвоєння учнями навчального матеріалу та формування мовленнєвих умінь і навичок. Принципи виступають не ізольовано, а в органічному взаємозв'язку. Вони підтверджені змістом шкільного курсу (реалізовані в шкільних програмах і підручниках) і лежать в основі сучасної методики викладання мови: організації уроків різних типів, застосування методів і прийомів навчання, добору дидактичного матеріалу тощо.

Спробу класифікувати принципи навчання зробив Є.М. Дмитровський (радянський період), але система принципів доповнюється весь час новими.

Значний інтерес викликала стаття М.Г. Стельмаховича, у якій зроблена спроба розкрити етнопедагогічні основи методики викладання української мови в школі як науки. Тут же названі і стисло пояснені основні методичні принципи, на яких має бути побудована нова методика викладання української мови. Це такі принципи, як народність, природовідповідність, гуманність і демократизм, культуровідповідність і деякі інші.

Переорієнтація освіти на відродження духовності народу, на особистість учня вимагає організувати навчання рідної мови з урахуванням ще і таких принципів, як гуманізація та гуманітаризація; єдність національного та загальнолюдського; розвивальний характер навчання; співтворчість, співробітництво; індивідуалізація та диференціація; оптимізація, відкритість і динамічність системи. Вони покладені в основу концепції освіти в Україні і вимагають докорінної перебудови викладання всіх навчальних предметів, особливо рідної мови. Використання цих принципів навчання вимагає від учителя глибокого осмислення самої концепції освіти, визначення свого місця в ній, пошуків в удосконаленні змісту і форм навчання рідної мови.

Творчі вчителі-словесники розуміють цінність таких підходів до навчання української мови й активно впроваджують їх у свою практику. У школах нового типу, де українська мова займає особливе місце в системі освіти молоді, ці принципи надзвичайно актуальні. Як уже відзначалося, рідна мова активно впливає на формування загальнолюдських якостей людини, її національної свідомості і патріотичних почуттів.

Динамічність і відкритість системи навчання спонукає вчителів працювати творчо, шукати нові підходи до вивчення української мови, розробляти і впроваджувати додаткові, спеціальні курси «Культура усного і писемного мовлення», «Стилістика української мови», «Риторика», «Історія української мови», «Мова і культура», «Ономастика».

Учені-методисти виділяють специфічні, або методичні принципи. До таких принципів навчання рідної мови можна зарахувати: взаємозв'язок у вивченні всіх розділів шкільної програми; функціонально-стилістична спрямованість у навчанні мови, зв'язок вивчення мови з розвитком мовлення; взаємозалежність усного і писемного мовлення; вивчення морфології на синтаксичній основі; структурно-семантичний підхід до вивчення синтаксису; зв'язок навчання пунктуації й виразного читання. Значення і суть цих принципів уже висвітлювались у науковій літературі.

Формування мовленнєвих умінь і навичок учнів

Мовленнєві уміння – це здатність мовця виконувати мовленнєві дії відповідно до комунікативних умов і мети спілкування. Мовленнєві уміння, як і інші уміння, формуються на основі засвоєних знань мовознавчої теорії. Ці уміння і навички поділяють на номінативні і комунікативні.

Номінативні уміння формуються в процесі засвоєння учнями літературної норми. Норма літературної мови – це сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок суспільного спілкування в певний період розвитку мови і суспільства.

Мовознавці розрізняють такі мовні норми:

Норми	Регулюють	Приклади
Акцентологічні	Наголошуваність слів	Мука – мука; атлас – атлас; вимова, співбесідник
Орфоепічні	Правильну вимову звуків, звукосполучень	Розрізняти вимову [г] і [ґ], голова і ґрунт
Лексичні	Слововживання	Потрібно: довідка, а не справка, виконроб, а не прораб, постачання, а не снабження
Графічні	Запис звуків на письмі	Запис букв щ – [ш, ч]
Орфографічні	Написання слів та їх частин	Норми вживання м'якого знака, позначення на письмі подовжених приголосних, правопис прізвищ, перенос слів із рядка в рядок
Граматичні	Уживання граматичних форм слів, побудови словосполучень і речень	Кличний відмінок – форма звертання; у формі М. в. мн. правильні закінчення: по селах, а не селам
Пунктуаційні	Постановку розділових знаків	Уживання крапки, коми, тире тощо
Стилістичні	Відбір мовних засобів відповідно до умов спілкування	З начальником <i>Добрий день</i> , з однолітком <i>Привіт</i> .

Комунікативні уміння і навички формуються під час роботи над зв'язним усним і писемним мовленням. До комунікативних умінь можна зарахувати:

- уміння правильно визначати тему висловлювання і чітко дотримуватися її меж;
- будувати висловлювання відповідно до його мети, основної думки та адресата мовлення;
- використовувати найбільш відомі факти і докази для розкриття теми й основної думки висловлювання;
- будувати висловлювання логічно і послідовно;
- вибирати тип і стиль мовлення залежно від мети і ситуації спілкування;
- використовувати різноманітні мовні засоби відповідно до типу, стилю, жанру висловлювання;
- удосконалювати висловлювання (коректувати усне й редагувати писемне).

Література

1. Біляєв О.М., Мельничайко В.Я., Пентиліук М.І., Передрій Г.Р., Рожило Л.П. Методика вивчення української мови в школі. К., 1987. С. 41–62.
2. Біляєв О., Скуратівський Л., Симоненкова Л., Шелехова Т. Концепція навчання державної мови в школах України. *Дивослово*. 1996. № 1. С.16–21.

3. Біляєв О.М. Концепція інтенсивного навчання мови. *Укр. мови і літ. в школі*. 1991. № 6. С. 26–30.
4. Бондаренко Н. Методи навчання української мови крізь призму компетентнісного підходу. *Дивослово*. 2013. № 12. С. 2–8.
5. Варзацька Л. Загальнонавчальні вміння в системі компетентнісної мовної освіти. *Дивослово*. 2014. № 4. С. 11–18.
6. Голуб Н. До проблем компетентнісно орієнтованого навчання української мови в сучасних закладах. *Українська мова і література в школі*. 2018. № 2. С. 2–8.
7. Голуб Н. Навчання української мови в сучасній загальноосвітній школі: функційний аспект. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 3. С. 88–101.
8. Гошовська О. Формування ключових компетентностей учнів на уроках української мови і літератури через мовленнєву діяльність. *Дивослово*. 2018. № 9. С. 7–10.
9. Грушевський М. Про українську мову та українську школу. К.: Веселка, 1991. 45 с.
10. Девдера М. Від антропоцентричної лінгводидактики. *Дивослово*. 1997. № 7. С. 62–64.
11. Кучеренко А.І. Реалізація функціонально-стилістичного підходу на уроках української мови в основній школі. *Педагогічні науки: зб. наук. праць / відп. ред. Барбіна Є.С. та ін. Херсон: Вид-во ХДУ, 2011. Вип. 60. С. 105–110.*
12. Кучерук О. Принципи розвивального навчання і методи реалізації їх у шкільному курсі української мови. *Українська мова і література в школі*. 2017. № 1. С. 8–13.
13. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М. Пентилюк. К., 2001.
14. Методика навчання української мови в загальноосвітніх закладах: програма для студентів 7.010103. ПМСО. Українська мова і література факультетів української філології педагогічних університетів та інститутів. К., 2001.
15. Олійник І.С., Іваненко В.К., Рожило Л.П., Скорик О.С. Методика викладання української мови в середній школі. К., 1989. С. 38.
16. Пентилюк М., Гайдаєнко І. Виховання мовної особистості учнів основної школи засобами української мови і літератури. *Українська мова і література в школі*. 2017. № 3 (132). С. 13–19.
17. Пентилюк М.І. Наукові засади комунікативного спрямування навчання мови. *Українська мова і література в школі*. 1999. № 3. С. 8–10.
18. Скуратівський Л. Від лінгводидактики, зорієнтованої на формування духовної мовної особистості. *Дивослово*. 1997. № 9. С. 52–57.
19. Стельмахович М.Г. Етнопедагогічні основи методики української мови. *Дивослово*. 1993. № 5–6. С. 19–23.

ТЕМА 3.

ЗМІСТ І ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ШКОЛАХ НОВОГО ТИПУ

План

1. Зміст і принципи побудови курсу «Рідна мова», «Українська мова».
2. Основні етапи вивчення української мови.
3. Варіативність структури і змісту курсу «Рідна мова» в 5–9 і в 10–11 класах.
4. Поглиблений курс української мови.
5. Факультативні та спеціальні курси української мови.
6. Особливості уроку української мови.

Українська мова – основний предмет у школах. Вона має дві функції: 1) предмет вивчення в школі, 2) засіб навчання і спілкування (з її допомоги вивчаються інші предмети, відбувається спілкування між учнями та вчителем).

Курс української мови – це цілеспрямована система її виховних і пізнавальних можливостей. Основними завданнями змісту навчання мови є:

- реформування його згідно з новою філософією шкільної освіти, метою і завданням виховання громадянина України;
- формування мовної концепції, тобто системи знань про мову, достатньої для здійснення комунікації в межах певної сфери спілкування;
- формування мовленнєвих умінь і навичок (мовленнєвої компетенції) різних рівнів навчання мови з урахуванням ступеня володіння нею учнями;
- оптимальне поєднання навчання з українознавчою, етнопедагогічною і культурологічною роботою.

Ці завдання потребують оновлення змісту мовної освіти, визначення нових підходів до організації навчання української мови.

Головним напрямком оновлення й реалізації змісту шкільного курсу української мови є українознавчий аспект, який передбачає зростання інтересу громадян до нашої держави та народознавства, української літератури, усної народної творчості, народних звичаїв, традицій, народної педагогіки тощо.

Другим складником є співвідношення інтенсивного і екстенсивного навчання, вивчення теоретичного матеріалу блоками. Потребують глибшого тлумачення такі поняття, як мова, мовлення, спілкування, функції мови, культура мовлення, текст та його будова.

Одним із пріоритетних напрямків оновлення лінгвістичної освіти є впровадження інноваційних технологій навчання – комп'ютеризація навчання, диференційоване навчання, рейтингова система оцінювання.

Зміст курсу української мови в шкільній освіті визначається насамперед змістом і рівнем розвитку науки про мову, специфікою української мови як навчального предмета, даними психології, психолінгвістики, досвідом і практикою роботи вчителів. Навчання української мови передбачає підготовку цілком грамотної людини, мовної особистості з високим рівнем духовного й інтелектуального розвитку.

Навчальний матеріал повинен відбивати зміст і структуру української мови, що відповідає принципам українського мовознавства, його історії, розвитку і сучасному стану. Орієнтиром для навчання є програма. **Програма** –

це документ, затверджений Міністерством освіти і науки України, у якому визначено мету й завдання курсу, обсяг і систему знань, коло умінь і навичок з української мови, що їх мають обов'язково отримати учні в процесі навчання.

Програми забезпечують виконання таких завдань:

- виховна функція рідної мови;
- посилення самостійної діяльності учнів;
- врахування ступеня складності матеріалу;
- комунікативна підготовка учнів;
- наступність і спадковість між початковим і середнім, середнім і узагальнюючим, узагальнюючим і факультативними курсами.

Структура програми

<i>Пояснювальна записка</i>	<i>Власне програма</i>	<i>Додатки</i>
Мета і завдання навчання мови; зміст і структура програми; зміни та доповнення	Відомості про мову, мовлення, види висловлювань; вимоги до знань, умінь і навичок	Норми оцінювання знань, умінь і навичок; вимоги до усного і писемного мовлення

Змістові лінії програми

<i>Лінгвістична</i>	<i>Комунікативна</i>	<i>Культурологічна</i>	<i>Діяльнісна</i>
Шкільний курс мовної теорії (лінгвістики); базові знання мовної системи	Зміст роботи над формуванням в учнів умінь сприймати, відтворювати і створювати усні і писемні висловлювання; формування мовленнєвих умінь і навичок в усній і писемній формах; навичок зв'язного мовлення	Перелік культурологічних тем, що орієнтують учителя на добір текстів, тематики творчих робіт	Вплив на розвиток мисленнєвої та мовленнєвої культури учнів; оволодіння базовими мисленнєвими прийомами і методами

Державний стандарт – це орієнтир для вивчення матеріалу з української мови, який відбиває зміст і структуру української мови, відповідає принципам українського мовознавства, його історії, розвитку і сучасному стану.

Змістові лінії програми (за Стандартом)

<i>Мовленнєва</i>	<i>Мовна</i>	<i>Соціокультурна</i>	<i>Діяльнісна (стилістична)</i>
Поглиблення мовленнєвознавчих понять; формування вмінь в усіх видах мовленнєвої діяльності	Відомості про мовну систему, засвоєння яких повинно здійснюватися за принципом внутрішньо-предметних зв'язків	Засіб опанування національними, загальнолюдськими, культурними і духовними цінностями	Вдосконалення вмінь учнів: творчих, когнітивних, контрольних оцінних

Підручник – спеціальна книга, яка є джерелом одержання знань, формування практичних умінь і навичок із української мови.

Функції підручника:

- інформаційна (подає знання);
- систематизуюча (подання знань у певній системі);
- трансформуюча (формування загальнонавчальних і спеціальних умінь і навичок);
- виховна (спрямування на здійснення національного виховання мовної особистості).

Структура підручника

<i>Текст</i>		<i>Позатекстовий матеріал</i>
<i>Теоретична частина</i>	<i>Практична частина</i>	
<ul style="list-style-type: none">• основний• пояснювальний (текст параграфа, правила, визначення)	<ul style="list-style-type: none">• допоміжний (завдання, вправи, лінгвістичні ігри, ділові папери)	<ul style="list-style-type: none">• апарат організації засвоєння;• ілюстративний матеріал;• апарат орієнтації

Чинні програми з української мови для початкової й середніх ланок школи будуються за спіралевидним принципом, що забезпечує:

- 1) поступове розширення і поглиблення знань, умінь та навичок учнів від класу до класу;
- 2) перехід від початкової до середньої ланки.

Навчання мови в школі здійснюється протягом трьох етапів: початкового, основного, узагальнюючого (підсумкового). Кожний із них має свої особливості змісту і структури навчальних програм, однак усі етапи спрямовані на формування мовної особистості.

Початковий етап вивчення української мови (1–4 класи) будується так, щоб відомості з різних лінгвістичних розділів відповідали науковим уявленням про ті чи інші мовні факти. Початковий етап є тією основою знань, умінь і навичок, без яких неможливе подальше вивчення мови. Цей курс зорієнтований на комунікативний аспект, який забезпечує розвиток мовленнєвих здібностей дитини на основі не тільки лінгвістичних знань, але й активної мовленнєвої діяльності.

Основний етап навчання української мови припадає на 5–9 класи. Зміст цього курсу відбитий у чинній програмі.

У структурі програми виділено два рівні: рівень усієї програми і рівень програми для кожного класу. Кожен із рівнів має три частини: теоретичні відомості про мову та її норми; зв'язне мовлення, основні вимоги до мовних і мовленнєвих знань, умінь і навичок.

Третій, **узагальнюючий**, етап навчання української мови у 10–12 класах спрямований на підвищення культури мовлення і рівня грамотності старшокласників. На цьому етапі здійснюється повторення і систематизація вивченого раніше, але на вищому теоретичному рівні.

У школах гуманітарного профілю практикується курс поглибленого вивчення української мови. Він зорієнтований на те, щоб закласти основу ґрунтовної лінгвістичної підготовки школярів. Завдання курсу – дати учням

глибокі і систематичні знання з усіх розділів науки про українську мову, сформувані вміння і навички використання їх на практиці, забезпечити володіння нормами української літературної мови, виробити навички й потребу використання навчальних посібників і довідкової літератури з мови. Програма відрізняється кількістю годин на вивчення окремих тем, не передбачених в основному курсі української мови.

Цікавою є програма поглибленого вивчення української мови, запропонована Станіславом Караманом, який вбачає можливості для реалізації основних завдань шкіл: а) у виборі такої програми навчання, яка б відповідала нахилам та інтересам учня; б) переорієнтація вчителя на вивчення матеріалу укрупненими, логічно завершеними частинами з використанням узагальнюючих таблиць і схем (Див. «Дивослово». 1994. № 7. С. 34–37).

Факультативні і спеціальні курси сприяють поглибленню і розширенню набутих учнями на уроках української мови знань, допомагають краще засвоїти матеріал основного курсу, розширювати лінгвістичну ерудицію школярів, підвищувати рівень мовного чуття. При вивченні цих курсів учні розвивають творчі здібності, значно зростає роль самостійної, індивідуальної, диференційованої роботи.

Реалізацією вимог до сучасної освіти є запровадження курсу **культури мови і стилістики**. Авторами проекту таких програм є Ю. Складніченко та М. Пентилюк. Пропоновані програми, авторські підручники дають можливість вибору, а головне – спонукають учителів до творчої праці в навчанні української мови. Важливим є також факультатив із **риторики**.

Основною формою організації навчального процесу в усіх типах шкіл був і залишається **урок**. Яким має бути сучасний урок рідної мови? Найголовніше в уроці – єдність форми і змісту, реалізація цілей і завдань. Кожен урок несе певний обсяг інформації, однак від учителя залежить, скільки її можуть сприйняти і засвоїти учні, якими навчальними методами і прийомами при цьому треба скористатися.

Інноваційні процеси, що охопили сучасну школу, стосуються насамперед уроку, особливо його структури.

Розробка технології уроку розкриває творчі можливості учителя української мови і передбачає: 1) постановку мети; 2) визначення змісту; 3) оптимальний вибір організаційних форм, методів і засобів навчання; 4) розробку структури і змісту уроку.

Центральною фігурою, звичайно, є учитель. Саме від його професійної підготовки, кваліфікаційного рівня залежить організація навчального процесу, ефективність кожного уроку.

Найголовніші риси уроків:

- сучасність – постійне прагнення до новизни і вдосконалення змісту кроку;
- оптимальність – спроба досягти навчально-виховних цілей при економному використанні часу;
- інтегральність – синтез знань із мови, літератури, історії, краєзнавства тощо;

- науковість – опора на досягнення сучасної лінгвістики, лінгводидактики, лінгвопсихології;
- відтворення процесу навчання і його результатів;
- програмування діяльності вчителя і учнів;
- використання різноманітних засобів навчання, ТЗН;
- якісна і кількісна оцінка результатів уроку.

У практиці вчителів появився термін «нестандартні уроки». Вони мають спеціальні назви: урок-семінар, практикум, конференція, диспут, гра (подорож, зустріч, казка), урок рольової гри, КВК, уроки-змагання тощо. Існує безліч розробок проведення таких уроків.

Сучасний урок української мови – плід майстерності і творчості учителя-словесника, його професіоналізму, ґрунтовних знань рідної мови, літератури, історії, народознавства, його патріотизму.

Література

1. Караман С., Тихоша В. Технологія створення підручників і посібників для поглибленого вивчення української мови в гімназії. *Дивослово*. 2001. № 4. С. 36–38.
2. Мацько Л. Сучасні підходи до створення підручників з української мови: місце лінгвостилістики. *Дивослово*. 1999. № 8. С. 39–41.
3. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М. Пентилюк. К., 2005.
4. Практикум із методики навчання української мови / За ред. М.І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2003.
5. Плиско К.М. Теорія і методика навчання української мови в середній школі. Х., 2001.
6. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Рідна мова. 5–11 класи. К., 2001.
7. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова. 5–11 класи. К., 2001.
8. Програми спецкурсів для ліцеїв та гімназій гуманітарного профілю. *Українська мова і література в школі*. К., 1996.
9. Регушевський Є. Д. До розуміння поняття «рідна мова». *Дивослово*. 2001. № 10. С.17–19.
10. Скуратівський Л., Шелехова Г. Концепція підручника рідної мови. *Українська мова і література в школі*. 2001. № 3. С. 5–7.
11. Скуратівський Л. Концепція мовної освіти 12-річної школи (українська мова). *Українська мова і література в школі*. 2001. № 2. С. 4–10.
12. Телішевська Л. Хмарні технології на уроках української мови та літератури. *Дивослово*. 2015. № 2. С. 2–6.
13. Хом'як І. Підручник і методика його використання. *Українська мова і література в школі*. 2016. № 5. С. 20–25.
14. Ющук І.П. Навчання рідної мови в 5 класі: Методичні поради до підручника. К.: Освіта, 1998.

ТЕМА 4.

МЕТОДИ І ПРИЙОМИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

План

1. Суть методів і прийомів навчання, їх визначення.
2. Класифікація методів навчання.
3. Характеристика методів навчання української мови.
4. Засоби навчання мови.
5. Проблемний підхід до визначення системи методів і прийомів навчання мови.

Сучасні методи і методичні прийоми навчання мови створювалися і вироблялися багатолітніми традиціями вітчизняної школи.

Методи навчання – це об'єднана в одне ціле діяльність учителя й учнів, спрямована на засвоєння мовних знань, умінь і навичок, на організацію пізнавальної діяльності учнів, на виховання їх світогляду засобами предмета.

Методи і прийоми навчання – це складна педагогічна категорія, завдяки якій реалізуються всі функції навчання: **освітня** (забезпечує свідоме і міцне засвоєння змісту предмета, зумовлює відповідність методів, прийомів і засобів навчання до тих навчально-виховних завдань, які ставляться перед вивченням кожного з розділів шкільного курсу мови. Вона спрямована на успішне засвоєння системи знань, свідоме вироблення мовних умінь і навичок у процесі навчання); **виховна** (невіддільна від освітньої, сприяє формуванню світогляду учнів, їх переконань і пов'язана із засвоєнням фактів, закономірностей, провідних ідей науки про мову, що дає учням усвідомлення мови як суспільної категорії (як за походженням, так і за розвитком), знайомить із функціями мови, основами національної політики України. Врешті-решт, вивчення мови впливає і на емоційну сферу учня, розвиває його естетичні смаки); **розвивальна** (властива всім методам навчання. У процесі засвоєння понять і правил учні осмислюють навчальний матеріал, роблять самостійні узагальнення і висновки, творчо підходять до розв'язання питань. Опрацювання матеріалу передбачає використання синтезу, порівняння, зіставлення, систематизації, узагальнення. Розвивальною є робота над мовленням учнів під час аналізу різних видів текстів); **контрольно-корекційна** (дає можливість учителю перевірити результати інших функцій методів навчання, а також запобігти недолікам і прогалинам у знаннях і вміннях учнів, у їх вихованні та розвитку); **спонукальна**.

Найбільш прийнятною для навчання рідної мови є класифікація методів, що ґрунтується на взаємодії вчителя й учнів (О. Біляєв).

Конкретною реалізацією методу є прийом. **Це елемент методу, засіб його застосування, окремий пізнавальний акт.** Серед прийомів виділяють прийоми інтелектуальної (мислительної) діяльності – аналіз, синтез, зіставлення, узагальнення, порівняння, абстрагування, класифікація, диференціація та ін. Так, наприклад, дати учням поняття про поширені і непоширені речення можна і методом бесіди, і методом розповіді, але в кожному випадку потрібно застосовувати такі прийоми, як синтаксичний розбір речень, визначення їх граматичної основи, порівняння поширених і непоширених конструкцій,

перетворення непоширених речень на поширені, моделювання цих одиниць, конструювання.

Методи взаємодіють між собою, але не можуть бути частиною один одного, а прийоми, взаємодіючи, поєднуючись у різних варіантах, можуть входити як складові компоненти в різні методи.

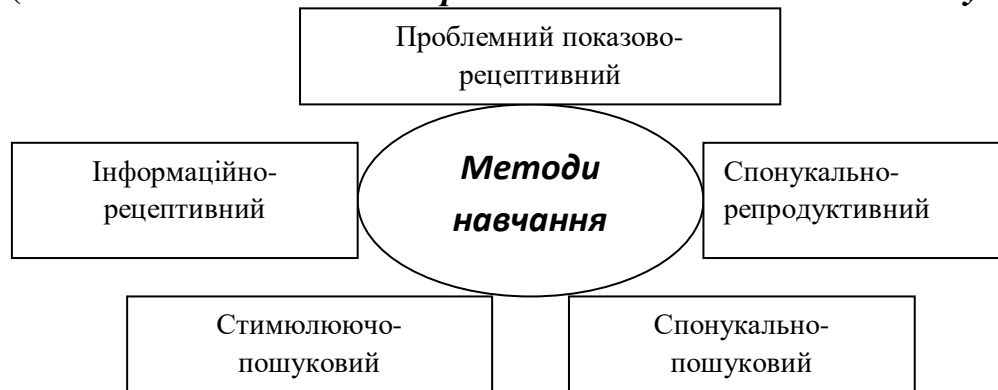
Як у дидактиці, так і в методиці немає єдиної точки зору щодо класифікації методів навчання. Свої класифікації пропонували Текучов О.В., Федоренко Л.П., Медушевський А.П., Дмитровський Є.М., Біляєв О.М., Рожило Л.П. та ін.

До основних методів навчання української мови належать:

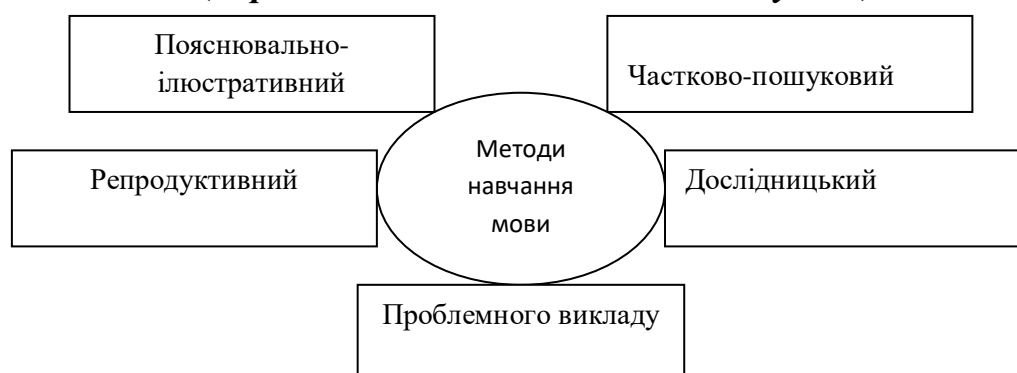
- усний виклад учителем матеріалу (розповідь, пояснення, шкільна лекція);
- бесіда;
- спостереження учнів над мовою (аналіз мовних явищ);
- робота з підручником;
- програмоване навчання;
- метод вправ.

Наявність різних класифікацій у системі методів навчання мови свідчить про науковий пошук, про нагромадження і теоретичне узагальнення педагогічного досвіду вчителів-словесників, про дослідження методів на різних можливих системних рівнях. Наукова розробка та вдосконалення їх має здійснюватися на основі найновіших досягнень педагогіки, психології, лінгвістики, лінгводидактики, методики та інших наук, а також передового педагогічного досвіду.

Класифікація методів навчання (за К. Плиско)
(за способом взаємодії та рівнем пізнавальної діяльності учнів)

Класифікація методів навчання (за І. Лернером)
(за рівнем пізнавальної діяльності учнів)

Метод усного викладу вчителем матеріалу (І. Лернер називає його пояснювально-ілюстративним, або інформаційно-рецептивним) призначений для передачі і прийому готової інформації. Передача інформації відбувається за допомогою усного слова (повідомлення, пояснення), друкованого слова (підручник, посібник), наочних посібників (таблиць, схем, картини, фільми), а прийом інформації – слуханням, читанням, спостереженням. Характер діяльності школярів залишається незмінним: вони мусять свідомо сприйняти готову інформацію. Цей метод не сприяє виробленню умінь і навичок.

Пояснити лінгвістичне поняття – це означає розкрити значення терміна, яким називається поняття, визначити і перелічити всі ознаки поняття, виділяючи серед них істотне, сформулювати визначення поняття, проаналізувати його і показати застосування на практиці.

Аналогічно проводиться пояснення правописних правил. Правило – припис або вказівка на те, якими положеннями необхідно керуватися, щоб правильно відобразити те чи інше мовне явище (фонетичне, морфологічне та ін.). Існують *правила-вказівки* (становлять собою лише вказівку на те, як вимовляти, або писати слово в даному випадку. Напр., заперечні займенники, утворені за допомогою префікса ні- пишуться разом: ніхто, ніщо, ніякий) і *правила-керівництва* (містять мотивовані вказівки, пояснюються частинами). Правило-керівництво викладає умову, при якій потрібно вибрати саме це написання або цей розділовий знак. Напр., у прислівнику на -о, -е пишеться стільки -н-, скільки у прикметнику, від якого він утворений: щоденно – щоденний, невгамовно – невгамовний.

У процесі навчання мови часто застосовується *повідомлення* готової лінгвістичної інформації як прийом інформаційного методу викладання. Це буває тоді, коли потрібно зробити вступ до теми, мотивувати навчально-пізнавальну діяльність учнів, створити проблемну ситуацію, провести інструктаж виконання практичного завдання, повідомити історичну довідку і т. п. Повідомлення може мати місце на будь-якому етапі уроку.

Питання є найважливішими засобами управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів і способом її активізації. Вони мають різне призначення: для перевірки міцності засвоєння, для обміну інформацією між учителем і учнями, для знаходження спільного й відмінного в мовних фактах і явищах, для узагальнення навчального матеріалу тощо. Уміле формулювання питань приносить задоволення дітям, служить засобом самовиховання.

Питання можуть відрізнятися змістом, мовним оформленням, складністю, спрямованістю тощо. Вони можуть бути інформаційними і проблемними.

Інформаційні питання – це питання, призначення яких викликати відтворення засвоєних знань, умінь і навичок. Вони використовуються на всіх етапах навчання. *Проблемні запитання* формулюють мету виступу, мікротему, визначають завдання.

Одержання письмової інформації зоровим каналом здійснюється читанням тексту.

Читання – це один із видів мовленнєвої діяльності, що складається з двох основних компонентів: сприйняття тексту й активної переробки інформації. Сприйняття змісту тексту залежить від техніки читання, а розуміння і засвоєння

– від неодноразового відтворення тексту за допомогою різних прийомів, тобто від активної переробки інформації. Читання, як відомо, здійснюється з метою одержання знань, вироблення умінь і навичок або ж підвищення культурного рівня. Основним джерелом знань, умінь і навичок із мови є підручник.

У процесі навчання мови учні повинні не тільки засвоїти знання, а й навчитися виконувати різні способи дій із мовним матеріалом, тобто виробити необхідні вміння й навички. *Навички* – це автоматизовані дії. Вони формуються на основі алгоритмів або орієнтувальної основи дії, тобто на основі знання способів виконання дій, і є компонентом складного поняття – уміння. Уміння включають знання, навички, чуттєвий і практичний досвід. *Уміння* – це творчі дії, які пов’язані з творчим мисленням, бо відображають здатність, готовність людини до виконання дій. Навички і вміння набуваються багаторазовим виконанням послідовних дій і операцій, які в дидактиці і методиці називаються вправами.

Вправи – це послідовні дії та операції, які виконуються багаторазово з метою набуття необхідних практичних умінь та навичок. Вони широко використовуються в шкільній практиці. Загальнодидактична система вправ розроблялася і розробляється Д.Н. Богоявленським, В.О. Онищуком та ін.; методична – О.В. Текучовим, Л.В. Скуратівським, М.М. Шкільником, Л.П. Федоренко, О.В. Дудниковим та ін.

Спонукально-репродуктивний метод навчання мови призначений для формування умінь і навичок, які набуваються неодноразовим відтворенням повідомлень знань і способів дій. Він поєднує в собі спонукальну діяльність учителя і репродуктивну (відтворювальну) діяльність учнів. Основною ознакою цього методу є відтворення і повторення видів діяльності за завданням учителя. Зовнішньою стороною цього методу є система різноманітних вправ, тренувань, програмовані матеріали.

Репродуктивне повідомлення передбачає таке усвідомлення, осмислення, розуміння лінгвістичної інформації, яке дало б змогу переказати її своїми словами, узагальнити, передати в письмовій формі.

Репродуктивна бесіда – це така бесіда, яка створюється постановкою системи інформаційних питань і завдань та відповідями на них. Вона передбачає відтворення лінгвістичної інформації з метою закріплення і запам'ятовування її, формування практичних умінь і навичок, актуалізації опорних знань перед вивченням нового матеріалу тощо.

Репродуктивні вправи призначені для засвоєння способів дій, тобто формування умінь і навичок, і передбачають застосування за зразком раніше засвоєних знань. В основі розпізнавальних прав лежить логічна операція аналізу, що й зумовлює різні види їх у навчанні мови: мовний розбір, поділ речень, слів на частини; виписування прикладів тих чи інших категорій із різних текстів; складання схем речень та словосполучень; написання диктантів із певним граматичним завданням та ін.

Метод проблемного викладу матеріалу полягає в тому, що педагог поставить проблему і сам розв'язує її, даючи зразок того, як потрібно формулювати проблему, порівнювати факти, виділяти головне, аргументувати висновки, тобто показує складний, але доступний шлях розв'язання проблеми.

При застосуванні проблемного викладу школярі мають засвоїти спосіб і логіку розв'язання проблеми, наслідуючи культуру і логіку мислення педагога, спостерігаючи за чіткістю і стрункістю побудови його викладу.

Широко використовуються елементи проблемного навчання, що реалізуються через систему прийомів: постановка проблемного питання, завдання, ситуації, аналіз і зіставлення, перевірка правильності доказів.

Стимулюючо-пошуковий метод навчання (частково-пошуковий) становить поєднання стимулюючого методу викладання і частково-пошукового методу учіння. Він передбачає поступову підготовку учнів до самостійної дослідницької діяльності.

Стимулююча діяльність учителя виражається в організації евристичної бесіди, тобто в постановці інформаційних і евристичних питань, а також у створенні проблемної ситуації, стимулюванні школярів уміло здійснювати видозміну мовного матеріалу і одночасно вибирати необхідні мовні засоби.

При застосуванні стимулюючо-пошукового методу навчання педагог не лише керує пошуком інформації, а й стимулює і при потребі пояснює окремі питання, а тому метод учіння має частково-пошуковий характер.

У процесі навчання мови найчастіше застосовується для пошуку лінгвістичної інформації і вибору мовних засобів евристична бесіда. *Евристична бесіда* становить систему евристичних питань і відповідей на них, які логічно пов'язані між собою і дають можливість крок за кроком просуватися до розв'язання проблеми.

Програмовані завдання є елементами програмованого навчання, яке полягає в тому, що навчальний матеріал у спеціальних посібниках поділений на невеликі кроки-دوزи і розміщений у певній послідовності. Кроки й відповіді для зручності пронумеровані, бо відповідь знаходиться поруч від кроку на цій же сторінці або ж на звороті. Учень мусить дати відповідь на поставлене питання і перевірити її правильність. Якщо відповідь правильна, він може переходити до наступного кроку. Якщо ж допущена помилка, необхідно звернути ще раз свою

відповідь із поданою, проаналізувати її, звернутися при потребі до вчителя чи підручника і відповісти правильно.

Особливим різновидом програмованого навчання є алгоритмізація, яка передбачає реалізацію добре підготовлених алгоритмів. *Алгоритм* – це струнка система послідовно розташованих, взаємозв'язаних розумових операцій, спрямованих на досягнення поставленої мети. Алгоритм дається здебільшого в письмовій формі. Він має властивість детермінованості, тобто однозначно визначає дії людини, так що завдання за цим алгоритмом виконуватиметься тими ж самими способами. Дуже важливо дотримуватися послідовності дій і операцій, визначених алгоритмом, що приведе до безпомилкового результату.

Проблемні питання – це такі питання, які мають «приховану суперечність».

Спонукально-пошуковий метод навчання мови становить взаємозв'язану спонукальну діяльність викладання і пошукову діяльність учіння. Суть його полягає в спонуканні школярів до активної мисленної діяльності пошукового характеру. Користуючись спонукальним методом викладання, педагог спонукає учнів до самостійного спостереження й аналізу мовного матеріалу, самостійного вибору мовних засобів при конструюванні одиниць мови та написанні творів, а також до самостійного дослідження мови творів різних стилів із метою ознайомлення з багатством і красою рідного слова.

Мета спостереження – вилучення необхідної інформації – лінгвістичних відомостей про мовні факти і явища чи про мовні категорії тощо. Учні мають самостійно зробити аналіз спостережуваного матеріалу, сформулювати висновок і обґрунтувати його.

Самостійний вибір мовних засобів передбачає формування комунікативних умінь і навичок, тобто розвиток зв'язного мовлення. Оскільки будь-яке зв'язне висловлювання є творчістю, розглядуваний прийом сприяє розвитку творчих здібностей учнів.

Організація і здійснення дослідження мови творів різних стилів передбачає самостійне виконання учнями дослідницьких завдань, розроблених педагогом. Він об'єднує різноманітні прийоми, які забезпечують залучення школярів до спостереження мовного матеріалу, нагромадження фактів, установлення зв'язків, формулювання висновків. Цей прийом передбачає виконання всіх дій над готовим мовним матеріалом, що дає можливість школярам кращі мовні зразки наслідувати.

Як бачимо, методи і прийоми навчання мови є різні. Вибір методу навчання мови, його прийомів і способів здійснюється під час підготовки змісту навчального матеріалу до уроку з урахуванням ступеня складності цього матеріалу, дидактичної мети уроку та ін.

Засоби навчання мови

Значну роль в удосконаленні методики використання методів і прийомів навчання рідної мови відіграють засоби навчання. До засобів навчання відносять шкільний підручник, дидактичні матеріали (збірники, словники, спец. тексти), довідники, таблиці, схеми, опорні конспекти, роздавальний матеріал, транспаранти тощо.

На підвищення ефективності кожного із методів навчання впливає продумане використання цих засобів навчання, які й забезпечують успішну навчальну роботу на уроці.

Дидактичний матеріал поєднується з усіма методами навчання, ілюструє теоретичні положення, сприяє успішному розвитку мовних умінь і навичок, збагачує інтелектуальну й емоційну сферу учня, його ідейно-політичні й моральні переконання.

Дидактичний матеріал добирається з урахуванням закономірностей і принципів вивчення мови, залежно від тих завдань, які ставляться перед вивченням розділу, теми.

Дидактичний матеріал має відповідати таким вимогам:

- задовольняти всі дидактичні принципи навчання, виховні і пізнавальні завдання вивчення мови;
- бути бездоганним із погляду норм літературної мови, розкривати учням лексичне багатство мови, демонструвати різноманітність форм і конструкцій, стилістичну доцільність їх використання тощо;
- основою дидактичного матеріалу повинен бути зв'язний текст, який має не тільки навчальний ефект, а й значні виховні властивості.

Дидактичний матеріал необхідно добирати з різних мовних стилів. Бажано, щоб він був об'єднаний певною тематикою.

Дидактичний роздавальний матеріал – це спеціальні картки з різними завданнями і вправами, розраховані на диференційований підхід до учнів.

Наочність

Основні вимоги до всіх видів наочності:

- чітко визначити найголовніші властивості мовних явищ, які вивчаються;
- правильно, адекватно відтворювати їх;
- доступність розуміння їх для учнів.

Найпоширенішим видом наочності є таблиці. Завдання таблиць – розкрити певну граматичну, орфографічну, пунктуаційну закономірність, дати своєрідну модель поняття, правила.

Широке застосування у вивченні мови мають таблиці-схеми. Схематична будова таблиці розвиває абстрактне мислення учнів, концентрує увагу на важливих для запам'ятовування моментах. Схеми підвищують ефективність закріплення матеріалу. Важливими є також схеми мовного розбору (фонетичного, лексичного, морфемного, словотвірного, морфологічного, синтаксичного).

Картини й малюнки служать вдячним матеріалом для написання творів чи виконання завдань із розвитку усного мовлення. І картини, і малюнки поживляють урок, активізують розумову діяльність учнів, зацікавлюють.

Своєрідним видом наочності при вивченні ділового мовлення є зразки ділової документації: оголошення, заява, доручення, розписка, резюме.

Технічні засоби

За характером впливу технічні засоби поділяються на такі, що впливають на звукове сприйняття (магнітофони, радіо), на зорове (фільмоскоп), аудіовізуальні (кіно, телебачення).

Сучасні досягнення науки й техніки сприяли виникненню нового напрямку в дидактиці 90-х років – комп'ютеризованого навчання. Компюпер спроможний виконувати найрізноманітніші операції, давати будь-яку навчальну інформацію, необхідний довідковий матеріал, дає можливість програмувати різні види вправ, завдань проблемного характеру, запитальників для самоперевірки, зразки граматичного розбору тощо.

Література

1. Біляєв О.М., Мельничайко В.Я., Пентилюк М.І. та ін. Методика вивчення української мови в школі. К., 1987. С. 40–52.
2. Біляєв О.М. Проблема методів у навчанні мови. *Українська мова й література в школі*. 1980. № 10. С. 57–67.
3. Біляєв О. Спостереження над мовою як метод навчання. *Українська мова й література в школі: Науково-методичний журнал*. 2004. № 3. 2–5.
4. Боднарченко Ю. Метод бесіди: загально дидактична та методико-літературна специфіка. *Українська мова і література в школах*. 2017. № 5. С. 6–10.
5. Бондаренко Ю. Самостійна робота як спосіб реалізації загально дидактичних та методико-літературних завдань. *Дивослово*. 2018. № 1. С. 23–28.
6. Борисенко В., Сова К. Активні методи як основа творчої взаємодії в навчанні. *Українська мова і література в школах України*. 2016. № 2. С. 27–31.
7. Галаєвська Л. Методи активного навчання української мови в школі: (на матеріалі синтаксису і пунктуації). *Українська мова і література в школі*. № 6. 2016. С. 16–21.
8. Горошкіна О. Особливості використання інтерактивних методів на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. № 3. 2013. С. 7–10.
9. Донченко Т.К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови. К., 1995.
10. Донченко Т. До проблеми методів навчання української мови. *Українська мова і література в школі: Науково-методичний журнал*. 2005. № 7. С. 2–5.
11. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії. К., 2000.
12. Кучерук О.А. Концепсія системи методів навчання мови в основній школі. *Українська мова і література в школі*. 2008. № 7–8.
13. Кучерук О.А. Методи навчання мови в українському педагогічному дискурсі. *Вісник Львівського університету*. 2010. Випуск 50. С. 246–253. (Серія філологічна).
14. Кучерук О.А. Перспективні технології навчання в шкільному курсі української мови: Навчальний посібник. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 182 с.
15. Кучерук О.А. Принципи розвивального навчання і методи їх реалізації у шкільному курсі української мови. *Українська мова і література в школі*. 2017. № 1. С. 8–14.

16. Кучерук О.А. Співвідношення понять «методика навчання», «технологія навчання», «метод навчання» як лінгвометодична проблема. *Українська мова і література в школах*. 2017. № 1. С. 8–13.
17. Лукач С.А. *Бесіда на уроках мови: Посібник для вчителя*. К., 1990.
18. Мельничайко В.Я., Пентилюк М.І., Рожило Л.П. Удосконалення змісту і методів навчання мови. К., 1982. С. 27–56.
19. *Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / За ред. М. Пентилюк*. К., 2005.
20. *Практикум з методики навчання української мови / За ред. М.І. Пентилюк*. К.: Ленвіт, 2003.
21. *Методика викладання української мови в середній школі / За ред. І.С. Олійника*. К., 1989.
22. Обручар А.Д. Ефективні методи і форми роботи з розвитку творчих компетентностей учнів на уроках української мови: Навчально-методичний посібник. Ужгород: Гражда, 2020. 152 с.
23. Омельчук С. Методи і прийоми навчання української мови: сучасний стан проблеми. *Дивослово*. № 6. 2013. С. 19–21.
24. Плиско К.М. Принципи, методи і форми навчання української мови. Х., 1995. 240 с.
25. Резнік Т. Реалізація дослідницького методу на уроках української мови в профільній школі. *Українська мова і література в школах України*. 2018. № 9. С. 29–30.
26. Цінько С. та ін. Інноваційні методи в навчанні рідної мови. *Українська мова і література в школі*. 2007. № 2. С. 9–12.
27. Шинкарьова І. Проблемне навчання на уроках української мови. *Вивчаємо українську мову та літературу*. № 36. С. 8–12.
28. Шляхова В. Розповідь учителя як метод навчання української мови. *Українська мова і література в школах України*. № 6. 2013. С. 24–29.
29. Ясак Т. Мультимедійні дидактичні засоби навчання синтаксису української мови. *Українська мова і література в школах України*. 2014. № 7–8 (136). С. 23–28.

ТЕМА 5. СУЧАСНИЙ УРОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

План

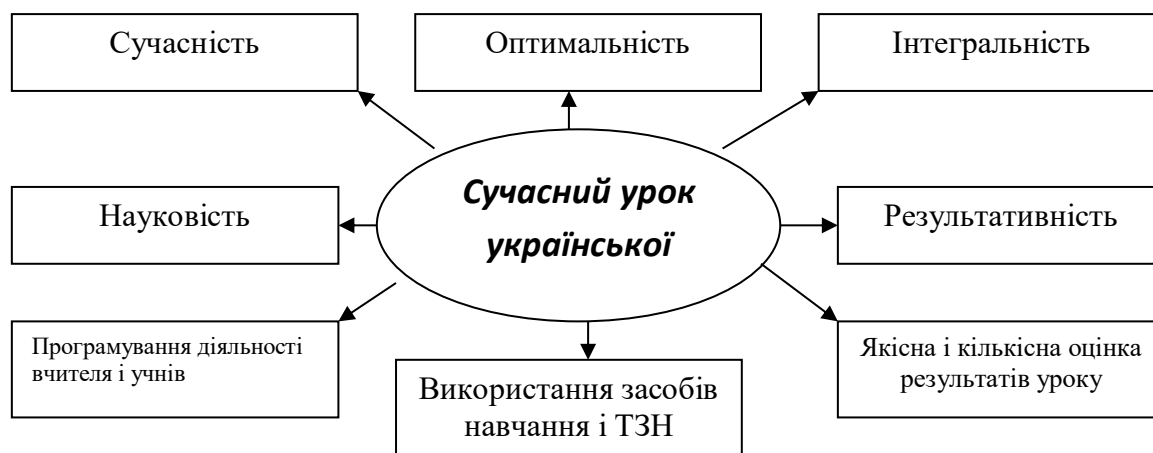
1. Викладання української мови на рівні вимог сучасності. З'ясування поняття сучасний урок.
2. Типи уроків української мови.
3. Особливості структури уроків мови.
4. Особливості технології уроків української мови.
5. Сучасні підходи до навчання української мови в загальноосвітній середній школі. Самоаналіз уроку мови.

Сучасним вважаємо урок, який своїми цілями (освітньою, розвивальною, виховною), змістом, структурою і методами проведення відповідає найновішим вимогам теорії й практики навчання в школі та є високоефективним. На такому

уроці школярі оволодівають достатнім обсягом знань, вчаться творчо застосовувати їх, набувають потрібних комунікативних умінь і навичок, формуються як мовні особистості. Сучасний урок – основна організація навчання в загальноосвітній школі, що включає мету, зміст, методи, засоби і форми навчання, призначені для досягнення освітніх, виховних і розвивальних цілей; це складна організаційно-педагогічна система, що включає взаємопов'язані і взаємообумовлені компоненти, у центрі якої знаходяться вчитель і учні.

Сучасний урок рідної мови – надзвичайно багатогранний процес педагогічної діяльності. Найголовніше в уроці – єдність форми і змісту, реалізація цілей і завдань. Кожен урок несе певний обсяг інформації, однак від учителя залежить, скільки її зможуть сприйняти і засвоїти учні, якими навчальними методами і прийомами при цьому треба скористатися. Якість уроку залежить від особистісного підходу до навчального процесу, взаємодії вчителя і учнів, педагогіки співробітництва на уроці та інших чинників, що стимулюють навчальну діяльність.

Найголовніші риси сучасного уроку мови

Сучасний урок української мови – плід майстерності і творчості учителя-словесника. Критерії сучасного уроку мови відбивають ті *зміни*, що відбуваються в системі освіти, та рівень розвитку методичної науки (К Колесник). Серед найголовніших варто виділити такі:

- розвивальний потенціал уроку мови;
- використання активних методів і засобів навчання, викладання теоретичного матеріалу великими частинами (блоками);
- раціональне використання навчального часу (мотивація навчальної діяльності, індивідуалізація навчання, співпереживання за результати праці, самовираження кожного учня);
- системність знань учнів (повторення, узагальнення і систематизація вивченого, з'ясування причинно-наслідкових зв'язків між мовними явищами, центральна ідея (мета) уроку);
- методичне забезпечення уроку, сучасна технологія (моделювання уроку, навчальний кабінет, ТЗН);
- творчий потенціал уроку (пізнавальні, творчі завдання, інтегральні уроки на основі міжпредметних зв'язків);

- вивчення кращого досвіду, популяризація його на уроці, використання досягнень сучасної лінгводиagnostики.

Уроки української мови традиційно поділяють на дві групи: **аспектні й уроки розвитку мовлення**. Мета *аспектних* уроків – на основі засвоєння теоретичних лінгвістичних відомостей сформувати й розвинути в учнів частково мовленнєві, або первинні, уміння й навички (фонетичні, лексичні, словотвірні, правописні тощо). Тут переважають вправи, спрямовані на вивчення окремих одиниць мови (звуків, морфем, слів, словосполучень, речень). Уроки *розвитку мовлення* покликані формувати й розвивати у школярів комунікативні (вторинні) вміння і навички. На цих уроках доцільно широко використовувати різні засоби навчання (мовні, аудіовізуальні тощо), які дають змогу створювати потрібні для занять мовні ситуації. Усе це допомагає учням оволодіти мовою як засобом спілкування, набути належних комунікативних умінь і навичок.

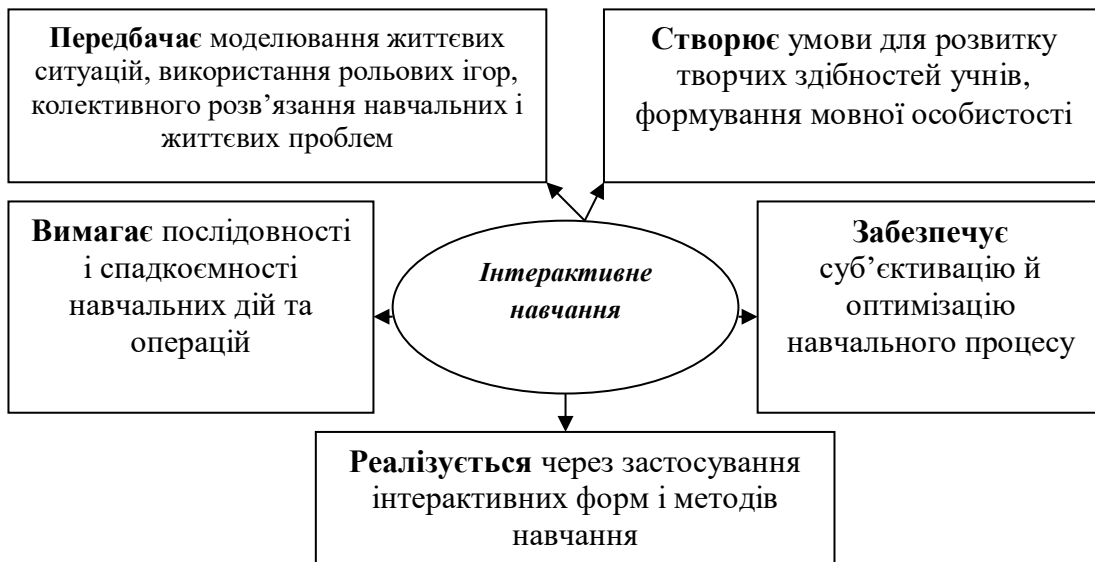
У дидактичній і лінгводидактичній літературі цей поділ ґрунтується на різних ознаках, а тому й досі немає єдиної, загально визнаної типології уроків, хоч сама проблема класифікації їх сягає ще середини минулого століття.

На думку провідного мовознавця М. Пентилюк, за цих умов **сучасна класифікація уроків української мови мала би бути такою:**

- 1) урок засвоєння знань (формування мовної і мовленнєвознавчої компетенції);
- 2) урок формування знань, умінь і навичок (удосконалення мовної і мовленнєвої компетенції);
- 3) урок повторення, узагальнення й систематизації знань, умінь і навичок (формування мовленнєвої компетенції);
- 4) урок розвитку комунікативних умінь і навичок (формування комунікативної компетенції);
- 5) урок контролю знань, умінь і навичок (перевірки володіння всіма видами мовленнєвої діяльності).

Ця типологія дає змогу модернізувати традиційну класифікацію, не порушуючи системи уроків, їхніх цілей і завдань, і сприяти формуванню мовної особистості, що володіє високим рівнем комунікативної готовності й комунікативної самореалізації. Отже, класифікація уроків мови – гнучка система, що сформувалася історично і здатна, щоразу змінюючись, забезпечувати навчання мови на різних освітніх етапах. Тим часом реформування і стандартизація мовної освіти чекає нових досліджень і наукового осмислення типології уроків української мови.

Особливості інтерактивного навчання

Нестандартні (нетрадиційні) уроки

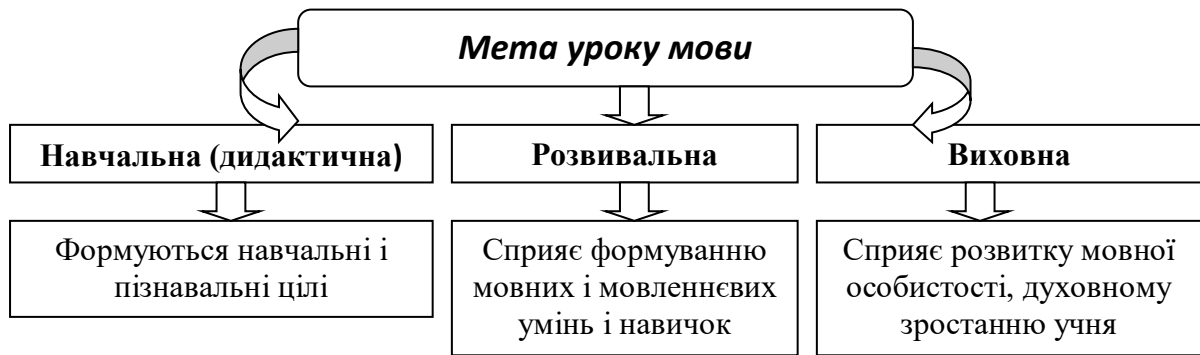

Основними **структурними елементами**, що виступають майже на всіх уроках мови, є: перевірка вивченого, актуалізація опорних знань, умінь і навичок, вивчення нового матеріалу, закріплення вивченого, повторення вивченого, підбиття підсумків уроку (узагальнення і систематизація), домашнє завдання.

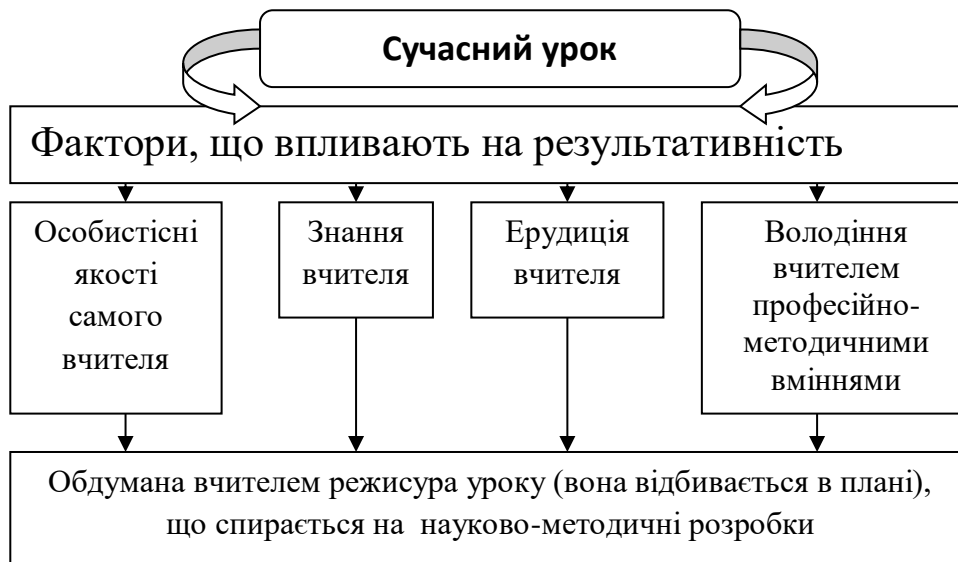
План уроку (орієнтовний)

1. Перевірка домашнього завдання (5 хв.)
2. Актуалізація опорних знань (5 хв.)
3. Повідомлення теми і мети уроку (1–2 хв.)
4. Пояснення нового матеріалу (15 хв.)
5. Вправи на закріплення одержаних знань (10 хв.)
6. Підсумки уроку (4 хв.)
7. Завдання додому та інструктаж до його виконання (3–4 хв.)

Вимоги до уроку української мови

Умови ефективного проведення уроку

Вимоги до сучасного уроку

- відповідне теоретичне підґрунтя має визначати науковий рівень змісту уроку;
- за умови належного наукового рівня забезпечувати оптимальність змісту уроку;
- урок має бути містким, але не перевантаженим, бо порушення цієї умови призводить до механічного запам'ятовування матеріалу, послаблення інтересу, раціонально використовувати час;
- урізноманітнювати види робіт, методи та прийоми навчання і викладання, організаційні форми уроку, широко поєднувати індивідуальні, групові та фронтальні форми роботи;
- добирати суб'єктивно значущу для учнів інформацію, тексти художніх творів і різноманітні мовленнєві зразки для наслідування;
- забезпечувати інтенсивну мовленнєву практику учнів, цілеспрямовану і систематичну роботу над розвитком зв'язного мовлення;
- постійно активізувати учнів (максимальне включення до різних видів діяльності) і розвивати їхню самостійність та ініціативність;
- урахувати навчально-виховні можливості уроку, передбачати, щоб зміст сприяв вихованню (національному, розумовому, моральному, естетичному) особистості учня;
- виховувати в учнів стійкий інтерес до мови та літератури;
- постійно збуджувати позитивне емоційне ставлення до навчання, стимулювати інтелект та естетичні потреби школяра;
- дбати про високу педагогічну культуру вчителя-словесника, його постійне духовне збагачення, ідейно-моральне зростання.

Пошуки засобів ефективного навчання спонукають до нововведень у навчально-виховній роботі, зумовлюють створення і застосування педагогічних технологій, які забезпечують цілеспрямоване вироблення в учнів певних якостей. Шкільна практика, як ніколи, виявилася тепер наближеною до науково-педагогічних надбань.

Література

1. Біляєв О., Скуратівський Л., Симоненкова Л., Шелехова Г. Концепція навчання державної мови в школах України. *Дивослово*. 1996.
2. Біляєв О.М. Сучасний урок української мови. К., 1981. С. 5–46.
3. Бондарчук Л.І., Колесник К.І. Слово до слова – зложиться мова. Навчально-методичний посібник з розвитку зв'язного мовлення (5–6 класи). Житомир, 2002.
4. Борисенко В. Проблемні завдання на уроках української мови. *Українська мова і література в сучасній школі*. 2013. № 3. С. 17–22.
5. Варзацька Л. Дидактичні цілі, типи, структура уроків української мови і мовлення. *Дивослово*. 2011. № 6. С. 9–14.
6. Варзацька Л. Типи інтегрованих уроків у системі компетентнісної мовної освіти. *Дивослово*. 2013. № 11 (680). С. 2–7.
7. Голобородько Є.П., Омельчук С.А. Урок рідної мови: сучасні підходи та технології. Вивчаємо українську мову та літературу. 2003.
8. Горошкіна О.М. Теорія і практика навчання української мови в старших класах. Х.: Основа, 2012. 171 с.
9. Донченко Т.К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови. К., 1995. С. 22–43, 65–86.
10. Забашта Л.І. Узагальнення і систематизація знань з української мови. 10 клас: Посібник для вчителя. К., 1991.
11. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії. К., 2000. С. 78–99.
12. Корицька Г. Особливості навчання української мови учнів в умовах розвитку електронної лінгводидактики. *Українська мова і література в школі*. 2017. № 3 (132). С. 32–35.
13. Лісовська Т.Л. Нестандартні уроки з української мови та літератури. – Дунаївці, 2013. 48 с.
14. Лукач С.А. Бесіда на уроках мови: Посібник для вчителя. К., 1990.
15. Максимчук Г., Хом'як І. Інтерактивні методи навчання української мови. *Дивослово*. 2012. № 8. С. 18–21.
16. Методика викладання української мови в середній школі / За ред. І.С. Олійника. К., 1989. С. 89–96.
17. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М. Пентиліук. К., 2000. С. 59–77.
18. Методика навчання української мови в середніх навчальних закладах / Колектив авторів за редакцією М.І Пентиліук: М.І Пентиліук, С.О. Караман, О.В. Караман, О.М. Горошкіна, З.П. Бакум, М.М. Барахтян, І.В. Гайдаєнко, А.Г. Галетова, Т.В. Коршун, А.В. Нікітіна, Т.Г. Окуневич, О.М. Решетилова. К.: Ленвіт, 2004. 400 с.
19. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / За ред. М. Пентиліук. К., 2005.
20. Обручар А.Д. Ефективні методи і форми роботи з розвитку творчих компетентностей учнів на уроках української мови: Навчально-методичний посібник. Ужгород: Гражда, 2020. 152 с.
21. Онищук В.О. Типи, структура і методика уроку в школі. К., 1973.

22. Остапенко Н.М. Технологія сучасного уроку рідної мови: навч. посібник / Н.М. Остапенко, Т.В. Симоненко, В.М. Руденко. К.: ВЦ «Академія», 2012. 248 с.
23. Пентилюк М., Окуневич Т. Варіативні форми проведення сучасного уроку української мови. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 1 (111). С. 2–6.
24. Пентилюк М.І., Окуневич Т.Г. Сучасний урок української мови. Х.: Вид. група «Основа», 2007. 176 с.
25. Пищик О.В. Методика використання мультимедіа технологій на уроці. Педагогічна майстерня. 2012. № 10. С. 3–9.
26. Плиско К.М. Принципи, методи і форми навчання української мови. Х., 1995. С. 208–210.
27. Пометун І.О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. К.: А.С.К., 2004. С. 3–6.
28. Практикум з методики навчання української мови / За ред. М.І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2003.
29. Сидоренко В. Лінгводидактична технологія кооперативного навчання: ретроспективний аналіз. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 7 (117). С. 19–26.
30. Симоненко Т. Нові форми проведення уроків з мови. *Дивослово*. 1998. № 5. С. 23–28.
31. Хом'як І. Класифікаційний аналіз уроків мови. *Українська мова і література в сучасній школі*. 2012. № 10. С. 2–7.
32. Хом'як І. Проблема типології уроків мови // Теоретична і дидактична філологія: зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, 2012. Вип. 12. С. 122–129.
33. Цінько С. та ін. Інноваційні методи в навчанні рідної мови. *Українська мова і література*. 2007. № 2. С. 9–13.

ТЕМА 6.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСВОЄННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕОРІЇ

План

1. Спадкоємність і перспективність у засвоєнні фонетики, графіки, орфоєпії.
2. Особливості засвоєння лексики.
3. Особливості засвоєння фразеології.
4. Основні поняття граматики.
5. Особливості вивчення морфології.
6. Особливості вивчення синтаксису.
7. Навчання орфографії та пунктуації.

Спадкоємність і перспективність у засвоєнні фонетики, графіки, орфоєпії

Під час вивчення фонетики – вчення про звуки і звукову систему мови учні оперують одиницями трьох систем: фонетичною, фонологічною і графічною.

Тому особливості засвоєння фонетики і графіки української мови полягають у поетапному формуванні орфоепічних та орфографічних умінь і навичок у зв'язку з вивченням фонетики, морфеміки, словотвору і морфології. Усі однотипні правописні факти української мови узагальнені й подаються у вигляді орфографічних правил, що звільняють учнів від необхідності запам'ятовувати написання кожного слова і забезпечують уміння писати правильно групу слів, об'єднаних на основі фонетичної чи граматичної спільності.

Хоч вивчення звукової системи української мови здійснюється за принципами наступності та перспективності, однак у шкільному курсі мови чітко виділяється чотири етапи вивчення фонетики:

- 1) пропедевтичний етап (початкові класи);
- 2) систематичне вивчення фонетики, графіки, орфоєпії (5–6 клас);
- 3) розгляд фонетичних явищ при вивченні будови слова, словотвору і граматики (5–9 класи);
- 4) етап узагальнення і систематизації вивченого (10–12 класи).

Вивчення фонетики і графіки української мови вимагає наукової характеристики звукової і графічної систем, урахування особливостей їх засвоєння учнями різних вікових груп, застосування нових технологій навчання мови. Систематичне використання узагальнювальних таблиць і схем забезпечує економію навчального часу, активізацію пізнавальної діяльності учнів.

Методи і прийоми навчання фонетики, орфоєпії, графіки

<i>Методи</i>	<i>Прийоми</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Слово вчителя (розповідь, пояснення) • Бесіди (евристичної бесіди); • Спостереження, аналізу мовних явищ (з елементами проблемного програмованого навчання, алгоритмізації); • Роботи з підручником; • Вправ 	<ul style="list-style-type: none"> • Спостереження над звуковим складом мови; • розрізнення звуків і букв, графічного зображення слова і його звукового складу; • виявлення структури складу і ритміки слова; • зіставлення звукової системи мови (голосних і приголосних звуків); • диференціювання звуків мови; • спостереження за різницею в артикуляції звуків мови, звуковим складом слів та їх вимовою; • тренування у вимови звуків, слів • розрізнення наголошених ненаголошених складів; • розрізнення буквених і небуквених орфограм, пунктограм • виразне читання текстів; • спостереження над інтонаційним оформленням текстів; • фонетичний розбір; • редагування слів, речень, текстів

Вправи з фонетики, орфоєпії, графіки

№	<i>Вправи</i>	<i>Призначення</i>
1.	Акустичні	Навчають слухати і розрізняти звуки мови
2.	Артикуляційні	Навчають правильно артикулювати звуки мови
3.	Спостереження над звуковим складом слів та їх вимовою	Спрямовують на визначення кількості голосних і приголосних звуків у словах
4.	Правильна літературна вимова	Сприяють засвоєнню правильного наголосу, формують правильну вимову звуків та позначення їх на письмі
5.	Списування з фонетичним завданням	Сприяють вдосконаленню правописних навичок, закріпленню знань з фонетики, графіки, орфоєпії
6.	З'ясування відношень між вимовою і написанням	Допомагають з'ясувати тотожність чи розбіжність між буквами і звуками у словах
7.	Фонетичний розбір	Сприяє засвоєнню орфоєпічних і правописних навичок
8.	Виразне читання речень, текстів	Сприяє кращому розумінню висловлюваної думки, полегшує мовне спілкування
9.	Редагування речень і текстів	Сприяють виправленню немилозвучності тексту
10.	Диктанти	Сприяють формуванню необхідних умінь і навичок, контролю засвоєних знань
11.	Творчі	Сприяють виробленню правильної дикції, виразного читання, правильного наголошування слів, виділення логічного наголосу

Однак головним при вивченні цих розділів залишається формування орфоєпічних і орфографічних умінь і навичок, що становлять основу мовленнєвої компетенції випускників середніх шкіл.

Література

1. Біляєв О.М., Мельничайко В.Я., Пентилюк М.І., Передрій Г.Р., Рожило Л.П. Методика вивчення української мови в школі. К., 1987.
2. Біляєв О. Про вивчення фонетики в школі. *Українська мова і література в школі*. 2004. № 7–8.
3. Гревцева Г., Надточій О. Алгоритмічний підхід до розв'язання складних питань орфографії. *Дивослово*. 1998. № 2.
4. Девдера М. Орфоєпічні норми (урок у 5 класі). *Урок української*. 2000. № 5–6. С. 40.
5. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії. К., 2001.
6. Качуровський І. Мова і фонетика. *Урок української*. 2001. № 6. С. 24–28.

7. Кратасюк Л. Узагальнення і систематизація знань з теми «Фонетика. Графіка. Орфографія. Орфоепія». *Дивослово*. 2000. № 7.
8. Козачук Г.О. Українська мова. Практикум. К., 1991.
9. Мельничайко В.М., Пентилюк М.І., Рожило Л.П. Удосконалення змісту і методів навчання української мови. К., 1982.
10. Мосенкіс І. Милозвучність нашої мови гідна не лише захоплення, а й вивчення. *Урок української*. 2004. № 3. С. 43–44.
11. Олійник І.С., Іваненко В.К., Рожило Л.П., Скорик О.С. Методика викладання української мови в середній школі. К., 1989.
12. Пазяк О. З історії літери г. *Урок української*. 2002. № 10.
13. Панфілова М. Узагальнення та систематизація вивченого матеріалу з теми «Фонетика. Графіка. Орфографія. Орфоепія». *Українська мова і література в школі*. 2002. № 1.
14. Передрій Г. Про вивчення фонетики у 5 класі (Лінгвістичний аспект). *Дивослово*. К., 2004. № 11
15. Передрій Г. Про цікаві завдання й ігрові форми роботи з української мови. *Дивослово*. 2001. № 1.
16. Передрій Г. Про вивчення фонетики у 5 класі (Лінгвістичний аспект). *Дивослово*. 2004. № 11.
17. Пещак М. Комп'ютерне відтворення сучасної української орфоепії. *Дивослово*. 2003. № 2.
18. Підгайний Т. Проблемні задачі з фонетики. *Українська мова і література в школі*. 2002. № 12.
19. Самійленко В. Дбаймо про фонетичну красу мови. *Урок української*. 2003. № 2. С. 28–29.
20. Плиско К.М. Теорія і методика навчання української мови в середній школі. Х., 2001.
21. Сербенська О. Феномен звукового мовлення. Складні випадки наголошування слів. *Урок української*. 2004. № 8–9. С. 17–23.
22. Симоненкова Л.М. Вивчення фонетики і морфології в умовах місцевих говорів. К., 1986.
23. Скуратівська Г. Формування загальнонавчальних умінь під час вивчення фонетики, графіки, орфоепії, орфографії. *Українська мова і література в школі*. 2003. № 8.
24. Романюк Є. У майстерні слова (Урок з елементами програмованого навчання в 5 класі). *Дивослово*. 2004. № 5.
25. Романюк Є. Наголос в українській мові (урок-пошуковий діалог. 10 клас). *Дивослово*. 2005. № 9. С. 6.
26. Тоцька Н.І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика. Орфоепія. Графіка і орфографія. Завдання і вправи. К., 1995.
27. Черноус В. Подвоєння букв на позначення збігу однакових звуків // *Дивослово*. 2000. № 7.
28. Шаповал М. Фонетика. Приголосні (Тести). *Дивослово*. 2005. № 9.
29. Ющук І.П. Практикум з правопису української мови. К., 1996.
30. Ющук І. Орфоепія. Фонетичні закони і правопис. *Дивослово*. 2004. № 3.

31. Ющук І. Фонетичні закони мови та правила правопису. *Урок української*. 2004. № 3. С. 43–44.

Особливості засвоєння лексики

Зважаючи на те, що сучасна методика особливу увагу приділяє практичній спрямованості навчання лексики, удосконаленню комунікативних умінь і навичок на основі вже засвоєних лексичних понять, слова вивчаються з точки зору:

- 1) їх смислового значення;
- 2) місця в загальній системі лексики;
- 3) походження;
- 4) вживаності;
- 5) сфери застосування в процесі спілкування;
- 6) їх експресивно-стилістичного характеру.

Як розділ науки, лексикологія має свій об'єкт дослідження і володіє своєю системою понять, що тісно пов'язані з граматичними, фонетичними й словотвірними формами і значенням. Тому вивчати лексикологію необхідно одночасно з іншими науками, розділами про мову, щоб учні засвоїли мову як систему знань, тобто, вивчаючи лексику, школярі знайомляться із системою понять на рівні лексики, усвідомлюють зв'язки між лексикою і граматиною, орфографією, стилістикою.

Зважаючи на останні досягнення методики, одне з першочергових завдань курсу української мови вбачається в навчанні школярів користуватися всіма багатствами мовних засобів, а тому текстовий матеріал на уроках має широко пропагувати і відображати національну специфіку, а активний словник школярів має включати характерні для української мови слова, що «поверне» мові її природність.

У зв'язку з цим робота вчителя – формування таких умінь учнів: розпізнавати в тексті власне українські слова; тлумачити їх лексичне значення; правильно вживати слова залежно від умов і завдань спілкування; визначати смислове навантаження слів у тексті, використовувати у своєму мовленні нові слова і вирази; оцінювати своє і чуже мовлення.

Робота така проводиться на спеціально дібраному текстовому матеріалі, багатому власне українськими словами. Пропонуються різностильові тексти, що допомагає прослідкувати функції слів, зміну смислового та стильового навантаження.

Ефективним є спостереження над функціонуванням у мові художніх творів, що вивчаються на уроках літератури, власне українських слів.

Особливості засвоєння фразеології

Бачимо потребу звернути увагу учнів на те, що матеріалом для творення українських фразеологізмів є передусім буття українського народу в усьому його розмаїтті. Саме тому українська фраземіка є своєрідним джерелом, у якому це буття віддзеркалюється всіма своїми гранями, як: історія, суспільні взаємини минулих епох, заняття людей, їхня виробнича діяльність, побут, мораль, родинні стосунки, звичаї, вірування й повір'я. У цьому матеріалі також відображено природне середовище, у якому жив і живе український народ, своєрідність

рослинного і тваринного світу, а також сама людина, тобто її вигляд, міміка, жести, психічний і фізіологічний стан (М. Демський).

Головне завдання, що стоїть перед учителем на уроці під час опрацювання сталих виразів, – показати образність, виразність, емоційність фразеологізмів.

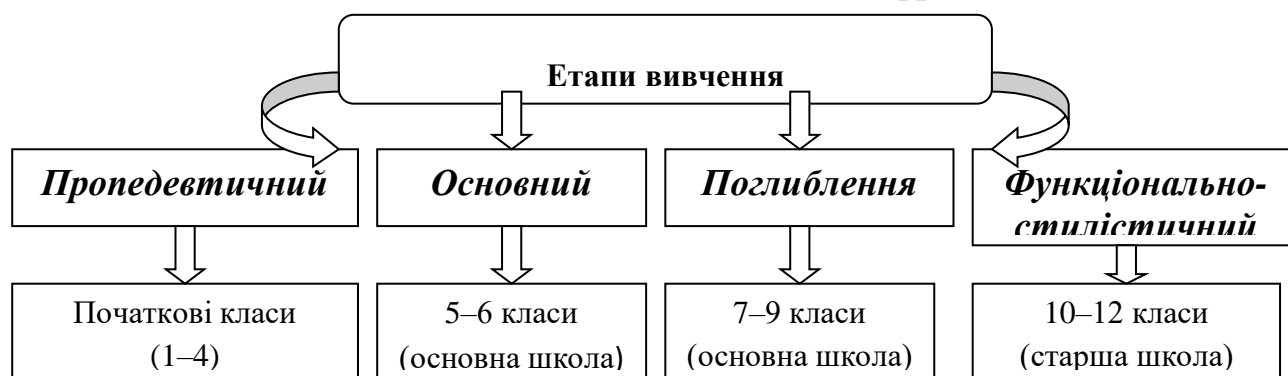
Звертаємо увагу на виняткову важливість використання на уроках української мови народознавчого компоненту, що стосується історії, культури, побуту українського народу, його ментальності, а також регіонального компоненту, що реалізується через слова, речення, тематично орієнтовані на природу, економіку, матеріальну й духовну своєрідність краю.

Дидактичний матеріал має відбивати лінгвістичну специфіку регіону (фразеологізми, антропоніми, топоніми, живе мовлення мешканців, місцеві назви професій).

Методи і прийоми навчання лексики і фразеології

<i>Методи</i>	<i>Прийоми</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Слово вчителя (розповідь, пояснення) • бесіди (евристичної бесіди); • спостереження, аналіз мовних явищ (з елементами проблемного програмованого навчання, алгоритмізації); • робота з підручником; • вправи • проблемне навчання 	<ul style="list-style-type: none"> • Лінгвістичний, лексичний, лексико-стилістичний, риторичний аналіз тексту; • семантизація мовних одиниць; • пояснення значення слів (нових слів); • конкретизація абстрактних понять; • урахування тематичного кола слів; • диференціація лексичних явищ; • конструювання власних висловлювань; • словникова робота

Основні етапи вивчення лексики і фразеології

Система вправ у навчанні лексики і фразеології

<i>№</i>	<i>Вправа</i>	<i>Призначення</i>
1.	Вправи на запам'ятовування слова, його семантики в єдності з вимовою і граматичною формою	Закріплюють семантику слів і словосполучень, утворених на основі смислової узгодженості

2.	Формування сполучень слів смислового характеру	Доводять, що словосполучення будуються за законами смислової узгодженості в тісній взаємодії з граматичними нормами
3.	Вправи підготовленого мовлення	Сприяють активній роботі над опорами для створення власних висловлювань
4.	Ситуативні	Сприяють вирішенню комунікативних завдань на основі засвоєного словника
5.	Творчі вправи	Сприяють створенню речень, текстів на основі здобутих знань
6.	Лексичного, лексико-стилістичного аналізу	Формують уміння і навички аналізувати ситуацію, стильові ознаки, лексичні одиниці, стиль тексту
7.	Словникові	Сприяють засвоєнню лексичних одиниць мови, збагаченню словникового запасу учнів

Література

1. Біляєв О.М., Мельничайко В.Я., Пентилюк М.І., Передрій Г.Р., Рожило Л.П. Методика вивчення української мови в школі. К., 1987. 250 с.
2. Гонтар Т.П. У світі цікавої лексики та фразеології (ігрові вправи з творчим завданням для учнів 5–6 класів. *Українська мова та література в школі*. 2004. № 6.
3. Дрозд В. Вивчення лексики в 5–6 класах з багатонаціональним контингентом. *Дивослово*. 2005. № 10. С. 4–9.
4. Марцієнко Т. Активізація мисленнєвої діяльності учнів 5–6 класів засобами української мови. *Дивослово*. 2006. № 3. С. 2–7.
5. Мельничайко В.Я. Види мовного розбору. Довідник. Тернопіль, 1997.
6. Новосьолова В. Використання сучасних методів, прийомів та засобів навчання на уроках лексикології. *Українська мова та література в школі*. 2006. № 8. С. 8–18.
7. Новосьолова В. Методи, прийоми і засоби навчання в процесі формування лексичної компетентності учнів 5–7 класів. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 3. С. 19–23.
8. Новосьолова В. Психологопедагогічні особливості засвоєння підлітками емоційно забарвленої лексики. *Українська мова та література в школі*. 2005. № 3. С. 9–13.
9. Олійник І.С., Іваненко В.К., Рожило Л.П., Скорик О.С. Методика викладання української мови в середній школі. К., 1989.
10. Онкович Г.В. Фразеологізми як національно культурний компонент українознавства. *Дивослово*. 1994. № 9. С. 12–16.
11. Пентилюк М.І. Аналіз тексту на уроках мови. *Дивослово*. 1999. № 3.
12. Передрій Г.Р., Смоляннінова Т.М. Лексика і фразеологія української мови. К., 1983.
13. Петровчук Л. Розвиток у школярів інтересу до вивчення діалектного матеріалу і фразеологічних засобів мови. *Дивослово*. 2016. № 10. С. 7–10.

- 14.Плиско К.М. Теорія і методика навчання української мови в середній школі. Х., 2001.
- 15.Синчук А.М. Однозначні і багатозначні слова: Урок-подорож. Все для вчителя. 2002. № 8. С.10–11.
- 16.Хом'як І., Серветник Н. Метод проектів як ефективний чинник досягнення лексичної компетенції. Українська мова і література в школах України. 2018. № 9. С. 13–17.
- 17.Цінько С. Вивчення діалектної лексики засобами ІКТ. *Дивослово*. 2016. № 5. С. 4–6.

Основні поняття граматики

Не знаючи граматичних законів, не можна вільно висловлювати свої думки, розуміти думки інших. Граматика як мовознавча дисципліна складається з двох тісно пов'язаних між собою розділів – морфології і синтаксису.

У граматиці найбільш повно відбиваються своєрідні риси національної мови. Особливо яскраво це спостерігається під час зіставлення близьких мов, тих, що мають чисельний шар спільної лексики. Адже граматичні засоби віддзеркалюють спосіб мислення й світосприйняття певного народу, сприяють точному відтворенню думки. Тому саме граматика традиційно посіла центральне місце в шкільному курсі рідної мови, а матеріал мовної змістової лінії програми спрямований на засвоєння функцій граматичних одиниць як важливої передумови формування практичних умінь і навичок учнів у різних видах мовленнєвої діяльності.

Основні напрями в методиці навчання граматики:

- 1) логіко-граматичний (Ф. Буслаєв, К. Ушинський, І. Срезневський, В. Шереметьєвський та ін.)
- 2) психологічний (О. Потебня, Д. Овсяніко-Куликовський)
- 3) елементарно-практичний (М. Кульман)
- 4) формально-граматичний (П. Фортунатов, Д. Ушаков, О. Пешковський)
- 5) семантико-граматичний (А. Загребський, С. Чавдаров, В. Масальський)
- 6) структурно-семантичний (О. Біляєв, І. Олійник, М. Пентилюк, С. Караман)
- 7) комунікативно-діяльнісний (М. Вашуленко, С. Караман, О. Караман, М. Пентилюк, О. Горошкіна)

На уроках української мови учні знайомляться з такими поняттями, як **граматичне значення, граматична форма, граматична категорія.**

Грамматичні значення виражаються за допомогою закінчень, службових слів, наголосу, суфіксів, префіксів, порядку слів. Мовний засіб, що виражає граматичне значення, називається граматичною формою. Кілька однотипних граматичних значень і граматичних форм їх вираження становлять граматичну категорію. Грамматична категорія поділяється на **морфологічні категорії** (рід, число, відмінок, ступінь порівняння, вид, спосіб, перехідність-неперехідність, час, особа, дієвідміна) та **синтаксичні категорії** (члени речення (підмет, присудок, додаток, означення, обставина), типи зв'язку, види словосполучень, типи речень).

Учні повинні дійти висновку, що слова виконують свої лексичні і граматичні функції тільки в реченні (тексті).

Методи і прийоми вивчення граматики

<i>Методи</i>	<i>Прийоми</i>
<ul style="list-style-type: none"> • інформаційно-рецептивний • спонукально-репродуктивний • проблемний • показово-рецептивний • стимулюючо-пошуковий • спонукально-пошуковий 	<ul style="list-style-type: none"> • граматичний розбір • порівняння граматичних категорій • постановка граматичного запитання • алгоритмізація та ін.

Особливості вивчення морфології

Програмами визначено державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Зокрема, внаслідок навчання морфології учні повинні оволодіти такими уміннями й навичками: розпізнавати частини мови, визначати їх постійні й непостійні ознаки, синтаксичну роль, правильно утворювати частини мови відповідно до відомих способів словотвору, використовувати в мовленні окремі граматичні форми частин мови з урахуванням їхнього функційного призначення.

Теоретичні засади навчання морфології розроблені такими вченими, як О. Біляєв, В. Горяний, Н. Грипас, В. Мельничайко, М. Плющ, М. Шкільник та ін. Накопичується досвід методистів і вчителів щодо особливостей використання традиційних методів і прийомів, розробляються нестандартні підходи до вивчення морфології в школах нового типу (О. Горошкіна, В. Горяний, С. Караман). Учитель-практик повинен бути вільним у виборі засобів, форм навчання, підпорядковувати їх тим завданням, що виходять зі своєрідності навчальних закладів.

Характеризуючи частини мови не лише за лексичними і морфологічними ознаками, за особливостями словозміни й словотворення, а й за синтаксичною функцією, учні запобігають помилкам у розрізненні частин мови і членів речення, уникають помилок під час визначення частин мови у випадках переходу прикметників у іменники, прислівників у прийменники.

Методи і прийоми навчання морфології

<i>Методи</i>	<i>Прийоми</i>
<ul style="list-style-type: none"> • слово вчителя (розповідь, пояснення) • бесіда (евристична бесіда); • спостереження, аналізу мовних явищ (з елементами проблемного програмованого навчання, алгоритмізації); • робота з підручником; • вправи 	<ul style="list-style-type: none"> • морфологічний розбір слова; • постановка слова в потрібній формі; • розмежування аналогічних слів, що належать до різних частин мови; • зіставлення граматичних форм; • спостереження над паралельними морфологічними формами; • складання словосполучень і речень • складання таблиць • алгоритмізація, програмування

Система вправ у навчанні морфології

№	<i>Вправи</i>	<i>Призначення</i>
1.	Вправи на заміну одних форм іншими	Сприяють розвитку мовлення, навчають зіставляти різні форми слів, формують уміння користуватися лексичними і граматичними синонімами
2.	Спостереження і порівняння мовних явищ	Дають змогу усвідомити, що слова мають певну форму
3.	Морфологічного розбору	Для усвідомлення морфологічних ознак слова, розуміння і застосування орфографічних правил
4.	Тренувальні вправи	Підсилюють увагу до виучуваних явищ, навчає користуватися необхідними формами слів, допомагають краще усвідомити лексичне значення слова
5.	Вправи на переклад	Забезпечують здійснення українсько-російських зіставлень, спостерігати за відмінностями в морфологічних формах обох мов
6.	Творчі	Збагачують словник учнів, створюють умови для застосування орфографічних правил

Особливості вивчення синтаксису

Синтаксис – розділ граматики, який вивчає значення та будову словосполучень та речень. Морфологія та синтаксис найповніше виявляють ознаки мови як цілісної системи. Об'єктом вивчення синтаксису є речення. Діти на практиці вчать розрізняти синтаксичні конструкції за їх функційним призначенням. В усіх типах шкіл питома вага при вивченні синтаксису надається комунікативному аспекту.

Починається вивчення синтаксису зі словосполучення. Особливістю вивчення синтаксису є те, що синтаксичний матеріал вивчається на основі зв'язку з усіма іншими розділами, уроки синтаксису розкривають перед учнями мову як систему систем. Більшість мовних понять і явищ можна зрозуміти тільки на синтаксичному рівні.

Методи і прийоми навчання синтаксису

<i>Методи</i>	<i>Прийоми</i>
<ul style="list-style-type: none"> • слово вчителя (розповідь, пояснення) • бесіда (евристична бесіда); • спостереження, аналізу мовних явищ (з елементами проблемного програмованого навчання, алгоритмізації); • робота з підручником; • вправи 	<ul style="list-style-type: none"> • аналіз словосполучень; • синтаксичний розбір речень; • уведення та вилучення окремих компонентів речення; • поширення і скорочення речень; • конструювання, реконструювання синтаксичних одиниць; • складання речень за опорними словами, схемами; • редагування

Система вправ у навчанні синтаксису

№	<i>Вправи</i>	<i>Призначення</i>
1.	Конструювання мовних одиниць (словосполучень, речень)	Дозволяють зіставляти утворену конструкцію з вихідним варіантом, зробити висновки
2.	Доповнення речень	Формують уміння завершувати думку
3.	Вставка окремих компонентів	Розширюють словниковий запас, формують уміння й навички логічно мислити, будувати правильно висловлювання
4.	Заміна окремих компонентів речень	
5.	Перебудова синтаксичної конструкції	Формують навички конструювати речення (текст) різних типів
6.	Складання схем, словосполучень, речень	Навчають складати схеми за поданими одиницями з подальшим їх відтворенням
7.	Комунікативні	Сприяють підвищенню культури мовлення

Література

1. Біляєв О.М., Мельничайко В.Я., Пентиліук М.І., Передрій Г.Р., Рожило Л.П. Методика вивчення української мови в школі. К., 1987.
2. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія. К., 1993.
3. Бондаренко Н. Лінгвістичні і методичні аспекти вивчення простого односкладного речення в школі. *Українська мова і література в школі*. 2016. № 6. С. 25–30.
4. Галаєвська Л. Методи активного навчання української мови в школі (на матеріалі синтаксису і пунктуації). *Українська мова і література в школі*. 2016. № 6. С. 27–30.
5. Глазова О.П. Дидактичні матеріали з морфології української мови. 5–6 класи. К., 1985.
6. Гнаткович Т. Формування мовної компетентності п'ятикласників у процесі вивчення синтаксичних одиниць. *Українська і література в школі*. 2014. № 1. С. 14–18.
7. Гумак Людмила. Уроки української мови у 8 класі. Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. 208 с.
8. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії. К., 2000. 272 с.
9. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / За ред. М. Пентиліук. К., 2005.
10. Практикум з методики навчання української мови / За ред. М.І. Пентиліук. К.: Ленвіт, 2003.
11. Олійник І.С., Іваненко В.К., Рожило Л.П., Скорик О.С. Методика викладання української мови в середній школі. К., 1989.
12. Омельчук С. Формування мовленнєво-комунікативних умінь у процесі вивчення синтаксису: Лінгводидактичні аспекти. *Дивослово*. 2006. № 9. С. 2–5.

- 13.Паливода Т. Інтерактивні завдання як один із прийомів компетентнісного осмислення складних речень. *Дивослово*. 2017. № 2. С. 20–27.
- 14.Плиско К.М. Теорія і методика навчання української мови в середній школі. Х., 2001.
- 15.Плиско К.М. Принципи, форми і методи навчання української мови. Х., 1995.
- 16.Плющ М.Я. Вивчення морфології в 5–6 класах: Посібник для вчителя. К., 1988.
- 17.Симоненкова Л.М., Остаф Я.І. Числівник. *Дивослово*. 1994. № 7.
- 18.Шкільник М. М. Проблемний підхід до вивчення частин мови. К., 1981.

Навчання орфографії та пунктуації

Орфографія – розділ мовознавства, у якому вивчається система правил передачі звукової мови на письмі. Основною метою навчання орфографії в школі є формування орфографічних умінь і навичок на основі ознайомлення із системою загальноприйнятих способів передачі мови на письмі.

Традиційно склалася практика вивчення орфографічних правил паралельно з опрацюванням фонетики, словотвору, морфології.

Учні вивчають **принципи української орфографії:**

Фонетичний написання	Морфологічний збереження	Традиційний написання	Диференціюючий написання
що відповідає вимові	однакового написання морфем	за традицією	залежить від змісту
козак, калина	веселка, земля	пращур, явір	Кобзар, кобзар

Для досягнення основної мети – формування належної орфографічної грамотності – необхідно під час вивчення шкільного курсу мови реалізувати такі завдання:

- ознайомити учнів з основними орфографічними завданнями;
- сформувані на основі цих понять орфографічні вміння;
- навчити писати слова з орфограмами, що не перевіряються;
- сформувані в учнів потребу й вміння користуватися орфографічним словником;
- забезпечити необхідні умови для навчання орфографії.

Удосконалювати процес навчання мови можна тільки за умови засвоєння учнями загальних понять курсу, а саме основних наукових правописних термінів. Учень перестане бути безпомічним тоді, коли під час розпізнавання орфограми вдаватиметься до правил; коли усвідомлюватиме, що порушення цих правил призведе до орфографічної помилки, а вміння знаходити, пояснювати, виправляти останні сприятиме виробленню орфографічних навичок.

Методи і прийоми навчання орфографії

Методи	Прийоми
<p><i>Традиційні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • слово вчителя (розповідь, пояснення) • бесіда (евристична бесіда); 	<p><i>Мисленнєвого характеру:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • аналіз; • синтез; • порівняння;

<ul style="list-style-type: none"> • спостереження, аналізу мовних явищ (з елементами проблемного програмованого навчання, алгоритмізації); • робота з підручником; • вправи; <p><i>нові:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • інформаційно-рецептивний; • спонукально-репродуктивний; • стимулюючо-пошуковий; • спонукально-пошуковий 	<p><i>специфічні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • орфографічні вправи, диктанти; <p><i>комунікативного характеру:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • робота з деформованим текстом; • членування тексту; <p><i>проблемного характеру:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • створення проблемної ситуації; • аналіз ситуації
---	---

Класифікація диктантів

	<i>За формами роботи</i>	<i>Види</i>
1.	За навчальною метою	<ul style="list-style-type: none"> • навчальні • контрольні • навчально-контрольні
2.	За особливостями сприймання тексту	<ul style="list-style-type: none"> • слухові • зорові • зорово-слухові
3.	За характером відтворення диктованого тексту	<ul style="list-style-type: none"> • текстуальні (без зміни тексту) • вибіркові • вільні • творчі • диктанти-переклади
4.	За методикою організації	<ul style="list-style-type: none"> • без пояснень • попереджувальні • з одночасним коментуванням (коментоване письмо) • пояснювальні • «перевіряю себе»
5.	За особливостями мовного матеріалу	словникові з окремих словосполучень і речень, тексту
6.	За джерелом з якого сприймається текст	<ul style="list-style-type: none"> • з уст учителя • за магнітофонним записом • самодиктант (письмо вивченого напам'ять тексту)
7.	За формою проведення	<ul style="list-style-type: none"> • письмові • усні • з використанням сигнальних карток

Пунктуація – розділ мовознавства, у якому вивчають розділові знаки і правила їх використання на письмі. Як і орфографія, пунктуація служить засобом оформлення тексту і сприяє спілкуванню. Пунктуація має тісний зв'язок із синтаксисом. Щоб навчитися правильно ставити розділові знаки, необхідно орієнтуватись у синтаксичних поняттях, розпізнавати синтаксичні явища.

Навчання пунктуації необхідно здійснювати з урахуванням трьох принципів: логічного (смыслового), синтаксичного (граматичного) та інтонаційного.

Пунктуацію не можна вивчати тільки шляхом запам'ятовування правил, бо часто вживання розділових знаків залежить від стилю мовлення, особливого забарвлення думок, переданих письмово.

На заняттях із пунктуації з метою вироблення пунктуаційних навичок застосовують різні види диктантів, пунктуаційний розбір, складання власних прикладів для ілюстрації пунктограм, речень за схемами, відшукування прикладів із певною пунктограмою у творах художньої літератури, вправи, що вимагають перестановки компонентів речення.

Методи і прийоми навчання пунктуації

<i>Методи</i>	<i>Прийоми</i>
<p><i>Традиційні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • слово вчителя (розповідь, пояснення) • бесіда (евристична бесіда); • спостереження, аналізу мовних явищ (з елементами проблемного програмованого навчання, алгоритмізації); • робота з підручником; • вправи; <p><i>нові:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • інформаційно-рецептивний; • спонукально-репродуктивний; • стимулюючо-пошуковий; • спонукально-пошуковий 	<p><i>Мисленнєвого характеру:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • аналіз; • порівняння; • зіставлення; <p><i>специфічні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • вправи з пунктуації; <p><i>комунікативного характеру:</i></p> <p>алгоритмізації, інтеграції;</p> <p><i>проблемного характеру:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • створення проблемної ситуації; • аналіз ситуації

Система вправ у навчанні пунктуації

<i>№</i>	<i>Вправи</i>	<i>Призначення</i>
1.	Списування тексту: у якому зовсім відсутні розділові знаки; у якому відсутні розділові знаки на якесь одне (кілька) правил	<ul style="list-style-type: none"> • Формування навичок вживання розділових знаків у реченні, • Розвиток навичок самоконтролю; • Навичок аргументувати вживання тих чи інших розділових знаків
2.	Диктанти (навчальні, контрольні)	Формують уміння відтворювати на письмі почуте чи побачене

3.	Заміна одних синтаксичних конструкцій іншими	Сприяє засвоєнню пунктограм, що мають труднощі
4.	Пунктуаційний розбір	Сприяє кращому засвоєнню вивчених правил
5.	Складання речень на певні пунктуаційні правила	Сприяє правильній організації роботи над пунктограмами
6.	Відшукування речень з розділові-ми знаками на певне правило	Сприяє закріпленню вивченого
7.	Складання речень за опорними словами	Спрямоване на розвиток мовлення учнів
8.	Стилістичні заміни одних синтаксичних конструкцій іншими	Формує увагу, логічне мислення
9.	Складання схем різних синтаксичних конструкцій	Розвиває абстрактне мислення, вчать застосовувати правила на практиці
10.	Запис тексту вивченого напам'ять	Сприяє зміцненню орфографічних навичок
11.	Перекази Твори	Систематизують знання учнів, формують практичні уміння й навички застосовувати вивчені правила і комунікативну компетенцію

Класифікація диктантів

<i>За формами роботи</i>		<i>Види</i>	
1.	За навчальною метою	<ul style="list-style-type: none"> • навчальні • контрольні • навчально-контрольні 	<ul style="list-style-type: none"> • «Перевіряю себе» • коментоване письмо
2.	За характером запису тексту	<ul style="list-style-type: none"> • текстуальні (дослівні) • із зміною тексту 	<ul style="list-style-type: none"> • попереджувальний • пояснювальний • вибірковий • вільний • творчий (графічний)
3.	За часом пояснення орфограм	<ul style="list-style-type: none"> • попереджувальний • коментований • пояснювальний 	

Література

1. Блик О.П. Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія: Посібник для вчителів. К.: Рад. шк., 1988. 128 с.

2. Бондаренко Н. Будова слова. Словотвір. Орфографія. *Дивослово*. 2004. № 4. С. 42–44.
3. Бондаренко Н. Диктант як ефективний прийом навчання правопису. *Дивослово*. 2014. № 2. С. 2–6.
4. Вітюк В. Психологічні фактори формування орфографічних умінь і навичок. *Українська мова і література в школі*. 2005. № 6. С. 5–7.
5. Горбачук В.Т. Види диктантів і методика їх проведення. К., 1989. 96 с.
6. Грибіниченко Т.О. Збірник диктантів з української мови. К., 1998. 272 с.
7. Гревцева Т., Надточій О. Алгоритмічний підхід до розв'язання складних питань орфографії. *Дивослово*. № 2. 1998. С. 22–24.
8. Дорошенко О.А. Навчальні диктанти інформаційної дії // Українська мова і література в школі. – 1990. – № 11. – С. 6 – 10.
9. Комендант С.С. Диктант для старшокласників. *Дивослово*. 1997. № 11. С. 33–37.
10. Кравець М. Відмінювання, правопис, вживання займенників у мовленні. *Дивослово*. 2005. № 3. С. 24–25.
11. Кратасюк Л. Узагальнення і систематизація знань із теми «Фонетика. Графіка. Орфографія. Орфоепія». *Дивослово*. 2000. № 7. С. 40–42.
12. Ладоня К. Формування пунктуаційної компетентності учнів 87 класу на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2016. № 6. С. 12–15.
13. Миколин М.М. Крок до грамотності / роздум з приводу уроків роботи над помилками. *Українська мова і література в школі*. 1990. № 6. С. 18–21.
14. Омельчук С., Кравець М. Практикум з правопису української мови. *Дивослово*. 2005. № 3. С. 20–24.
15. Пазяк О. З історії літери г. *Урок української*. 2002. № 10. С. 22.
16. Панчук О. Як викликати «невідкладну ігрову допомогу» (Формування орфографічних умінь і навичок...). *Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2007. № 4. С. 10–19.
17. Петруня М.К. Навчальні диктанти (5–8 класи). *Дивослово*. 1998. № 5. С. 29–38.
18. Райська Л. Удосконалення навичок правопису НЕ. *Дивослово*. 2000. № 4. С. 38–40.
19. Ужченко В.Д., Ужченко Т.Г. Збірник диктантів з української мови для 5–11 класів. К., 1997.
20. Хом'як І. Зв'язок у вивченні орфографії та граматики. *Урок української*. 2002. № 9. С. 38–41.
21. Хом'як І. Навчання орфографії у зв'язку зі словотвором. *Урок української*. 2002. № 7. С. 38–42.
22. Хом'як І. Визначення орфограми у писемному мовленні. *Дивослово*. 2000. № 2. С. 29–31.
23. Яворська С. Система роботи над орфографічними помилками. *Дивослово*. 1998. № 3. С. 22–24.
24. Яворська С. Орфографічний розбір як вправа. *Дивослово*. 1997. № 4. С. 18–19.

ТЕМИ 7–8.

СЛОВНИКОВА РОБОТА НА УРОКАХ ТА РОБОТА НАД ЗВ'ЯЗНИМ МОВЛЕННЯМ

План

1. Лінгводидактичні основи української мови.
2. Зміст і форми словникової роботи.
3. Робота над лексичними помилками.
4. Робота над зв'язним мовленням.
5. Робота над текстом.
3. Методика роботи над усним і писемним висловлюванням.
4. Шляхи попередження мовних і мовленнєвих помилок.

Лінгводидактичні основи української мови

Слово є об'єктом вивчення лексики і словникової роботи. Сучасна методика розрізняє ці поняття. На уроках лексики в 5–6 класах діти вивчають слово як одиницю лексичного рівня мови, знайомляться з багатством і різноманітністю словникового складу рідної мови. Словникова робота, тобто робота над збагаченням словникового запасу учнів, проводиться на всіх уроках рідної мови, починаючи з 1 класу, і має свої особливості.

Слово як одиниця мови і мовлення має низку ознак: єдність звучання і значення, лексико-граматична співвіднесеність, непроникність, відтворюваність, фонетична оформленість.

Основні завдання словникової роботи на уроках мови:

- збагачення словникового запасу учнів за рахунок засвоєння нових слів, синонімів, антонімів до відомих їм слів;
- формування умінь і навичок визначати семантику, емоційно-експресивне забарвлення слів і правильно користуватися ними;
- умінь і навичок правильного слововживання з урахуванням їх сполучуваності;
- виховання в учнів мовного чуття, естетичного смаку до краси слова;
- попередження і виправлення лексичних недоліків у мовленні учнів.

Словникова робота на уроках здійснюється за певними принципами:

позамовним, синтагматичним, парадигматичним, функційним, контекстуальним.

Позамовний принцип відображає виховуючий і розвивальний характер словникової роботи. Засвоєння нових слів повинно впливати на формування особистості учня, його світогляду і моральних якостей. Словникова робота повинна збагачувати ерудицію учнів, виховувати в них інтерес до слова, до мови, формувати національну свідомість.

Синтагматичний принцип допомагає осмислити семантичні відношення слів у тексті, особливості їх сполучуваності. Слово *літній* у сполученні зі словом *вечір* вказує на відношення до часу пори року, а в сполученні зі словом *чоловік* означає немолодий. Тому ознайомлення зі словом треба починати з прикладів сполучуваності його з іншими словами.

Парадигматичний принцип передбачає ознайомлення учнів із лексичною парадигмою, яка об'єднує тематичні групи, синонімічні і антонімічні ряди. Вивчення нових слів необхідно проводити з урахуванням їх системних зв'язків.

Суть **функційного** принципу виражається в дотриманні функційно-стилістичного аспекту розвитку мовлення учнів. Цей принцип вимагає доцільного вибору слів залежно від їх стилістичного забарвлення, мети їх використання в мовленні, стилю висловлювання.

Більшість слів в українській мові багатозначні. Засвоїти їх значення учень може лише в **контекстуальному** оточенні. Таким контекстом може бути словосполучення (крила орла, крила літака) або речення. Тому контекстуальний принцип особливо важливий у словниковій роботі.

Зміст і форми словникової роботи

Сучасна методика рекомендує вивчення слова і проведення словникової роботи на всіх рівнях – **фонетичному, словотвірному, морфологічному, лексичному і синтаксичному**. У центрі уваги вчителя повинні стати такі основні об'єкти словникової роботи:

- слова і стійкі словосполучення, з якими учні зустрічаються вперше або значення яких не зовсім розуміють;
- лексико-семантичні ряди, групи слів, що функціонують у різних контекстах;
- співвідносні лексичні засоби: слова активної і пасивної лексики, літературні і позалітературні слова, нейтральні і стилістично забарвлені слова тощо;
- словниковий запас учнів, відповідність його літературній нормі.

Основою словникової роботи є опора на лексичне значення слова. На фоні цього поняття визначається **зміст** словникової роботи: пояснення значень нових слів, робота над спільним і відмінним у значенні слів, встановлення системних відношень між словами, добір стрижневих (ключових) слів і виражальних засобів для конструювання певного висловлювання, виявлення лексичних недоліків свого і чужого мовлення та ін.

Робота над значенням і вживанням слова є центром словникової роботи і повинна проводитися з опорою на контекст.

Словники у професійному мовленні

У сучасній українській літературній мові є розділ мовознавства, що розробляє теорію укладання словників – лексикографія. Предметом лексикографії є збирання слів тієї чи іншої мови, систематизація їх, опис словникового матеріалу.

Залежно від призначення словники переділяються на два типи: енциклопедичні й лінгвістичні.

Енциклопедичні словники подають стисло характеристику предметів, явищ, історичних подій, видатних політичних діячів, провідних вчених, діячів культури, різних понять, що позначаються тими чи іншими словами. З-поміж енциклопедичних словників виділяють **загальні**, що розраховані на подання найширшої інформації, і **спеціальні** (галузеві) енциклопедії (медична, сільськогосподарська, педагогіка кібернетики тощо).

У лінгвістичних словниках по-різному пояснюються слова: з погляду властивого їм лексичного значення, походження, правопису, наголошування тощо. Лінгвістичні словники можуть бути одномовними, двомовними,

багатомовними. Двомовні чи багатомовні – це перекладні словники. У них подано переклад слів з однієї мови на іншу.

Основним типом лінгвістичних словників є одномовні, у яких у певному аспекті розкриваються особливості слів. Вони поділяються на: *тлумачні, орфоенічні, орфографічні, етимологічні, історичні, словники іношомовних слів, термінологічні, фразеологічні, частотні, словники мови окремих письменників, ономастичні, словники окремих лексичних груп (антонімів, синонімів, паронімів, омонімів, перифраз), словотвірні, морфемні тощо.*

Основні види словникових вправ

№	Вправи	Зміст	Види
1.	Лексичні вправи	Спрямовані на з'ясування семантики слова, його основних ознак, ознайомлення із словниковим складом рідної мови, сферою вживання різних лексичних шарів	<ul style="list-style-type: none"> • тлумачення слів і стійких словосполучень • групування слів за певними семантичними ознаками;
2.	Лексико-граматичні	Використовуються для засвоєння знань з граматики і повторення теоретичних відомостей	<ul style="list-style-type: none"> • аналіз лексичних і фразеологічних одиниць у тексті; • конструювання слово-сполучень, речень, текстів з певними лексичними або фразеологічними одиницями
3.	Лексико-орфографічні	Пов'язані із засвоєнням граматичного матеріалу, його правописних явищ та засвоєння лексичних понять	
4.	Лексико-стилістичні	Передбачають вироблення в учнів навичок правильно користуватися словом у певному стилі	

Робота над лексичними помилками

Важливим складником словникової роботи є робота над лексичними помилками. На уроках часто доводиться чути слова, що не відповідають нормам рідної лексики. Лексика школярів ще досить засмічена, вони не завжди розмежовують російські, українські і діалектні слова.

Лексичні недоліки можна поділити на такі групи:

1. Неправильне або неточне слововживання, тобто вживання слова без урахування властивого йому в літературній мові значення в контексті: *Спортсмени різних країн вели гострі дуелі за олімпійські медалі (треба гостра боротьба).*
2. Змішування однозначних і багатозначних слів: *Іван Мазепа був правдивим патріотом України (треба справжнім).*
3. Змішування багатозначних слів і омонімів: *термін виконання і науковий термін; взяв високу ноту і уряд надіслав ноту.*

4. Невміння використовувати синоніми: *На картині намальовані картини чудової карпатської природи (зображені).*
5. Неправильне вживання слів іншомовного походження: *Цей дефект мотоцикла Іван купив у магазині.*
6. Недоліки, викликані змішуванням різних за значенням, але близьких за звуковим оформленням слів (паронімів): *Я виконав своє громадянське доручення (треба громадське, тобто не службове, а добровільне, доручення громади).*
7. Зайві в мовленні, беззмістовні слова (слова-паразити): *значить, ну, так би мовити, ось, скажімо, словом, отже, виходить, власне кажучи, ну як його, це саме, звичайно та ін.*
8. Неправильне калькування російських слів і стійких словосполучень, тобто дослівний переклад їх українською мовою: *приймати участь – брати, міроприємство – захід, слідуючий – наступний, фонар – ліхтар, ворітник – комір та ін.*
9. Змішування українських і російських слів: *Шевченко являється (треба є) основоположником рідної літературної мови. Директор школи об'явив (оголосив) подяку учасникам змагань.*

Робота над зв'язним мовленням

Робота з розвитку зв'язного мовлення – складова частина багатопланової навчальної діяльності, для того, щоб учні оволоділи мовними нормами, а також уміли висловлювати свої думки в усній і писемній формі.

Здійснюється робота над розвитком мовлення в трьох напрямках:

- 1) оволодіння нормами літературної мови;
- 2) збагачення словникового запасу і розвиток граматичної будови мовлення учнів;
- 3) формування умінь і навичок зв'язного мовлення (оволодіння різними видами мовленнєвої діяльності).

Розділ програми «Зв'язне мовлення» передбачає навчити школярів різних видів мовленнєвої діяльності. Розробка його численних питань спирається на досягнення лінгвістики в галузі синтаксису тексту, культури мовлення, психолінгвістики тощо.

Надзвичайно важливими для організації роботи з розвитку зв'язного мовлення є положення, сформульовані дослідниками: О. Леоньєв, А. Маркова, М. Жинкін, Т. Ладиженська, В. Капінос, В. Мельничайко, М. Пентилюк та ін. Мильничайко говорить про необхідність усвідомлення учнями всіх **видів** мовленнєвої діяльності: **говоріння, слухання, читання, письмо**. Слухання, читання пов'язані зі сприйняттям інформації, тому їх називають рецептивними видами діяльності. Говоріння і письмо служать для передачі інформації. Це – продуктивні види мовленнєвої діяльності.

Принципи розвитку зв'язного мовлення:

- єдність мовлення і мислення;
- зв'язок усного і писемного мовлення;
- зв'язок роботи з іншими розділами;
- зв'язок із вивченням літератури та інших предметів.

Розвивати зв'язне мовлення школярів можна лише в діалектичній єдності з мисленням. Цьому значною мірою сприяють розумові операції (аналіз, синтез, абстрагування, класифікація, порівняння, узагальнення тощо).

Вивчення української мови в школах спрямоване на формування в учнів уміння правильно передавати думки в усній чи писемній формі, тобто komponувати текст. *Безпосереднім проявом думки, формою її існування є текст.* Текст (лат. тканина, сплетіння, поєднання) – це писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у тематичну і структурну цілісність. Текст виступає обов'язковим складником комунікативного процесу, допомагає фіксувати, зберігати і передавати інформацію в просторі й часі.

Текст – це одиниця вищого, ніж речення, порядку; об'єднання кількох речень, що характеризується смисловою, структурною, граматичною завершеністю і відповідним ставленням мовця до змісту висловлювання.

Текст може бути надрукований, написаний чи зафіксований на магнітофонній стрічці, платівці, в пам'яті або імпровізований усно. Він завжди повинен мати «смислову цілісність», завершеність, взаємозв'язок і взаємообумовленість усіх його компонентів. Правильно оформлений текст завжди відзначається цілісністю теми (те, про що розповідається), змісту (конкретна реалізація теми) й головної думки (ідея).

Тема тексту завжди знаходить своє втілення в одиницях (компонентах) більших, ніж речення, – **складному синтаксичному цілому** (надфразній єдності) й абзацах. Складне синтаксичне ціле становить собою мінімальний текст, який має три структурно-смислові частини: **зачин, основну розробку теми і кінцівку**. Усі частини тексту взаємопов'язані між собою, бо в кожній з них певним чином розкривається тема, підтема або мікротема.

Навчити дітей сприймати складне синтаксичне ціле (як і абзаци) можна лише практичним шляхом – через вироблення навичок його аналізу. Тому аналіз тексту повинен зайняти провідне місце в системі вивчення всього курсу мови.

Зв'язок між реченнями здебільшого визначається зв'язком між судженнями. Залежно від структури (текстоніки) тексту виділяють **ланцюговий** (повторення частин структури, члена попереднього речення у наступному) і **паралельний** (речення не зчіплюються одне з одним, а зіставляються) зв'язки. Досить поширенні займенникові та синонімічні ланцюгові зв'язки.

Смилова, логічна єдність тексту визначається і зв'язком складніших його частин – абзаців, що становлять собою групу взаємопов'язаних речень, оформлених відповідно з метою й умовами спілкування. З членуванням тексту на абзаци учні мають справу на кожному уроці. Аналізуючи кожний абзац, діти звертають увагу на кількість речень у ньому, на те, що між реченнями в межах абзаців є змістовий зв'язок.

Методика роботи над усним і писемним висловлюванням

Створення на уроках відповідних мовленнєвих ситуацій, максимально наближених до природних умов спілкування, – основа умов успішної організації роботи з розвитку зв'язного мовлення.

Для мовленнєвої діяльності необхідно враховувати чотири фази:

- 1) орієнтація в ситуації спілкування;

- 2) планування висловлювання;
- 3) реалізація спілкування;
- 4) перевірка результатів сприйняття мовлення.

Слухання і читання в школі – важливі шляхи засвоєння інформації, які є базою для формування в учнів складати висловлювання в усній і писемній формі.

Уміння й навички монологічного мовлення

Уміння й навички	Будувати висловлювання певного обсягу
	Добирати та впорядковувати необхідний для реалізації задуму матеріал
	Ураховувати тему висловлювання
	Виразно відобразити основну думку
	Розрізняти головний і другорядний матеріал
	Використовувати мовні засоби відповідно до комунікативного завдання
	Дотримуватися норм літературної вимови
	Зберігати єдність стилю

Форми роботи з розвитку усного зв'язного мовлення

<i>Аудіювання</i>	<i>Читання</i>
<ul style="list-style-type: none"> • з'ясування вчителем конкретного завдання та повторення його учнями; • складання плану почутого; • виписування ключових слів (фраз); • відповіді на питання; • переказ, інтерпретація почутого; • складання тез, конспектування; • складання таблиць, схем • прослуховування теле- аудіо-відеокaset ; • мовний аналіз 	<ul style="list-style-type: none"> • відповіді на питання за прочитаним; • виділення у прочитаному нової і відомої інформації; • висловлювання свого ставлення до прочитаного; • виявлення функціональних особливостей мовних одиниць; • мовний аналіз тексту

Найбільш поширеними видами роботи над усним і писемним мовленням учнів є **перекази і твори**, які (як і інші види робіт) розрізняються за метою – **навчальні і контрольні**; за місцем оформлення – **класні і домашні**; за формою словесного вираження – **усні і писемні**.

Переказ у школі становить собою вправу, в основі якої лежить відтворення змісту висловлювання і складання тексту за готовим матеріалом. Переказ – ефективний засіб розвитку пам'яті, мислення і мовлення. За характером і типом мовлення виділяють перекази текстів-розповідей, описів, роздумів, розповідей із елементами опису та роздуму; переказ змісту кінофільму або вистави; за способом виконання – колективні та індивідуальні.

Основним критерієм, що визначає навчальну цінність переказу, є повнота відтворення висловлювання. Саме на цій основі розрізняють докладні, стислі, вибіркові, творчі перекази.

Завдання **докладного** переказу – відтворити якнайповніше зміст вихідного тексту.

Стислий переказ має коротко передати зміст тексту. Робота над ним вимагає уміння відбирати в тексті головне й суттєве.

Характерним для **вибіркового** тексту є детальний, послідовний виклад змісту однієї з підтем (або пункту плану).

Творчий переказ – це усний чи письмовий виклад вихідного матеріалу, який не лише відтворює текст, а й містить у собі окремі творчі елементи.

Твір – тренувальна вправа, спрямована на самостійний зв'язний виклад учнями думок і почуттів. Він займає одне з провідних місць у системі роботи над усним і писемним мовленням – готує школярів до активної комунікативної діяльності.

У роботі над творами не може бути єдиного стандарту. Класифікація творів надзвичайно строката. Твори розподіляють **за метою** – навчальні й контрольні; **за формою** – усні і писемні: **за місцем виконання** – класні і домашні; **за ступенем самостійності** – колективні й індивідуальні; **за джерелами матеріалу** – на лінгвістичні теми, на основі власних спостережень, на основі почутого або прочитаного, за картиною, серією малюнків, діафільмом, кінофільмом, телепередачею; **за складністю** – за опорними словами і словосполученнями, з додатковими завданнями; **за способом викладу думок** – розповідь, опис, роздум.

Розповідь здебільшого розгортає події в динаміці (початок розгортання дії, кульмінація, завершення). **Опис** розкриває ознаки предмета, відібрані залежно від завдання висловлювання, задуму автора. **Роздум** – встановлює казуальні (причинно-наслідкові) відношення між фактами і явищами.

Види робіт з розвитку писемного мовлення

<i>Робота з текстом</i>	<i>Переказ</i>	<i>Твір</i>
<ul style="list-style-type: none"> • тема, основна думка; • способи зв'язку речень у тексті; • цілісність тексту (смилова, граматична, структурна); • композиційно-структурні особливості (абзац, ССЦ); • актуальне членування (дане і нове); • засоби зв'язку речень у тексті (займенники, прислівники, 	<p><i>Значення:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • виробляє навички слухати й відтворювати почуте або прочитане; • вчить розуміти й адекватно передавати чужі думки в усній і писемній формі; • закладає основи якісного викладу думок <p><i>види переказів:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • за метою проведення (контрольний, навчальний): • за наявністю творчих елементів (творчий, переказ-переклад); • за обсягом (докладні, стислі, вибіркові); • за формою мовлення (усний, письмовий); 	<p><i>Значення:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • передбачає самостійний виклад думок, суджень, почуттів <p><i>види творів:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • за метою проведення (контрольний, навчальний): • за місцем виконання (класний, домашній); • за формою мовлення (усний, письмовий); • за ступенем самостійності (колективний, індивідуальний); • за типом мовлення (опис, розповідь, міркування);

синоніми, лексичні повтори тощо); • редагування написаного	<ul style="list-style-type: none"> • за наявністю додаткових завдань (граматичних, стилістичних); • за типом мовлення (розповідь, опис, міркування) 	<ul style="list-style-type: none"> • за наявністю додаткового завдання (за опорними словами, за додатковим граматичним завданням); • за джерелами матеріалу (на лінгвістичну тему, за картиною, телепередачею, відеофільмом, на основі почутого або побаченого, на основі власних спостережень)
---	---	---

Класифікація жанрів висловлювання

Жанри висловлювання	Розповідь про себе (рідних, друзів), цікаві зустрічі, побачене, почуте, подорожі
	Відгуки про твори мистецтва (на науково-популярну статтю, книгу)
	Відповідь на уроці, екзамені
	Повідомлення на занятті лінгвістичного гуртка
	Звіт про виконану роботу
	Газетні жанри (замітка, нарис, репортаж)
	Щоденник спостережень
	Протокол, автобіографія, заява, доручення, розписка, план роботи, оголошення

Шляхи попередження мовних і мовленнєвих помилок

Для правильної організації роботи над попередженням мовних недоліків необхідно пам'ятати: кожна помилка – це порушення певної мовної норми, що виникло внаслідок впливу на мову дітей місцевих діалектів, соціальних жаргонів, просторіч, індивідуальних мовленнєвих навичок тощо.

Класифікація помилок

Типи помилок	Сутність помилок	Сигнальні позначення
Орфоепічні помилки	Неправильна вимова звуків, звукосполучень, слів, їх форм; неправильне виділення наголосом відповідного складу (усне мовлення)	
Помилки в змісті	Нерозуміння ідеї висловлювання; неправильне чи неповне розкриття теми; невідповідність матеріалу темі	З

	висловлювання; перекручування фактів чи подій; неконкретність викладу; неаргументований виклад основної думки; невідповідність плану; порушення послідовності й логічності викладу (усне і писемне мовлення)	
Мовленнєві помилки (лексичні, фразеологічні, стилістичні)	Уживання слова у невласивому йому значенні; неоправдане повторення слів; використання зайвих слів (плеоназм); спотворення слів; неправильна сполучуваність слів; уживання фразеологізмів у невласивому значенні; перекручування фразеологізмів; уживання мовних засобів, що не відповідають задуму і стилю висловлювання (усне і писемне мовлення)	М
Граматичні помилки: 1) морфологічні 2) синтаксичні	Неправильне утворення слова, граматичної форми; вживання слів не в тій формі; неправильна побудова словосполучення, речення; порушення норм узгодження, керування (усне і писемне мовлення)	Г
Орфографічні помилки	Неправильне написання слів (писемне мовлення)	І
Пунктуаційні помилки	Неправильне вживання розділових знаків	V

Мовленнєві недоліки характеризуються: вживанням слів у невласивому для них значенні (з жадністю чекати); вживання спільнокореневих (робити роботу, забезпечувати безпеку); та зайвих слів плеоназмів (молодий юнак, сувенір на пам'ять); неправильним використанням мовних засобів, характерних для іншого стилю (На уроці літератури ми балакали...) тощо.

Граматичні – морфологічні помилки – неправильно утворені частини мови (сміючися дитина, застерігальні слова); невдалі форми або змішування форм слів (більш найвагоміший внесок, на семидесятій паралелі).

Синтаксичні помилки – порушення форм узгодження, керування (багато щастів, студентство вчаться, завдяки вас), неправильна побудова речень з однорідними, відокремленими членами, складних речень (Дівчина захопилась і полюбила симфонічні концерти).

Література

1. Алексєєва В. Питання мовної культури у шкільному курсі української мови. *Освіта і управління*, Т.11, 2008. С. 57–63.
2. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. Львів: Світ, 1990. С. 25.
3. Бабкіна О.А. Колесник А. Уроки розвитку зв'язного мовлення. 5–6 кл. / За ред. Г.Р. Корицька. Х.: Вид. група «Основа», 2008. С. 73–77.
4. Бишляга О. Словникова робота – важлива складова розвитку мовлення молоді. *Українська мова і література в школах України*. 2017. № 1. С. 32–36.
5. Біляєв О.М., Мельничайко В.Я., Пентилюк М.І., Передрій Г.Р., Рожило Л.П. Методика вивчення української мови в школі. К., 1987.
6. Бондаренко Н. Робота над типами мовлення у 5–6 класах // *Бібліотечка «Дивослова»*. 2007. № 4. 64 с.
7. Борисюк І.В. Роль тексту на шляху формування комунікативної компетенції учнів. *Мовознавство*. 1988. № 1. С. 54–60.
8. Варзацька Л., Кратасюк Л. Інтерактивні методи навчання. *Дивослово*. 2005. № 2. С. 5–6.
9. Варзацька Л.О. Навчання мови та мовлення на основі аналізу тексту. К., 1986.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
11. Глазова О. Зв'язне мовлення. *Дивослово*. 1999. № 9. С. 20–28.
12. Глазова О. Матеріали до вивчення мови в 6 класі. *Дивослово*. 1999. № 12. С. 15–23.
13. Голуб О. Удосконалення уроків розвитку мовлення: [Відповідно до вимог ЗНО]. *Українська мова і література*. 2016. № 3–4. С. 35–39.
14. Дідук Г.І. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення відповідно до нових концепцій викладання рідної мови. *Українська мова і література в школі*. 2000. № 5. С. 24–28.
15. Донченко Т. Власне методичні принципи навчання української мови. *Українська мова і література в школі*. 2004. № 2. С. 2–4.
16. Донченко Т. Мовленнєвий розвиток як науково-методична проблема. *Дивослово*. 2006. № 5. С. 2–5.
17. Інноваційні технології навчання української мови і літератури / Укладач О.І. Когут. Тернопіль: Астон, 2005. С. 3–27.
18. Інтелектуальні ігри на уроках української мови та літератури / Упоряд. К.Ю. Голобородько. Х.: Вид. група «Основа», 2005. С. 111–119.
19. Караман С. Види робіт з розвитку зв'язного мовлення. *Українська мова і література в школі*. 2004. № 4. С. 18–20.
20. Караман С. Методика розвитку зв'язного мовлення. Ознайомлення з мовними нормами. *Українська мова і література в школі*. 2004. № 2. С. 47–50.
21. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії. К., 2001.

22. Кучерук О. Технології мовленнєвого розвитку школярів. *Дивослово*. 2008. № 10. С. 3–5.
23. Лещенко Г. Інтегровані уроки у системі розвитку зв'язного українського мовлення школярів. *Українська мова і література в школі*. 2004. № 10. С. 46–47.
24. Лещенко Г. Система ситуативних завдань до уроків розвитку зв'язного мовлення. *Українська мова і література в школі*. 2004. № 5. С. 13–18.
25. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М.І. Пентилюк. К., 2001.
26. Мирончук Л. Творчі роботи на уроках мови. *Дивослово*. 1999. № 5. С. 30–31.
27. Нетрадиційні уроки з рідної мови. 5–11 класи / Укладачі С.С. Скляр, Л.І. Нечволод. Х.: «Горсінг», 2004. С. 28–35, 47–53.
28. Новик О. Гра на уроці мови. *Методичні діалоги*. 2008. № 1. С. 13–15.
29. Олійник І.С., Іваненко В.К., Рожило Л.П., Скорик О.С. Методика викладання української мови в середній школі. К., 1989.
30. Остапченко О. Тест-гра як засіб збагачення словникового запасу старшокласників. *Українська мова і література у сучасній школі*. 2013. № 10. С. 36–41.
31. Перебийніс С. Інтегрований урок. *Методичні діалоги*. 2007. № 10. С. 20–22.
32. Передрій Г. Про цікаві завдання й ігрові форми роботи з української мови. *Дивослово*. 2005. № 1. С. 7–13.
33. Плиско К.М. Теорія і методика навчання української мови в середній школі. Х., 2001.
34. Попова Л. Уроки розвитку мовлення як ефективна форма вдосконалення мовленнєвих умінь і навичок учнів профільної школи. *Українська мова і література в школі*. 2016. № 4 (127). С. 15–18.
35. Уроки розвитку зв'язного мовлення / Упоряд. К.Ю. Голобородько Х.: Вид. група «Основа», 2006. С. 3–7.
36. Усі уроки української мови в 6 класі / Упоряд. С.А. Омельчук. Х.: Вид. група «Основа», 2006. С. 13–21.
37. Шелехова І. Про систему роботи з розвитку зв'язного мовлення у 6 класі. *Дивослово*. 1994. № 1. С. 62–64.
38. Шелехова Г.Т. Система роботи з розвитку зв'язного мовлення на уроках рідної мови в середній школі. К., 1996.

ТЕМА 9.

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ МЕТОДИКИ СТИЛІСТИКИ

План

1. Лінгвістичні основи методики стилістики.
2. Опрацювання стилів мовлення в 5–7 класах.
3. Професійна сфера як інтеграція офіційно-ділового, наукового і розмовного стилів.

Лінгвістичні основи методики стилістики

У мові використовуються слова, словосполучення, синтаксичні конструкції, ритм, інтонація, які утворюють певні різновиди мови – стилі.

Термін стиль використовується в багатьох науках. У мовознавстві стиль – це сукупність мовних засобів, вибір яких зумовлюється метою, змістом й умовами спілкування. Саме ці всі особливості різних стилів стали предметом вивчення окремої лінгвістичної науки – стилістики.

Стилїстика розглядає засоби мови і мовлення з погляду їх виражальних можливостей у тісному зв'язку з іншими лінгвістичними дисциплїнами: фонетикою, лексикологією, морфологією, синтаксисом. І це не випадково: без свідомого і систематичного засвоєння теоретичних знань не можна сформувати в учнів уміння будувати різні за стилями зв'язні висловлювання.

Диференціяція функційних стилів – складна лінгвістична проблема. Це пояснюється тим, що в різних мовленнєвих контекстах можна зустріти елементи різних стилів.

В основі вивчення української мови в функційно-стилістичному аспекті лежить принцип цілісного вивчення мови і мовлення – лексики, фонетики, граматики і стилістики.

Під мовною функційно-стилістичною роботою слід розуміти навчання школярів умінням стилістично доцільно, з урахуванням стилю висловлювання користуватися мовними засобами у власному мовленні. Така робота повинна виражатися у формуванні навичок:

- а) заміни одних мовних одиниць іншими (стилістичні заміни);
- б) розрізнення стилів, визначення основних їхніх ознак;
- в) навичок удосконалення стилю сказаного й написаного (стилістичного редагування);
- г) навичок користування тим чи іншим стилем;
- г) навичок стилістичного аналізу, умінь визначити функцію певної мовної одиниці у мовленні.

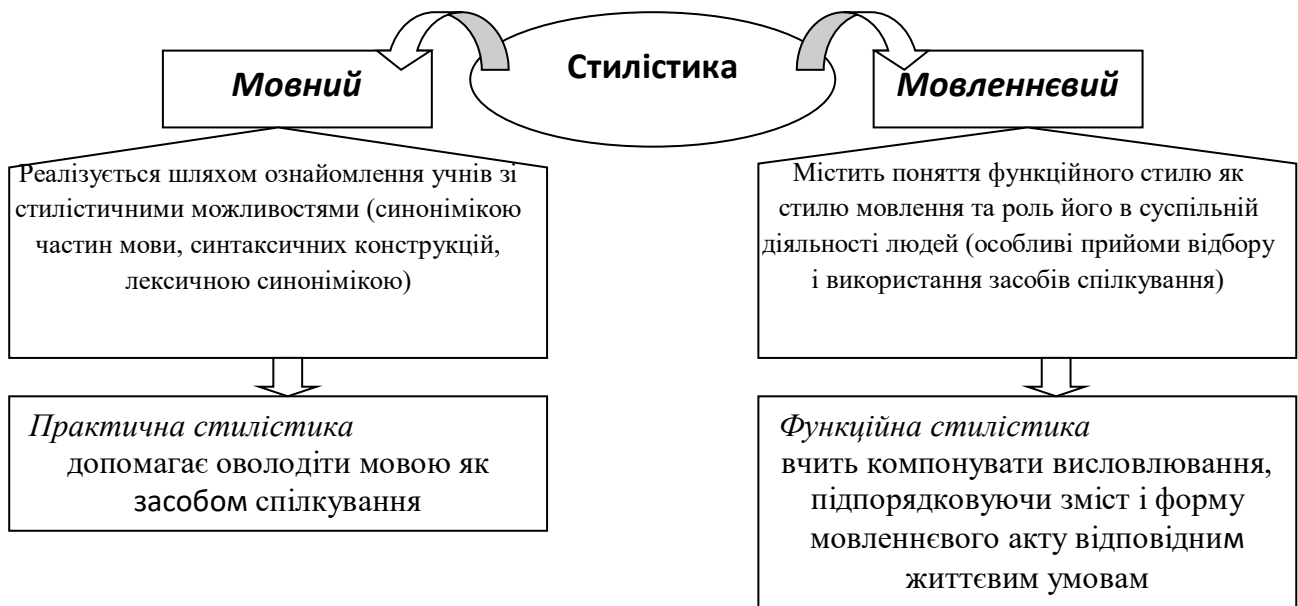
Учні повинні навчитися:

- розрізнати вивчені стилі мовлення;
- характеризувати кожен із них щодо сфери використання й основних функцій;
- знаходити в тексті мовні засоби, характерні для певного стилю;
- розпізнавати стилістичну помилку серед інших видів помилок;
- виправляти стилістичні помилки у своїх і чужих текстах;
- використовувати знання про стилі мовлення під час побудови й удосконалення власних висловлювань.

Знання про стилі мовлення лежать в основі стилістичного аналізу тексту, що полягає у визначенні мовних особливостей стилю, з'ясуванні відповідності мовних одиниць (фонетичних, лексичних, граматичних) функціям стилю. Стилїстичний аналіз художнього тексту пов'язаний з **емоційністю та експресивністю мовлення**. Тому варто приділяти особливу увагу характеристиці стилістичного забарвлення різних мовних одиниць.

Ефективним прийомом навчання стилістики є стилістичний експеримент, що передбачає заміну важливих щодо утворення стилю мовних одиниць іншими та висновок про доречність чи недоречність такої заміни.

Основні аспекти вивчення стилістики

Характеристика стилів включає перелік різноаспектних властивостей кожного з них. Ці властивості безпосередньо пов'язані зі стилістичними нормами, які, спираючись на загальнолітературні, мовленнєві норми (тобто культуру мовлення), закріплюють за конкретним стилем відповідні мовні засоби (вимови, слововживання, граматики тощо).

Зміст роботи зі стилістики

Основні принципи навчання стилістики

Науковості Системності	Цілісного вивчення мови і мовлення	Розкриває можливості розвитку умінь і навичок в учнів
Послідовності	Стильової диференціації матеріалу з лексики	Формує в учнів стилістичну диференціацію, чуття стилю
Зв'язку теорії з практикою Міцності знань	Функціонально-стилістичного спрямування Комунікативно-діяльнісний	Розкриває стилістичні можливості мовних одиниць

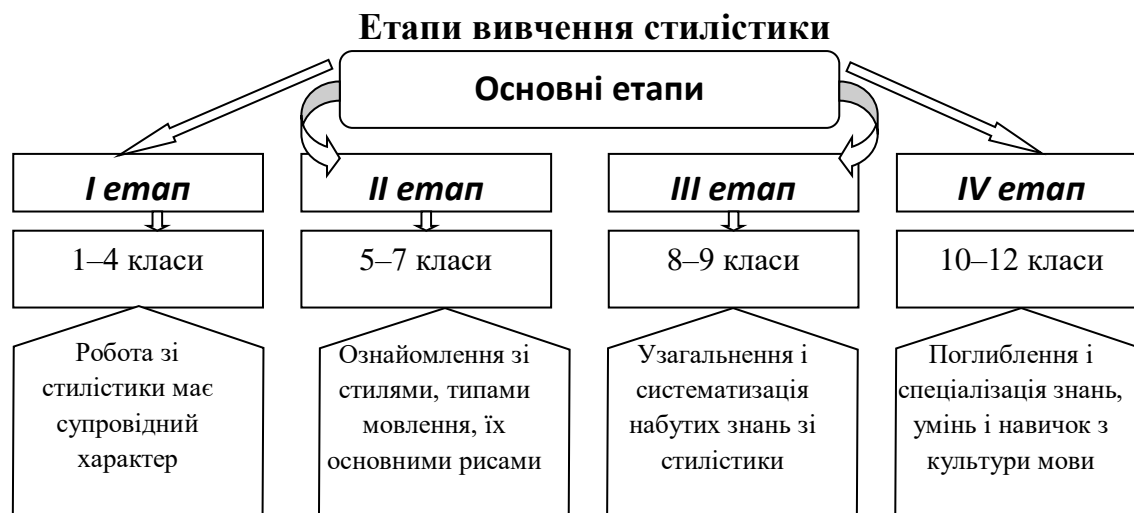
Стилістичні уміння й навички

Уміння й навички	<ul style="list-style-type: none"> • виділяти стилістично нейтральні і стилістично забарвлені мовні одиниці, співвідносити їх; • добирати стилістичні синоніми і правильно вживати їх у тексті; • орієнтуватися в ситуації спілкування; • здійснювати стилістичний аналіз тексту; • спостерігати за стилістичним забарвленням мовних явищ; • конструювати стилістично диференційовані тексти; • дотримуватися стильових меж у визначенні змісту і відборі мовних засобів; • підпорядковувати зміст висловлювання певному стилю мовлення; • удосконалювати стиль написаного; • виявляти стильові і стилістичні помилки у тексті; • удосконалювати стиль написаного; • добирати стилістичні синоніми;
-------------------------	---

Завдання і вправи зі стилістики

	<i>Групи</i>		<i>Призначення</i>
	<i>За змістом</i>	<i>За методикою</i>	
Завдання і вправи	<ul style="list-style-type: none"> • лексико-стилістичні; • фонетико-стилістичні; • граматико-стилістичні • власне-стилістичні 	<ul style="list-style-type: none"> • супровідні; • спеціальні; • на закріплення і поглиблення знань і навичок • на повторення 	<ul style="list-style-type: none"> • доповнюють, деталізують виучувані тему (з лексики, граматики тощо) з стилістичного боку; • розкривають конкретні стилістичні ознаки мовних явищ; • тренувальні вправи; • порівняння текстів різних стилів; • виявлення певного стилістичного явища; • визначення стилістичної ознаки тексту; • визначення стилів мовлення; • порівняння мовленнєвих ситуацій, в яких використовуються стилі; • усні, письмові монологічні і діалогічні висловлювання; • ситуативні вправи

Стилістичні вправи повинні відображати лексичні, фонетичні та граматичні явища мови; мають підкреслити на фоні навчального матеріалу з лексики чи граматики ті мовні засоби, які розкривають багатство синонімії, емоційно-експресивне забарвлення та інші стилістичні сторони мови.

Література

1. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови. Львів: Світ, 2003. 432 с.
2. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. Львів: Світ, 1990. 232 с.
3. Борисюк І.В. Роль тексту на шляху формування комунікативної компетенції учнів. *Мовознавство*. 1988. № 1. С. 54–60.
4. Конфедерат І.М. Дидактичні можливості тексту. Посібник для вчителів. К., 1988.
5. Волошина Н. Синтаксичні засоби стилістики (конспект уроку). *Дивослово*. 1999. № 7. С. 52–53.
6. Гамрецька І. Мовленнєво-публіцистична культура учнів: один з аспектів. *Дивослово*. 1999. № 12. С. 14–15.
7. Голубовська І.В. Стилiстика української мови. Презентація. Режим доступу : imgur.com/gallery/g2S9d
8. Караванський С. Секрети української мови. К.: УКСП «Кобза», 1994. 240 с.
9. Коваленко С.М. Сучасна риторика: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2007. 184 с.
10. Кравець Л.В. Стилiстика української мови: Практикум [навчальний посiбник] / За ред. Л.І. Мацько. К.: Вища школа, 2004. 199 с.
11. Крупа М. Критерії відбору художньої словесності для лінгвоаналізу. Теорія і практика лінгвістичного аналізу тексту. Тернопіль, 1997.
12. Культура української мови : довідник / за ред. В.М. Русанівського. К.: Либiдь, 1990. 128 с.
13. Ленець К. Проблеми мовної культури. Слово. Стилiь. Норма [зб. наук. праць]. К.: НАН України, Інститут української мови, 2002. С. 40–42; 86–91.
14. Луценко В. До вивчення функціональної стилістики в 5–9 класах загальноосвітньої школи. *Українська мова та література в школі*. 2006. № 1. С. 7–10.
15. Мацько Л.І. Стилiстика української мови: [пiдручник] / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько; за ред. Л.І. Мацько. К.: Вища школа, 2003. 462 с.
16. Мельничайко В. Лінгвістичний аналіз художнього тексту завдання і методи. Теорія і практика лінгвістичного аналізу тексту. Тернопіль, 1997.
17. Мельничайко В.Я. Види мовного розбору Довідник. Тернопіль, 1997.

18. Мельничайко В.Я. Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови. К.: Радянська школа, 1986. 168 с.
19. Методика вивчення української мови в школі / О. Біляєв, В. Мельничайко, М. Пентилюк та ін. К., 1987. С. 222–232.
20. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред. М. Пентилюк. К., 2000. С. 181–204.
21. Нищете В. Формування риторичних умінь і риторичної компетентності учнів основної школи. Програма дослідно-експериментального навчання української мови. *Українська мова і література в школі*. 2016. № 3 (126). С. 39–41.
22. Основи ораторського мистецтва: Практикум / укладач О.І. Когут. Тернопіль: Астон, 2005. 296 с.
23. Пентилюк М.І. Виховуємо чуття мови (дещо про засоби милозвучності). *Українська мова і література в школі*. 2004. № 2. С. 5–6.
24. Пентилюк М.І. Культура мови і стилістика. К., 1994.
25. Пентилюк М.І. Робота зі стилістики в 4–6 класах. К.: Радянська школа, 1984. 136 с.
26. Пентилюк М.І. Робота зі стилістики в 8–9 класах. К.: Радянська школа, 1989. 112 с.
27. Пономарів О. Д. Стилiстика сучасної української мови: [пiдручник]. К.: Либiдь, 1992. 248 с.
28. Семчук Дарія. Курс практичної стилістики та культури мовлення: Навчальний посiбник для старшокласникiв. *Українська мова і література*. 2003. Ч. 21–23, червень. 61 с.
29. Сербенська О. Культура усного мовлення. Практикум: [навчальний посiбник]. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 216 с.
30. Сербенська О. Складні випадки наголошування слів. *Урок української*. 2004. № 7. С. 24–26.
31. Чмут Т.К., Чайка Г.Л. Етика ділового спілкування: [навчальний посiбник]. 3-є вид., стер. К.: Вікар, 2003. 223 с.

ТЕМА 10.

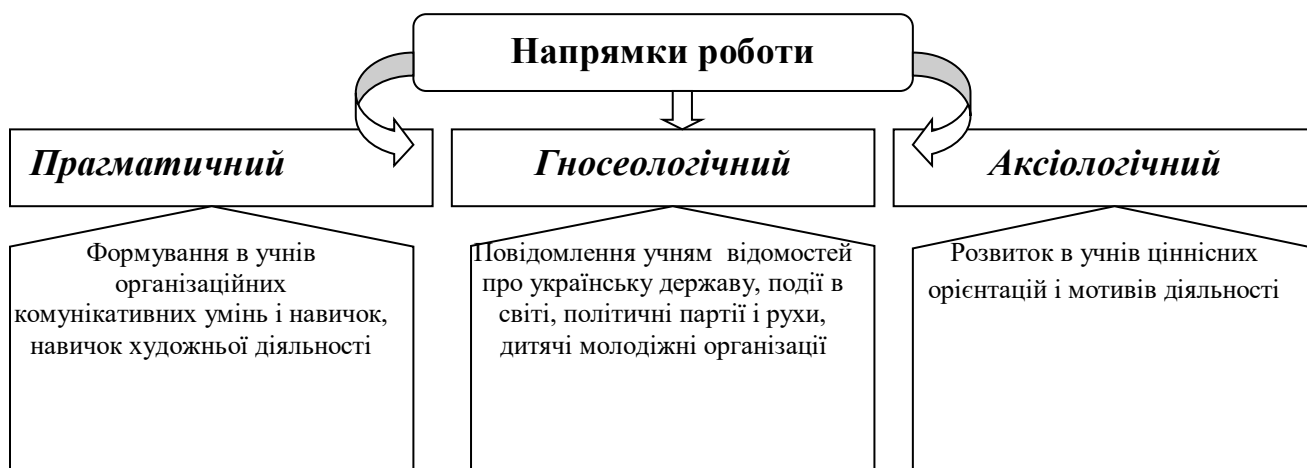
ЗНАЧЕННЯ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ШКОЛІ

План

1. Роль, місце та зміст позакласної роботи з української мови в середніх освітніх закладах.
2. Мета і завдання позакласної роботи з української мови.
3. Форми і методи позакласної роботи з української мови.

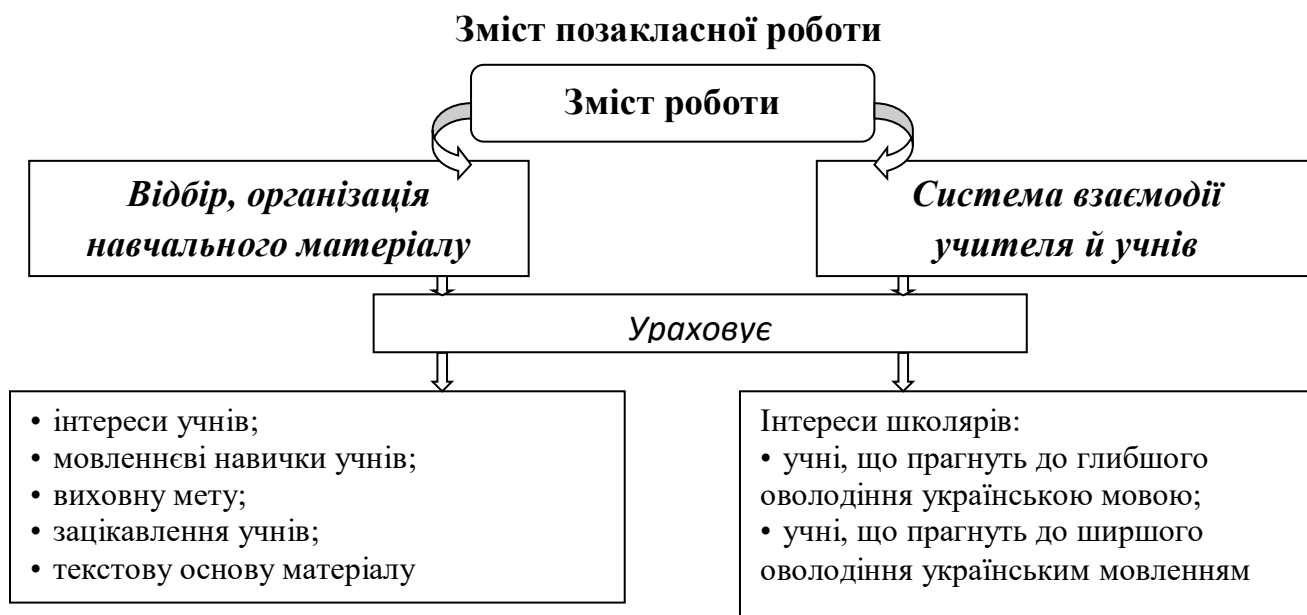
Важливою складовою навчально-виховного процесу є позакласна робота з української мови, під якою розуміють цілеспрямовані, організовані на добровільних засадах, на основі пізнавальних інтересів учнів мовні заняття з ними, що виходять за межі уроків, іноді й за межі програми з метою поглиблення знань школярів, активізації їхньої пізнавальної діяльності. Позакласна робота з української мови формує пізнавальний інтерес до предмета, допомагає розкрити

учням красу й багатство української мови, її роль у формуванні особисті й розвитку держави.

Позакласна робота з мови є значним чинником у піднесенні загальної культури мови учнів. Ця робота в її різноманітних формах збуджує інтерес учнів до опанування мови, дає вчителю змогу поглибити знання учнів, набуті на уроках.

Зміст навчання рідної мови в тій чи іншій позакласній формі визначається природою і сферою спілкування, комунікативними потребами учнів і цілями навчання. Позакласна робота дозволяє досягнути помітного ефекту в навчанні різних контингентів учнів за рахунок наближення змісту навчання, характеру і способу презентації, тренування до кожного учня.

Мета і завдання позакласної роботи з української мови

Позакласна робота з української мови – це обов'язкова складова частина якісно організованого навчально-виховного процесу школи. Вона проводиться паралельно з класною і служить засобом розширення, поглиблення і

вдосконалення знань, здобутих учнями в школі. Якими б змістовними і методично досконалими не були уроки мови, учитель не отримає бажаних наслідків, якщо не організує систематичної й багатогранної позакласної роботи.

Мета позакласної роботи з української мови та літератури цілком підпорядковується загальним завданням навчання і виховання учнів у школі. У процесі проведення позакласних мовних заходів здійснюються такі важливі завдання:

- поглиблення почуття патріотизму, виховання любові до рідної мови, до історії мови, її багатих засобів висловлення найтонших відтінків думок і почуттів, до милозвучності, краси рідного слова;

- вироблення і закріплення навичок аналізу, синтезу, класифікації, систематизації мовних фактів, що вдосконалює мовний розвиток, граматичне мислення, формує чуття мови;

- розвиток усного й писемного мовлення, формування навичок правильно, точно й образно висловлювати думку, дбати про багатство, чистоту і красу мовлення;

- підвищення інтересу до української мови як навчальної дисципліни, збудження прагнень вивчати, досліджувати мову;

- розвиток індивідуальних здібностей окремих школярів, формування навичок проводити власні лінгвістичні дослідження.

Позакласна робота повинна відрізнятися від уроків змістом і методикою проведення. Навіть при однаковій тематиці на уроках і в позакласній роботі використовуються різні форми, методи і прийоми роботи. Якщо позакласна робота з мови організовується за зразком уроків і вчитель переслідує тільки утилітарні цілі – після кількох занять підвищити успішність і поліпшити грамотність учнів, – вона приречена на невдачу.

Проводячи позакласну роботу з української мови, учитель дотримується всіх загальнодидактичних принципів навчання. На кожному позаурочному заході чи занятті в нерозривній єдності здійснюються освітні й виховні завдання. Одержуючи або розширюючи певні відомості про мову, учні разом із тим пересвідчуються, наскільки багата і гнучка рідна мова, проймаються любов'ю до неї та її творця – народу. На позакласних заняттях розглядається низка цікавих для учнів питань загального мовознавства. Бесіди на такі теми, зокрема про мови світу, походження мови, про історію української мови, виникнення й життя окремих слів і словосполучень, сприяють виробленню правильних поглядів на походження мови, зв'язок її розвитку з історією народу, тобто поглиблюють світогляд. Чимало позакласних заходів присвячується формуванню вмінь уловлювати всі барви й відтінки образного слова, відчувати й переживати мальовничість, емоційну наснаженість його.

Кожний позакласний захід із мови та літератури передбачає озброєння учнів певною сумою знань, з'ясування відповідного кола мовних та літературних питань. Порушення принципу науковості під час позакласної роботи так само не допустиме, як і під час уроку. Явища і факти, які аналізуються під час позакласної роботи, повинні відповідати віковим особливостям учнів. Принцип доступності при цьому перебуває в нерозривному зв'язку з принципом усвідомлення знань та з активізацією пізнавальної діяльності учнів. В основі

організації й проведення позакласної роботи лежить вимога розвиваючого навчання. Розвиток здібностей учнів реалізується не тільки шляхом збагачення їх знань, а й шляхом формування навичок самостійної наукової роботи з мовознавства, куди входить як спостереження над мовою й аналіз мовних явищ і фактів, так і опрацювання лінгвістичної літератури. Належне місце в системі позакласної роботи посідають проблемні та пізнавальні завдання.

У позакласній роботі здійснюється зв'язок теорії з практикою. У широкому розумінні він виявляється в тому, що учні на позакласних заходах одержують знання і вміння, необхідні для життя: збагачується словник, вдосконалюються навички висловлювати думку усно й на письмі, вміння працювати над словниками, літературою, конспектувати наукові праці, писати й виголошувати доповіді, самостійно відтворювати літературні образи, виразно декламувати, включатися в рольові ігри, розвивати свої індивідуальні творчі здібності тощо.

Під час позакласної роботи потрібно якнайвдумливіше реалізувати принцип індивідуального підходу до учнів. Адже позаурочні заходи передбачають розвиток індивідуальних здібностей і нахилів. Здібності, нахили та інтереси школярів учитель виявляє, спостерігаючи на уроках за тим, наскільки швидко й правильно відповідають окремі учні на запитання, що вимагають самостійного аналізу, висновків, узагальнень; як усвідомлюють зв'язки між різними мовними явищами і фактами; чи багатий лексичний запас у них; які складають речення, наводять приклади тощо. Ці спостереження використовуються при розподілі між учнями обов'язків у позакласній роботі: для кожного визначаються відповідні його розвитку і нахилам завдання, тема, вид роботи. Учням, які цікавляться дослідницькою роботою, пропонуються завдання на лінгвістичний аналіз тексту, збір матеріалу з топоніміки рідного краю, з діалектології, про культуру мовлення учнів школи і т. д.

Великої індивідуальної роботи вимагає підготовка до кожного позакласного заходу. Адже учасники позакласної роботи мають певні доручення і самостійно працюють над ними. Учитель – організатор заходу, він консультує їх, надає допомогу, контролює стан і якість підготовки. У такій повсякденній індивідуальній роботі з учнями найкраще виявляються їх інтереси, здібності, особливості пам'яті, мислення, волі. Усебічне вивчення особистості учня дає можливість правильно керувати розвитком його здібностей, інтересів, тренувати волю, витримку, учити володіти собою, триматися перед аудиторією тощо.

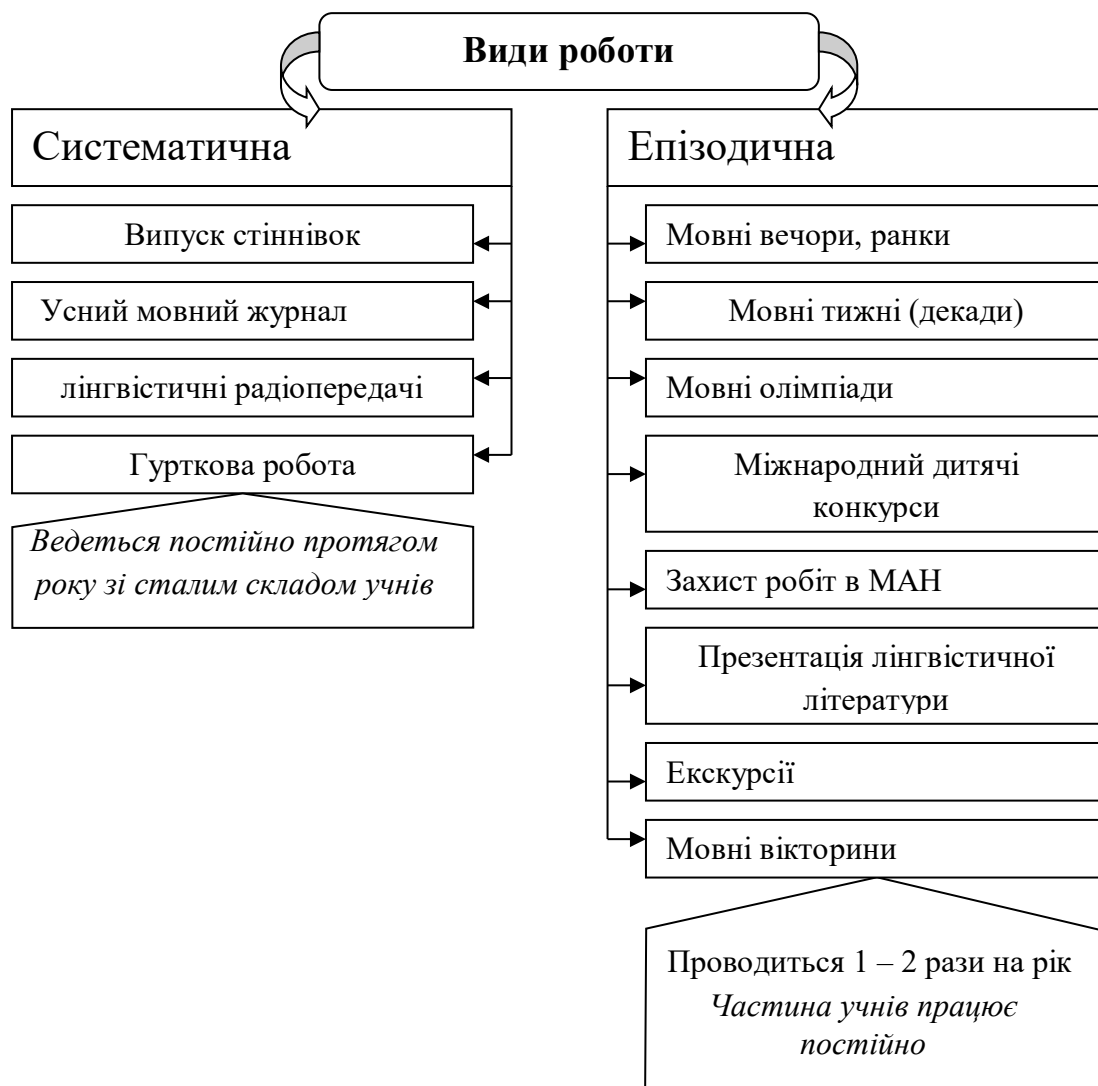
Особливо велика увага приділяється розвитку творчих нахилів. На багатьох позаурочних заходах пропонуються завдання на складання розповідей, речень, загадок, шарад, інсценізація творів, конкурсне декламування напам'ять і т. ін. Для учнів, що виявляють творчі здібності, організовуються спеціальні гуртки, товариства, клуби; планується випуск газет, журналів, альманахів, де вміщуються кращі твори.

Слід пам'ятати, що учні беруть участь у позакласних заходах, керуючись не тільки цікавістю до питань мови та літератури, а й з інших мотивів: бажання додатково працювати над українською мовою та літературою і підвищити свою успішність із цих навчальних дисциплін; бути на заняттях улюбленого вчителя, який цікаво проводить уроки і будь-яку іншу роботу; не розлучатися з товаришами, які люблять мову та літературу, цікавляться нею тощо. Немало

серед учасників позакласної роботи з мови та літератури й тих, хто захоплюється різними заходами, йде на них із допитливістю, бажання довідатись, чи цікаво й чим займаються там учні.

Форми і методи позакласної роботи з української мови

Позакласна робота з української мови за частотою проведення заходів має дві форми: систематичну, епізодичну.

Гурток української мови та літератури

Найважливішою й найефективнішою формою позакласної роботи з мови є гурток, на заняттях якого учні мають можливість займатися дослідницькою діяльністю, вивчати місцеві діалекти, топоніми тощо.

Переваги гурткової роботи полягають передусім у тому, що заняття (та й інші види роботи в гуртку) проводяться систематично, за продуманим, заздалегідь складеним планом, під безпосереднім керівництвом словесника, при постійному складі учнів, яких залучають до активної праці над цікавими і важливими для практики, освіти і загального розвитку мовними явищами. Мовний гурток є центром, навколо якого базуються, існують і організуються всі інші форми як систематичної, так і епізодичної позакласної роботи з української мови та літератури.

Форми, методи і прийоми роботи на заняттях гуртка надзвичайно різноманітні. Вони добираються залежно від віку і підготовки гуртківців, теми і мети заняття. Найефективнішими є короткі, захоплюючі розповіді вчителя про мову, повідомлення учнів реферативного характеру, інформації про наслідки збору матеріалу з живої розмовної або з книжної мови, спостереження над спеціально підібраними й продемонстрованими мовними явищами з наступними висновками, цікаві бесіди, вправи, лабораторні роботи, мовні ігри, добирання до них матеріалу і т. ін. На заняттях гуртка практикуються різного типу творчі роботи: зачитування і написання повідомлень лінгвістичного характеру, розповідей про бачене й почуте, складання загадок, завдань із цікавої граматики, чайнвордів, шарад, метаграм тощо. Усі ці види роботи, як і інші, що розвивають ініціативу, кмітливість, творчу думку гуртківців, плануються на різні заняття так, щоб уникнути одноманітності в побудові та проведенні роботи.

Гуртки – найпоширеніша групова форма позакласної роботи:

1. Програми занять складаються у відповідності з особистими інтересами, можливостями і нахилами учнів.
2. Вдосконалюються знання, уміння й навички учнів із рідної мови, що мають комунікативне спрямування.
3. Формуються переконання в практичному значенні рідної мови в організації спілкування, набутті додаткової інформації.

Методичне забезпечення: словники, репродукції, картини, тексти, зразки творів, науково-популярні книги, посібники.

Форми роботи: бесіда, самостійна робота, використання наочності, ТЗН, розгадування ребусів, кросвордів, шарад, інсценізація тощо.

Основні вимоги до гурткової роботи

Вимоги до роботи гуртка	<ul style="list-style-type: none"> • виховний і розвивальний характер матеріалів і завдань, їх практична спрямованість; • спрямованість тематики роботи гуртка, його форм, методів; • розвиток пізнавальної та інтелектуальної діяльності учнів, емоційності; • творчий підхід до планування і реалізації завдань; • відсутність одноманітності, шаблону в роботі; • наявність логічного зв'язку між окремими заняттями гуртка; • опора на знання, уміння й навички, одержані учнями на уроках
--------------------------------	---

Мовні та літературні свята

Окрему групу позакласних заходів із мови та літератури становлять свята – вечори, ранки, дні, тижні, декади, фестивалі. Організація їх має своєю метою зацікавити учнів мовою, поживавити працю над нею, виявити ефективні форми, прийоми ведення позакласної роботи з мови, підсумувати наслідки її за певний період. Мабуть, найефективнішими зі свят є фестиваль і тиждень (або декада) мови. До обох із них входять як складова частина (найчастіше заключна) мовні вечори і ранки.

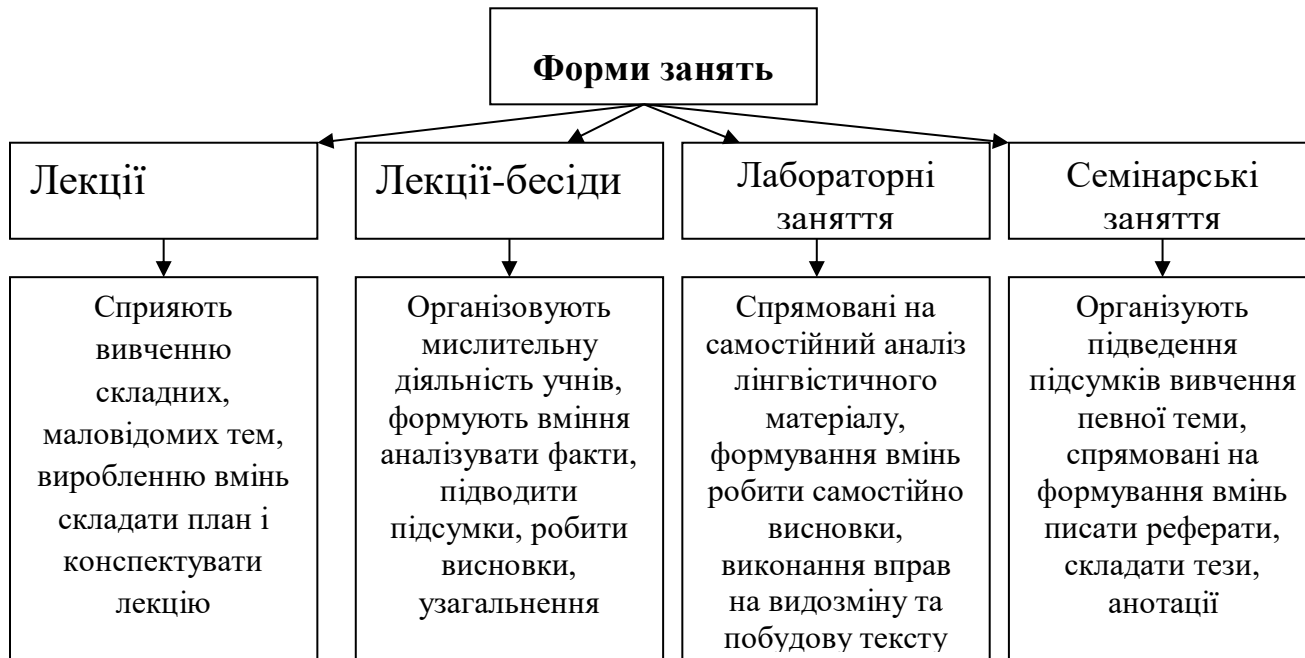
Тиждень (декада) мови – це шкільне мовне свято, що триває протягом 7 (10) днів. Цінність цієї форми позакласної роботи в тому, що вона є масовою, охоплює всіх учнів школи. У цей час здійснюються різноманітні мовні заходи, спрямовані на збагачення дітей новими відомостями про мову, поглиблення і закріплення знань із програмного матеріалу, удосконалення культури мовлення, залучення учнів до самостійної творчої праці над словом у всій його багатогранності. Будучи одним з епізодичних заходів, тиждень мови тісно пов’язаний із систематичною позакласною роботою, особливо з мовним гуртком, члени якого мусять бути ініціаторами й організаторами мовного свята. Переважна більшість заходів, визначених у плані тижня, організовується і проводиться гуртківцями. Члени гуртка готують таблиці, ігри, обладнують школу і класи, виступають у ролі екскурсоводів, доповідачів, дикторів мовних передач, чергових у «довідкових бюро», на постах тижня, стають учасниками всіх конкурсів, конференцій і т. д.

Спецкурси та факультативні заняття з української мови

Спецкурси – спеціальне поглиблене вивчення певного аспекту лінгвістичного матеріалу з метою забезпечення якісної філологічної підготовки.

Факультативні заняття – форма поглибленого вивчення предмета за вибором учнів, засіб розвитку пізнавальних інтересів учнів, їхніх здібностей, професійної орієнтації.

Основні форми роботи на факультативних заняттях

Література

1. Аркушин Г. Л. На заняттях мовного гуртка. Українська мова і література в школі. 1986. № 4. С. 62–65.
2. Борисенко В. Сова К. Мовна вікторина як форма позакласної роботи з української мови. *Українська мова і література в школах України*. 2016. № 5. С. 3–8.

3. Глазова О., Кузнєцов Ю. Програма факультативного курсу «Лексика сучасної української мови» (7 клас). Методичні діалоги. 2006. № 1. С. 13–20.
4. Дороз В.Ф. Методика навчання української мови в загальноосвітніх закладах: навч. посібник для студентів ВНЗ. К.: Центр навчальної літератури, 2008. 386 с.
5. Концепція позакласної виховної роботи загальноосвітньої школи. Рад. школа. 1991. № 6. С. 48–55.
6. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підручник / За ред. проф. М.І. Пентилюк. К.: Ленвіт, 2005. 385 с.
7. Потапенко О.І. Гурткова робота з української мови в 4–8 кл. К.: Рад. школа, 1989.
8. Свашенко А.О. Позакласна робота з фразеології. *Українська мова і література в школі*. 1986. № 4. С. 51–60.
9. Скрипник Л. Ти вірним був сином свого народу (сценарій позакласного заходу). *Українська мова і література в школі*. 2016. № 2 (125). С. 51–54.
10. Стріха А.Д., Гуревич А.Ю. Цікава граматики. Посібник для вчителя. К.: Рад. школа, 1991.

ТЕМА 11.

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗНАТЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК ІЗ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В СТАРШИХ КЛАСАХ

План

1. Форми занять із української мови в старших класах.
2. Особливості уроків з мови, методика їх проведення.
3. Робота над мовою художніх творів.

Вивчення української мови в старших класах спрямоване на підвищення грамотності та культури мовлення учнів. У загальноосвітніх навчальних закладах навчання реалізується шляхом систематизації і повторення вивченого в попередніх класах. У старших класах удосконалюються і розвиваються набуті мовні знання, уміння і навички.

Основні форми занять:

- спеціальні уроки (аспектні й уроки розвитку мовлення);
- практикуми;
- семінарські заняття;
- консультації;
- лекції.

У назвах занять фігурує вишівська термінологія, тому має бути більш відповідальне ставлення до підготовки. Мета таких уроків – формувати і вдосконалювати граматичні, правописні і мовленнєві уміння і навички. Важливою на таких **уроках-практикумах** є самостійна робота учнів. Вчитель використовує різні прийоми зворотного зв'язку зі школярами: повторення матеріалу, редагування тексту, довідкову літературу, словники.

Основне призначення **семінарів** – навчити учнів самостійно оволодівати знаннями, працювати з підручником, іншими джерелами, формувати навички монологічного мовлення. Семінари здебільшого проводять на завершальному етапі вивчення теми, розділу. Перед тим проводиться велика робота, подаються

питання та список рекомендованої літератури, здійснюються консультації. Учні ведуть конспекти, пишуть реферати, вчаться працювати з різноманітною літературою, робити висновки, висловлюватися.

Навчальна **консультація** – це особлива ситуація спілкування, коли учасники вчаться запитувати, відповідати, осмислювати відповідь, уточнювати. Такі уроки доречні після вивчення теми, розділу або перед екзаменом.

Поширеною формою навчання в старших класах є **лекція**. Вона становить собою монологічне висловлювання вчителя в науковому стилі і призначена для вироблення в школярів уміння слухати повідомлення, розуміти його, виділяти головне, а також фіксувати почуте.

У засвоєнні виділених питань для 10–12 класів важливе значення має функціональний підхід до вивчення матеріалу, узагальнюючий характер повторення набутих знань, самостійне навчання, реалізація диференційованого навчання, позакласна робота, врахування професійної спрямованості інтересів учнів, факультативи.

Найбільш поширеними в старших класах є уроки узагальнення й систематизації вивченого, повторення теми, розділу, хоч практикуються всі інші типи. Методика уроків може бути різноманітною, але вдалими є ті уроки, на яких використовується ілюстративний матеріал (фольклорний, природознавчий, регіональний), що допомагає реалізувати виховну функцію. Вдало дібраний дидактичний матеріал прилучає молодь до народних чеснот, шляхетних традицій і норм християнської моралі, забезпечує духовне, національно-патріотичне, трудове й інтелектуальне виховання школярів.

Слід пам'ятати, що засвоєний у попередніх класах матеріал систематизується і повторюється на більш високому рівні узагальнення. Це стосується й уроків розвитку зв'язного мовлення. Пропонуються такі види робіт:

- конспектування висловлювань, що сприймаються на слух;
- різних видів записів для запам'ятовування і засвоєння прочитаного;
- виступ на зборах, на семінарі;
- відгук про твір мистецтва;
- стаття в газету на морально-етичну тему;
- виступ під час дискусії;
- відповідь на екзамені;
- доповідь і реферат;
- твори на суспільну та морально-етичну теми;
- звіт про виконану роботу.

Особливості уроку в старших класах

Особливості уроку рідної мови	мотиваційне забезпечення навчальної діяльності, що здійснюється через створення певної системи мотивів, які б стимулювали використання набутих знань у майбутній професійній діяльності;
	розвиток особистості учня, завдяки його активної розумової діяльності
	засвоєння, крім лінгвістичних відомостей, необхідних життєво-практичних умінь і навичок культурної поведінки в суспільстві;
	формування навичок активного сприймання матеріалу, не як основи знань, а як теоретичного засобу засвоєння спеціальних дисциплін, комунікації, здобуття професійних знань;

зміна функцій педагога з позицій керівника на позицію організатора навчально-виховного процесу;
зміна позиції учня, що полягає в активній його діяльності як суб'єкта навчально-виховного процесу;
комунікативна спрямованість уроку;
комплексний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності;
імпліцитна та експліцитна професіоналізація;
збагачення словника учнів термінологічною лексикою;
різноманітність засобів навчання, що сприяє активізації розумової діяльності учнів.

Аналіз художнього твору в єдності змісту й форми, з'ясування особливостей мови і стилю автора, характеристика основних етапів розвитку української літературної мови сприяють збагаченню мовлення учнів. Основними прийомами роботи над удосконаленням мовних умінь і навичок у процесі вивчення літератури є:

- спостереження над використанням мовних одиниць різних рівнів у тексті художнього твору, що формує увагу до слова, його цінності;
- стилістичний аналіз, що сприяє усвідомленню художньої функції слова, розумінню доцільності вибору письменником відповідних мовних одиниць;
- використання елементів лінгвістичного коментаря, що знайомить учнів із системністю різних мовних одиниць, залежністю їх від літературного та ідейно-естетичного рівнів тексту.

Література

1. Бартошук Б. Тези як засіб організації розумової праці. (урок у 10 класі). *Дивослово*. 2017. № 6 (723). С. 17–20.
2. Бондаренко Н. Соціальне спрямування сучасних технологій навчання української мови старшокласників. *Дивослово*. 2018. № 9. С. 2–7.
3. Бондаренко Н. Самостійна робота як спосіб реалізації загально дидактичних та методико-літературних завдань. *Дивослово*. 2018. № 1. С. 23–28.
4. Галаєвська Л. Формування інформаційної компетентності старшокласників на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2018. № 3. С. 26–29.
5. Деркач Л. Дебатна гра важливий чинник розвитку риторичної культури. *Дивослово*. 2015. № 4 (697). С. 2–7.
6. Донченко Т.К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови. К.: Фондація ім.О.Ольжича, 1995. 251 с.
7. Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. К.: Ленвіт, 2000. 272 с.
8. Корицька Г. Блог-технології у процесі навчання української мови. *Дивослово*. 2015. № 1. С. 2–9.
9. Криворотенко О. Семінар як засіб розвитку самостійної пізнавальної діяльності школярів. *Дивослово*. 2014. № 6 (687). С. 2–7.
10. Криворотенко О. Учнівська конференція: технологія, методика, проведення та забезпечення суб'єктності учня в практичній діяльності. *Дивослово*. 2016. № 4. С. 2–8.

11. Мельничайко В.Я. Творчі роботи на уроках української мови. К.: Рад.школа, 1984. 233 с.
12. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / За ред М.І.Пентилюк: Підручник для студентів-філологів. К.: Ленвіт, 2000. 264с.
13. Олійник І.С., Іваненко В.К., Рожило Л.П., Скорик О.С. Методика викладання української мови в середній школі. К.: Вища школа, 1989. 437 с.
14. Передрій Т. Складні випадки правопису великої літери (урок у 10 класі). Дивослово. 2017. № 5 (722). С. 24–26.
15. Плиско К.М. Принципи, методи і форми навчання української мови (Теоретичний аспект). Х.: Основа, 1995. 240 с.
16. Плиско К.М. Довідник з теорії і методики навчання української мови в середній загальноосвітній школі. Х.: ХДПУ, 1998. 115 с.
17. Пометун І.О., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук. метод. Посібник. К.: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.
18. Попова Л. Принципи формування текстотвірних умінь учнів старшої школи. *Українська мова і література в школі*. 2018. № 3. С. 22–26.
19. Практикум з методики навчання української мови / Колектив авторів за редакцією М.І. Пентилюк: С.О. Караман, О.В. Караман, О.М. Горошкіна, А.В. Нікітіна, І.В. Гайдаєнко, Т.Г. Окуневич, З.П. Бакум, Н.М. Дика. К.: Ленвіт, 2003. 302 с.
20. Цінько С. Розвиток критичного мислення старшокласників на уроках української мови. *Дивослово*. 2017. № 3. С. 19–23.

ТЕМА 12.

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ ДО РОБОТИ В ШКОЛІ

План

1. Методична робота вчителя-словесника. Проблема вдосконалення змісту курсу «Методика викладання української мови в загальноосвітній школі».
2. Формування в майбутніх вчителів творчого, самостійного мислення на практичних заняттях спецкурсу.
3. Шляхи і засоби підвищення кваліфікації вчителів.
4. Роль навчальних кабінетів в організації навчально-методичної та навчально-виховної роботи, у проведенні позакласної роботи та факультативних занять.

Основні вимоги до вчителя-словесника

Учитель-словесник зможе досягти бажаного професіоналізму за умови повсякденного підвищення науково-теоретичного рівня, удосконалення психолого-педагогічної підготовки своїх знань, умінь і навичок, поліпшення загального розвитку і культурного рівня.

Нова освітня парадигма визначила одне з головних завдань учителя-словесника – підвищення професійної кваліфікації

Основні шляхи підвищення професійної кваліфікації вчителя

Шляхи підвищення професійної кваліфікації учителя	<ul style="list-style-type: none"> • вивчення державних документів з основних питань освіти й національного виховання; • самостійне опрацювання наукової, психолого-педагогічної, методичної, лінгвістичної літератури; • вивчення досвіду роботи вчителів-словесників та самоаналіз власного досвіду; • участь у конкурсах «Учитель року»; • участь у роботі методичних об'єднань (школи, району, міста); • участь у конференціях, педагогічних читаннях; • підвищення кваліфікації на курсах післядипломної освіти; • заняття в школі передового педагогічного досвіду; • взаємовідвідування уроків, організація відкритих уроків.
--	---

Основні завдання підвищення професіоналізму вчителя

Основні завдання	<ul style="list-style-type: none"> • досконало володіти культурою усного і писемного мовлення; • найкраще знати свій навчальний предмет (українську мову), основні поняття лінгводидактики, методики навчання рідної мови та суміжних дисциплін; • вміло реалізувати принципи навчання рідної мови; • творчо застосовувати репродуктивні та продуктивні методи і прийоми навчання; • кваліфіковано будувати та проводити уроки різних типів із використанням традиційних і нетрадиційних форм навчання, впроваджуючи в навчальний процес української мови нові педагогічні технології тощо.
-------------------------	--

Навчальний кабінет – це єдина, органічно зв’язана система навчального обладнання, змонтована в окремому приміщенні, оформлена відповідно до вимог наукової організації праці вчителя й учня, яка забезпечує високий рівень викладання предмета.

Завдання навчального кабінету:

- реалізація практичної та творчої складових змісту навчання;
- забезпечення можливості використання сучасних педагогічних засобів навчання;
- узагальнення й поширення досвіду кращих учителів;
- організація позакласної роботи з учнями;
- можливість індивідуальної підготовки вчителя до занять та підвищення його науково-методичного рівня.

Матеріальні засоби кабінету:

- навчальне обладнання (книги, навчально-наочні посібники, аудіовізуальні засоби);
- загальне обладнання (меблі та пристосування, які полегшують використання навчального обладнання);
- спеціальні засоби для наукової організації праці.

У кабінеті можуть бути змінні та постійні стенди, де виставляють державну символіку, тексти творів письменників, методичні посібники, портрети, малюнки, кращі твори учнів тощо.

Кабінет української мови має бути сучасним, тому до його оснащення потрібно підходити творчо, аби зацікавити учнів та розвинути інтерес до отримання та вдосконалення знань, стимулювати розвиток креативного мислення учнів. У ньому має бути інтерактивна дошка з мультимедійним проектором для перегляду навчальних матеріалів, фільмів та презентацій. Потрібно зацікавлювати учнів не просто конкретним навчальним матеріалом, а власне процесом отримання знань – через використання ігрових завдань та інтерактивних технологій.

Література

1. Денисюк І., Ковтун Х. Шляхи покращення комунікативно-діяльнісної компетенції вчителя словесника у системі суб’єкт-суб’єктних відносин. Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. 2017. № 3. С. 37–46.
2. Ковальчук Л.В. Інтерактивні прийоми у практиці роботи вчителя-словесника. *Вивчаємо українську мову і літературу*. 2012. № 34–35. С. 2–14.
3. Корицька Т. Особливості навчання української мови учнів в умовах розвитку електронної лінгводидактики. *Українська мова і література в школі*. 2016. № 1 (124). С. 14–17.
4. Овсієнко Л. Методи навчання лінгвістики тексту в системі компетентнісної мовної освіти учителів-словесників. *Українська мова і література в школах*. 2014. № 12. С. 5–12.
5. Подлевська Н.В. Професійна майстерність учителя-філолога в умовах профільного навчання української мови. <http://elar.khnu.km.ua/jspui/handle/123456789/4904> (дата звернення 25.08.2022).
6. Полійчук Н.Й. Шкільні навчальні кабінети. Харків: Основа, 2009.

7. Сидоренко В.В. Учитель української мови і літератури як елітарний тип національно-мовної особистості. Матеріали обласного семінару-практикуму «Мова – глибина тисячоліть». Донецьк: Каштан, 2013. С. 90–101.
8. Сімоненко Л. Контроль сформованості рівня методичної компетентності майбутніх філологів: види, функції. *Українська мова і література в школах*. 2015. № 3. С. 12–16.
9. Хомяк І. Методика оцінювання навчальних досягнень учнів. *Українська мова і література в школі*. 2016. № 5 (132). С. 7–12.
10. Цінько С., Жаровська А. Підготовка студентів-філологів до реалізації соціокультурної змістової лінії з використанням ІКТ. *Дивослово*. 2016. № 10 (715). С. 17–20.